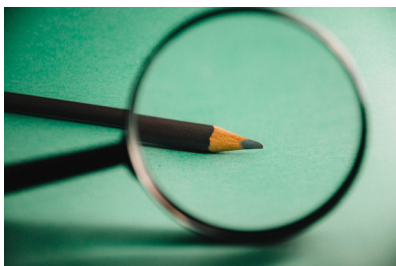

EVROPA JOŠ DALEKO

**EVROPA
JOŠ DALEKO**

SADRŽAJ

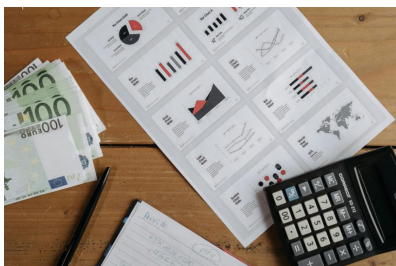
UVOD (7)

ZLOUPOTREBA SUPSTANCI ZA LIJEČENJE BOLESTI ZAVISNOSTI Dvorišta zdravstvenih ustanova otvoreno tržište droge (8)

SIROVO KRAVLJE MLIJEKO U CRNOJ GORI IMA ŠEST PUTA VIŠE BAKTERIJA NEGO ŠTO JE DOZVOLJENO U EU Daleko od standarda (14)

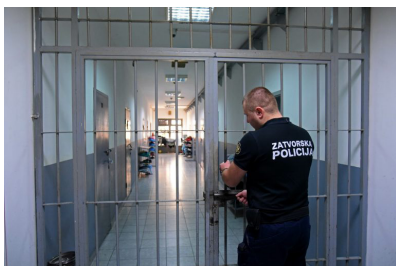
CRNA GORA NE POŠTUJE PREUZETE OBAVEZE OKO RAZMJENE FINANSIJSKIH INFORMACIJA SA DRUGIM DRŽAVAMA ŠTO OTEŽAVA BORBU PROTIV PRANJA NOVCA I UTAJA POREZA Softver još na čekanju (20)

POSTUPANJE UIKS-A NEPRIHVATLJIVO U SLUČAJEVIMA TORTURE Za zlostavljanje zatvorenika gotovo niko ne odgovara (26)

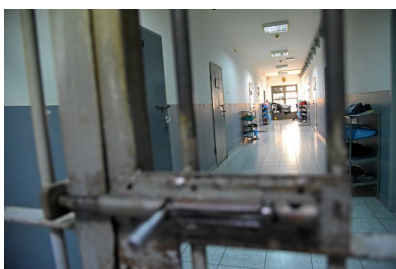
**STRUKTURA STANOVNIŠTVA
ZNAČAJNO PROMIJENJENA -
SVE VIŠE STRANACA,
A SVE MANJE NAŠIH**
Šta je Crna Gora uradila da
zaštiti svoje stanovništvo (32)

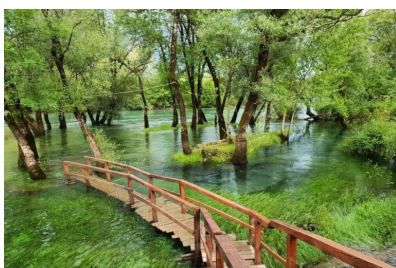
**SPUŠKI ZATVOR I
BOLESTI ZAVISNOSTI**
Lakše do droge nego do tretmana (40)

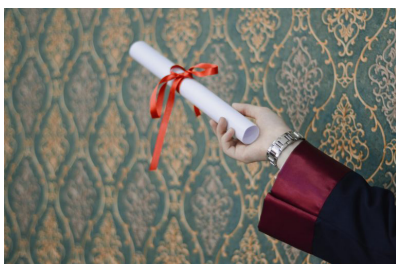
**TRGOVINA LAŽNIM DIPLOMAMA
SIMBOLIČNO SANKCIONISANA**
Uslovne kazne za kupce
i preprodavce „znanja” (48)

**NASILJE MEĐU
ZATVORENICIMA U UIKS-u**
Strah i sram vežu usta (56)

**DA LI SE IZMJENE GRANICA
PARKA PRIRODE RIJEKA ZETA
TRAŽE ZBOG PRIVATNIH INTERESA**
Dok se čeka na zaštitu,
rizik od devastacije raste (62)

**TRŽIŠTE RADA U CRNOJ GORI
NE PRATI PROMJENE
U SISTEMU OBRAZOVANJA**
Poslodavci ne cijene
dovoljno bečelor diplome (68)

Evropa još daleko

Urednica izdanja:

Milka Tadić Mijović

Izdavač:

Centar za istraživačko novinarstvo Crne Gore (CIN-CG)

Novinarke:

Đurđa Radulović

Andrea Perišić

Tijana Lekić

Kristina Radović

Prelom i dizajn:

Dragan Lučić

Podgorica, oktobar 2024.

**Novinarska istraživanja:
Šta usporava integracije**

CIN
Centar za
istraživačko
novinarstvo
Crne Gore

Projekat finansira
Ministarstvo
kulture i medija

Publikacija: „*Evropa još daleko*“ nastala je u okviru projekta: „*Novinarska istraživanja: Šta usporava integracije*“ koji realizuje Centar za istraživačko novinarstvo Crne Gore (CIN-CG), uz podršku Ministarstva kulture i medija. Cilj projekta bio je da se kroz dubinska novinarska istraživanja otkrije šta sve usporava proces integracija Crne Gore ka Evropskoj uniji, a gdje naša zemlja napreduje. U publikaciji su sabrani tekstovi i najznačajniji nalazi do kojih smo došli. Tokom desetomjesečnog istraživanja objavljeno je deset istraživačkih tekstova koji su se bavili različitim temama: od ljudskih prava, vladavine prava, pa do pitanja koja se tiču reforme obrazovanja, zapošljavanja i ekonomskih prilika u zemlji.

Istraživanja objavljena na portalima CIN-CG, Vijesti, Portalu RTCG, drugim lokalnim portalima i na društvenim mrežama zabilježila su više od 300 hiljada pregleda, dok je u dnevnim novinama ovaj sadržaj stigao do više desetina hiljada čitalaca.

Nakon desetomjesečnog istraživanja, ključni je zaključak da pred Crnom Gorom stoji još mnogo zadataka kako bi reformisala sistem i ispunila neophodne uslove za zatvaranje pregovaračkih poglavlja. Ukratko, Evropa je još daleko, ali nije nedostižna.

ZLOUPOTREBA SUPSTANCI ZA LIJEČENJE BOLESTI ZAVISNOSTI

Dvorišta zdravstvenih ustanova otvoreno tržište droge

**TERAPIJA ZA
LIJEČENJE HEROINSKE
ZAVISNOSTI GODINAMA
SE PREPRODAJE
NAROČITO ONIMA KOJI
SU U KRIZI, JER IMA
SLIČNO DEJSTVO KAO
HEROIN I DRUGI OPIJATI.
MNOGI ZBOG STIGME
NEĆE DA SE LIJEČE,
PA KUPUJU OVAJ
LIJEK NA CRNO
OD ONIH KOJI GA
PRIMAJU NA RECEPT**

ĐURĐA RADULOVIĆ

U vrijeme kada se terapija za bolesti zavisnosti dijeli pacijenitima, prostor ispred Kliničkog centra Crne Gore (KCCG) i nekih domova zdravlja postaju lokacije najvećeg "open scene-a" u Crnoj Gori, odnosno mjesta gdje se slobodno vrši kupoprodaja i konzumiranje droge.

U zaturenom ćošku dvorišta KCCG svakog dana u određenom terminu, grupa ljudi čeka nervozno da od osoba koje se liječe od zavisnosti i koje dobijaju lijekove na recept, kupi dozu ovih medikamenata i ublaži krizu. Slično je i pred Domom zdravlja (DZ) na Koniku, ali i u ustanovama u drugim gradovima Crne Gore u kojima se izdaje na recept lijek buprenorfin i drugi medikamenti.

"Pokupi se mnogo ljudi koji pate od bolesti zavisnosti i trguje se baš opušteno. Pored buprenorfina, ljudi nude ksalol, dijazepam, heroin", opisuje za Centar za istraživačko novinarstvo Crne Gore (CIN-CG) Petar (ime izmijenjeno zbog zaštite identiteta), koji je dugo patio od bolesti zavisnosti, uobičajenu situaciju ispred zdravst-

venih ustanova u kojima se dijeli terapija za bolest zavisnosti - buprenorfin.

Atmosfera je napeta. "Većina onih koji dođu su u krizi i onda je mnogo nervoze, koja se prenosi i na osoblje", kaže Petar. Korisnici terapije čim izađu viču "osmica" ili "dvojka" u zavisnosti od gramaže lijeka koju primaju, objašnjava on. Petar je i sam kupovao, a kasnije i preprodavao buprenorfin na ovim lokacijama.

Lijek buprenorfin je tip opoidne supstitucione terapije (OST), koji je u crnogorskom zdravstvenom sistemu prisutan od 2017. Pored buprenorfina, u Crnoj Gori se kao vid OST-a daje i metadon od 2005. Međutim, mnogo je veći broj korisnika buprenorfina.

Crno tržište buprenorfina datira iz perioda kada ga u zvaničnoj upotrebi u Crnoj Gori nije ni bilo, objašnjava Petar. "I prije nego što se pojavio kao lijek, buprenorfin se mogao nabaviti pod imenom suboteks. Švercovali su ga iz Hrvatske", kaže. On ga je

nabavljao još prije deset godina po cijeni 50 eura po tableti. "Kupimo nas dvoje troje i podijelimo", prisjeća se Petar.

Ljudi koji su bili u problemu sa opijatima, koristili su suboteks "na svoju ruku", neki nadajući se magičnom izliječenju, objašnjava sagovornik. "Davalo nam je lažnu sliku da ćemo se lako skinuti sa heroina i da će bolest zavisnosti samo nestati".

Kada je 2016. godine buprenorfin uveden u zdravstveni sistem Crne Gore, počela je i šira upotreba ovog lijeka "na crno". "Tada sam počeo da ga uzimam od dilera, najčešće od ljudi koji su bili na listi zdravstva kao korisnici buprenorfina, a zapravo su ga preprodavali", kaže Petar. Cijena je bila znatno niža, 10 eura, što se smatralo povoljnim".

Iz Crnogorske mreže za smanjenje štete LINK kažu da određeni broj korisnika buprenorfinske terapije preprodaje ovaj lijek na crnom tržištu. "Nije tajna da neki od korisnika buprenorfinske terapije koji su u

zdravstvenom sistemu Crne Gore ne koristi ovaj lijek adekvatno, odnosno isključivo u terapijske svrhe", kažu za CIN-CG iz LINK-a. Većina lijek preprodaje se osobama koje su korisnici droga, uglavnom heroína, ali i samog buprenorfina, a nijesu na terapiji.

Od 2017. do 2021. broj korisnika terapije buprenorfinom je rastao iz godine u godinu. Broj korisnika 2017. bio je 819 da bi 2021. bio 1.390. Prvi put je 2022. broj korisnika pao na 1.191. Međutim broj izdatih miligrama nije značajno pao i obje godine bio je oko 550.000 miligrama, što se održalo i tokom 2023.

U ATMOSFERI DILOVANJA, TEŠKO DRŽATI SE TERAPIJE

Petar se nadao da će redovnom kupovinom buprenorfina na crnom tržištu uspjeti da se izliječi od bolesti zavisnosti, ali tako da ne bude evidentiran u zdravstvenom sistemu, objašnjava on.

Međutim, kada je shvatio da mu ne ide, prijavio se na program liječenja u Centru za mentalno zdravlje, DZ Podgorica, nadajući se makar redovnoj psihoterapiji. Ponuđen mu je samo buprenorfin, uz povremene konsultacije sa psihijatrom. "Bio sam očajan, pristao sam, ali nijesam vjerovao da mi mogu pomoći bez psihoterapije i ostalih elemenata oporavka, kao što su radna terapija i program resocijalizacije", kaže on.

Naglašava da je "pijaca droge" ispred zdravstvenih ustanova jako nepovoljno okruženje za one koji hoće da održe disciplinu sa terapijom. "Tu se nudi bukvalno sve". Ubrzo je i sam počeo da preprodaje buprenorfin, na svega par metara udaljenosti od mjesta gdje je uzimao terapiju. Novac je, kako kaže, koristio da kupi heroin, ili jednostavno da dobije "deset eura dnevno".

"Nijesam tražio veću dozu, ali iz priče drugih sam čuo da je dovoljno da se požališ

da nije dovoljno, da se loše osjećaš da bi ti lekar povećaju dozu. Mnogi to zloupotrebljavaju da bi prodali i zaradili više", kaže Petar.

Upućeni izvor koji je želio da ostane anonimn kaže za CIN-CG da se na ovom crnom tržištu odvijaju stvari kao na berzi. "Buprenorfin je toliko tražen da je cijena ispred ustanova gdje se dijeli, u vrijeme dijeljenja četverostruko manja nego par sati kasnije, uveče", kaže on.

I ljudi koji nikad u životu nisu imali problem sa drogom, koriste sistem i vode se na terapiji bup-om, da bi ga preprodavali, kaže on. "Za neke ljude postoji priča da im se i baba vodi na terapiji. Moguće da je šala, ali pokazuje koliko je pojava zloupotrebe zastupljena", kaže ovaj izvor.

U publikaciji "Zadovoljstvo korisnika/ica OST programima u Crnoj Gori" (2022) LINK-a i navodi se da su korisnici uvjereni da zdravstveno osoblje vidi problem, ali da ne postoji zainteresovanost da se riješi.

"...Subota ujutru, ispred stoje korisnici/e terapije koji nude terapiju...neko traži da kupi, znači, odvija se otvorena i slobodna kupoprodaja terapije koju sestre, pa čak i doktorica moraju da primijete...Nekoliko puta sam se osjećao neprijatno jer sam pomislio kako je morala da me čuje sestra kako dogovaram prodaju 'bupova', ali oni jednostavno ignorišu takve stari", navodi jedan od intervjuisanih korisnika u publikaciji LINK-a i Juventasa.

Korisnici tolerisanje situacije od strane osoblja doživljavaju kao "vid nebrige prema korisnicima/ama koji poštuju pravila, smatraju da zbog cijele situacije oni "stradaju nevinosti".

Najveći broj ispitanika navodi da bi za promjene nabolje bila najvažnija veća zainteresovanost zdravstvenog i socijalnog osoblja, jača kontrola programa OST, uvođenje discipline. Najveći broj predloga odnosi se

na usluge psihološka podrška, okupaciona terapija i pomoć pri zapošljavanju.

LJEKARI NEZAINTERESOVANI ZA RAD U OST PROGRAMU

"Trenutno je na buprenorfinском programu u Domu zdravlja na Koniku preko 300 pacijenata od kojih njih 160 liječe tri psihijatra Centra za mentalno zdravlje, a 140 liječi dva psihijatra zaposlena u KCCG", objašnjavaju za CIN-CG iz DZ Podgorica.

Osim pacijenata domova zdravlja, psihijatri KCCG-a su zaduženi za oko još 100 pacijenata koji lijek primaju u toj ustanovi.

Iz LINK-a objašnjavaju da u cijelom programu postoji otpor ljekara da rade u buprenorfinском programu. U publikaciji LINK-a i Juventasa osoblje – ljekari, psiholozi i socijalni radnici, koje radi sa ovim pacijentima izjasnilo se da ih ne odbija vrsta patologije, već uslovi rada. Smatraju da je potrebno osoblje na odgovorajući način stimulirati "ne samo materijalnim nadoknadama, već i drugim vrstama stimulacija - beneficirani radni staž, studentska putovanja, stručna usavršavanja i razmjena

iskustava sa drugim programima", navodi se u publikaciji.

Iz Centra za mentalno zdravlje pri DZ Podgorica navode da je buprenorfinский program od početka praćen mnogobrojnim problemima. "U prvoj fazi ljekari iz Doma zdravlja Podgorica nisu htjeli da rade taj program, tamo se vršilo samo izdavanje lijeka, a sa pacijentima su radili psihijatri iz KCCG-a". Kažu da je dobro što više nije tako i što su se prije više od godinu uključila i tri ljekara iz Centra za mentalno zdravlje.

Iz KCCG-a su kazali za CIN-CG da su zdravstveni radnici svakodnevno suočeni sa velikim pritiskom, često verbalnim, a nije izuzetak ni fizički napad, od strane korisnika OST. Zbog toga je obavezno prisustvo obezbjeđenja, koji su po zakonu dužni da prijave i zloupotrebe kada primijete.

Zdravstveni radnici koje smo kontaktirali smatraju da bi trebalo izmjestiti odjeljenja za dodjelu buprenorfina iz ovih institucija i sve premjestiti u jedinstveni centar. Iz KCCG-a su već pokrenuli inicijativu da se ovaj način izdavanja terapije izmjesti iz te ustanove.

"Trajno rješenje bi bilo dislociranje pros-

Kakaricka gora

Foto: JU Kaakaricka gora

tora gdje se vrši distribucija buprenorfina van Dom zdravlja Konik. To bi bila cjelina koja bi bila dovoljno udaljena od škola i naselja, a u isto vrijeme adekvatno povezana sa javnim prevozom, kako bi pacijenti mogli uredno dobijati svoju terapiju. Odgovarajući pregovori su već obavljani na ovu temu između menadžmenta Doma zdravlja Glavnog grada", kazali su iz DZ Podgorica.

Iz zdravstvenih ustanova smatraju da je pojava crnog tržišta buprenorfina kompleksan problem, koji mora uključiti i druge relevantne državne institucije, kao što je Ministarstvo unutrašnjih poslova radi rješavanja bezbjedonosnih problema.

"Buprenorfini program je vrlo zahtjevan, podrazumijeva postojanje kvalitetnih prostornih uslova kao i adekvatna kadrovska rješenja", kazali su za CIN-CG iz DZ Podgorica.

ZLOUPOTREBA KONTROLNIH TESTOVA

Kontrola jednom mjesečno kod psihijatra sa negativnim testom je praksa koja omogućava pacijentima da ostanu u programu. Međutim, zloupotrebljavaju se i testovima.

Kada se uđe kod ljekara trebalo bi da se pokaže negativan test na droge i baci, ali pacijenti često prosljeđuju jedan drugom jedan pozitivan test, objašnjava jedan od intervjuisanih korinika u publikaciji LINK-a i Juventasa. "Testovi na droge se takođe prodaju, kupuju, dodaju, rade se razne malverzacije...uzme se jedan test pa se vrti pet, šest kontrola", kaže.

Petru je poznata ova kako kaže "kolegijalnost" među pacijentima koji pate od zavisnosti. Test se radi u toaletu ustanove, pa se dešava da jedna osoba koja je čista na dan kad se rade kontrole ostavi u toaletu uzorke drugima. "Onda svi radimo test na taj uzorak i pokažemo negativan test", objašnjava

Petar.

Navodi se u publikaciji Juventasa i da su mnogi pacijenti vratili upotrebi droga tokom pandemije, zbog manjka testiranja. "Ljudi mogu istovremeno da se drogiraju i podižu terapiju", navodi jedan od korisnika. To naravno ima loše efekte kada je liječenje u pitanju.

STIGMATIZACIJA - GLAVNI UZROK CRNOG TRŽIŠTA BUPRENORFINA

Crno tržište razvilo se najprije zahvaljujući tome što postoji potražnja - odnosno potreba za buprenorfinom, ali i strah od stigme ukoliko osoba "uđe u sistem" kao pacijent. Međutim, i oni koji prodaju ovaj lijek su uglavnom socio-ekonomski ugrožene osobe, dakle žrtve sistema, objašnjavaju iz LINK-a.

"Jedan od razloga što ljudi prodaju buprenorfin je to što su korisnici droga teško zapošljiva kategorija", kažu iz LINK-a. Prema podacima istraživanja "Zadovoljstvo korinika OSTprograma u Crnoj Gori" iz 2022. svega 26,5 odsto korisnika imalo je neki vid radnog angažmana, najčešće nestalni ili sezonski posao. Mnogi korisnici intervjuisani u ovoj publikaciji LINK-a i Juventasa naveli su da je zapošljavanje važan preduslov za održavanje apstinencije i oporavka, te da im je potrebna pomoć u domenu resocijalizacije nakon ulaska u program.

Problem predstavlja i to što se buprenorfin dijeli obično tokom radnog vremena, kažu iz LINK-a. "Malo koji poslodavac će pristati da pusti pacijente da svaki dan izađu bez objašnjenja, nekad i na dva sata, u zavisnosti od reda čekanja na terapiju", kažu iz LINK-a.

Zato je mnogim korisnicima intervjuisanim u publikaciji laknulo kada je počela epidemija i izdavanje lijeka prešlo sa svakodnevnog na dva puta nedjeljno. "Kažeš odoh

"U dvorištu se trguje opušteno":
Klinički centar Crne Gore
Foto: Luka Zeković

u grad da završim nešto, ali bogami svaki dan - ne može", kazao je jedan od intervjuisanih.

Iz LINK-a objašnjavaju da je strah od stigme i gubitka posla realan, te da je Crna Gora puna predrasuda, većina poslodavaca ne želi zaposlene sa problemom zavisnosti. Zato oni koji su na zvaničnoj listi zdravstvenog sistema često kriju od poslodavaca situaciju, i primorani su da nalaze izgovore za izostanak sa posla za vrijeme primanja terapije.

Dok god bude tako, buprenorfina "na crno" neće faliti.

IZOSTAJE SARADNJA ZDRAVSTVA SA USTANOVOM ZA REHABILITACIJU

"Ja sam u jednom momentu odlučio da budem bez droga, bez 'bupova'. Međutim moja psihijatrica nije to podržavala. Smatrala je da ću se, ako napustim program, vrlo brzo vratiti opijatima", kaže Petar.

To ga je bacalo u očaj. "Nijesam imao osjećaj da postoji alternativa. Sistem ne radi na tome da se ti jednoga dana skineš", kaže on.

Na kraju odlučio se na tretman oporavka u ustanovu za rehabilitaciju Kakaricka gora,

gdje se ne uzima ni supstitucionna terapija.

"Jedan od uslova prijema i početka tretmana jeste negativan test na prisustvo psihoaktivnih supstanci, uključujući buprenorfin ili bilo koju drugu terapiju", kažu za CIN-CG iz Kakaricke gore. "Apsolutno nam je poznato koliko je to zahtjevno za kandidate s toga uvijek sugerišemo da u komunikaciji sa psihijatom koji izdaje supstitucionu terapiju idu na koncept smanjenja doza, a potom i ukidanja kao pripremu za početak tretmana", navode.

Iz ove ustanove pokrenuli su više inicijativa ka zdravstvenim ustanovama koje rade sa bolestima zavisnosti. Navode da imaju Sporazum o saradnji sa bolnicom u Dobroti, koji omogućava upućivanje kandidata za detoksikaciju kao i pripremu i ukidanje supstitucione terapije za pacijente koji pokažu interesovanje za rehabilitacijom.

Ističu da se konsultuju sa psihijatrima o spremnosti potencijalnih kandidata za boravak u ustanovi, ali da to nije formalizovano, jer JU Kakaricka gora nije dio zdravstvenog sistema. "Ustanova je više puta inicirala sastanke sa Ministarstvom zdravlja kako bi dogovorili eventualnu podršku, ali još nemamo definisanih pomaka", kažu iz Kakaricke gore.

SIROVO KRAVLJE MLIJEKO U CRNOJ GORI IMA ŠEST PUTA VIŠE BAKTERIJA NEGO ŠTO JE DOZVOLJENO U EU Daleko od standarda

Broj bakterija u sirovom kravljem mlijeku u crnogorskim mljekarama je u 2023. bio preko šest puta viši od maksimalno dozvoljenog u Evropskoj uniji (EU). Tako je prosječno prošle godine bilo 635 hiljada po mililitru, dok bi prema standardima EU moralo biti ispod 100 hiljada. To proizlazi iz posljednjeg, petog Izvještaja o realizaciji nacionalnog programa za unapređenje kvaliteta sirovog mlijeka iz novembra 2023, Ministarstva za poljoprivredu, šumarstvo i vodoprivredu (MPŠV).

Crna Gora je prema Nacionalnom programu za unapređenje kvaliteta sirovog mlijeka MPŠV pokrenutom 2018. trebalo da postepeno usaglašava kvalitet sa onim u EU. Tako je u periodu od 2022. do kraja 2024. bilo predviđeno da maksimalni broj bakterija bude 200.000. Od sljedeće godine mlijeko bi trebalo, prema tom planu, biti u potpunosti evropskog kvaliteta, odnosno ne sadržati preko 100.000 bakterija.

Međutim, uprkos tome što je od 2018. do 2023. izdvojeno 30 miliona eura za različite mjere poboljšanja sirovog mlijeka, broj bakteri-

**DESETINE MILIONA
ULOŽENIH U PROGRAM
POBOLJŠANJA KVALITETA
NE DAJU REZULTATE**

**ĐURĐA RADULOVIĆ
TIJANA LEKIĆ**

ja je svake godine bio veći od predviđenog planom. Broj bakterija je uz broj somatskih ćelija najvažnija karakteristika koja određuje kvalitet sirovog mlijeka.

Iz MPVŠ-a tvrde da Crna Gora prati proces usaglašavanja sa EU kriterijumima. Međutim, priznaju da crnogorski stočari od kojih mljekare otkupljuju trenutno dobijaju premije od MPVŠ-a za mlijeko koje u sebi sadrži čak do 600.000 bakterija po mililitru. Prema podacima MPVŠ, jedan dio uzoraka mlijeka koji su otkupile mljekare tokom prošle godine sadržao je i mnogo više bakterija, ali ovi poljoprivrednici nisu dobijali premije od Ministarstva.

CIN-CG je imao uvid u jedan od izvještaja MPVŠ-a sa nazivima mljekara i brojem bakterija u uzorcima njihovog mlijeka. Većina uzoraka bila je daleko od kriterijuma EU, a neke su sadržale čak preko milion bakterija.

Ranko Bogavac, načelnik Direkcije za stočarstvo MPVŠ-a kaže za CIN-CG da je dozvoljen broj bakterija u sirovom mlijeku

morao ostati viši od predviđenog programom, da bi Ministarstvo omogućilo premije većem broju stočara.

“Bez premije koja po litru iznosi osam centi, oni ne bi bili motivisani za prodaju mlijeko mljekarama”.

Time, kako kaže, MPVŠ podržava proces proizvodnje u Crnoj Gori.

Bogavac nije odgovorio na pitanje CIN-CG-a zašto sprovođenjem programa za poboljšanje kvaliteta sirovog mlijeka nije došlo do pada godišnjeg prosjeka broja bakterija.

Iz Evropske agencije za bezbjednost hrane (EFSA) kažu za CIN-CG da je bakterije u sirovom mlijeku mogu prouzrokovati brojne ozbiljne bolesti.

“Salmonela, kampilobakter, ešerihija koli su neke od naročito opasnih bakterija koje se lako mogu naći u sirovom mlijeku i posebno pogoditi djecu, stariju populaciju, osobe sa lošijim imunim sistemom...”, kažu iz EFSA.

Iz EFSA objašnjavaju da procesi pasterezovanja i termičke obrade unište veći broj

bakterija. Bez obzira, EU zahtijeva da sirovo mlijeko koje dolazi u mljekare na obradu bude savršenog kvaliteta, što dodatno smanjuje rizike i produžava rok mliječnim proizvodima.

Iako je broj bakterija u sirovom kravljem mlijeku očito problem za Crnu Goru, broj somatskih ćelija, druga važna mjera koja određuje kvalitet sirovog mlijeka, uglavnom zadovoljava kriterijume EU. Tako je ova cifra, koja prema EU standardima mora biti ispod 400 hiljada, već 2020. pala na oko 340 hiljada, da bi narednih godina nastavila da opada. Broj somatskih ćelija u mlijeku ukazuju na to da li je životinja bolesna od mastitisa, odnosno upale mliječnih žlijezda.

PODACI U IZVJEŠTAJU NEJASNO PREDSTAVLJENI

U posljednjem Izvještaju o realizaciji nacionalnog programa za unapređenje kvaliteta sirovog mlijeka navodi se da količina otkupljenog sirovog mlijeka EU kvaliteta u Crnoj Gori raste. Ipak, ne navodi se koji je procenat od ukupne količine sirovog mlijeka koje su mljekare otkupile bio EU kvaliteta.

U Izvještajima iz prethodnih godina stoji da su veoma visoki procenti mlijeka koje ispunjava EU standarde (ispod 100 hiljada bakterija po mililitru), iako to nije tako u praksi. Prema Izvještaju iz 2022. prosječan broj bakterija po mililitru bio je preko 650 hiljada po mililitru, ali se i pored toga navodi da je procenat mlijeka koji zadovoljava EU standarde 86 odsto. Prosječan broj bakterija tokom 2021. bio je gotovo 900.000 po mililitru, ali je navedeno da količina mlijeka koja odgovara EU standardima bila preko 80 odsto.

Na pitanje CIN-CG kako su ovakve računice moguće, iz nadležnih resora nijesu znali da odgovore. Iz Ministarstva tvrde da je za tu računicu zadužena Uprava za bezbjednost hrane, veterinu i fitosanitarne poslove

(UBH). Iz UBH su međutim, kazali da date cifre obračunava Laboratorija za mljekarstvo Univerziteta Crne Gore. Iz Laboratorije pak tvrde da oni ne obračunavaju procenat mlijeka koji ispunjava EU standarde, već isključivo vrše analize dostavljenih uzoraka.

“Da ne bi došlo do korupcije u procesu analiza, mi ne smijemo znati od kojeg proizvođača dolazi uzorak mlijeka koji se testira, niti koliko litara mlijeka se ispituje tim uzorkom. Samim tim ne možemo znati koji procenat mlijeka je usaglašen sa EU standardima”, objašnjavaju iz ove laboratorije za CIN-CG.

Podatke o litraži ima isključivo Ministarstvo, kazali su oni.

Međutim, iz MPVŠ tvrde da nisu zaduženi za metodologiju obračuna mlijeka usaglašenog sa EU standardima, već da to obračunava UBH. Kazali su da ne znaju o kakvoj metodologiji je riječ, te da postoji mogućnost da podaci nisu predstavljeni na odgovarajući način.

Vlada Crne Gore je od 2019. svake godine usvojila ovako napisane izvještaje. Podaci prikazani na ovaj način mogli bi predstavljati problem, obzirom da se, nakon usvajanja od strane Vlade, svake godine dostavljaju Evropskoj komisiji. Tokom prethodnih godina oblast rada UBH-a označena je kao jedna od onih koji dobijaju najviše pohvala Evropske komisije, a u svakom izvještaju istaknut je napredak u oblasti poboljšanja kvaliteta sirovog mlijeka.

Biljana Blečić, zamjenica direktora UBH za sektor veterine tvrdi za CIN-CG da je 90 odsto mlijeka koje otkupe mljekare zasigurno EU kvaliteta, odnosno broj od ispod 100.000 bakterija i ispod 400 000 somatskih ćelija. Na pitanje na osnovu čega to tvrdi, kad izvještaji govore suprotno, i zašto se onda ne izvoze proizvodi u EU, ona kaže, da bez obzira na kvalitet EU zahtijeva od proizvođača da ima paralelnu liniju za proizvodnju kojom bi se samo izvozili proizvodi u EU.

“To se njima ne isplati”, kaže ona.

Ni ona nije znala da objasni novinarkama CIN-CG-a kakva se metodologija koristi za obračunavanje podataka u godišnjim izvještajima.

OPADA BROJ KONTROLISANIH UZORAKA MLIJEKA

Od 2018. kada je MPVŠ počelo sa programom za unapređenje kvaliteta sirovog mlijeka, broj kontrolisanih uzoraka mlijeka je opadao. To pokazuju izvještaji o realizaciji programa. Tako je 2023. bilo dvaput manje uzoraka nego 2018, kada je program počeo. Iz MPVŠ-a tvrde da se zbog sajber napada i gubitka podataka ne zna koliko su sirovog mlijeka otkupile mljekare tokom prošle godine, tako da nije moguće znati da li je i sama količina sirovog mlijeka značajno opala tokom godina.

Prema Pravilniku o monitoringu hrane životinjskog porijekla, potrebno je uzeti godišnje najmanje trista uzoraka sirovog kravljeg mlijeka, koje će biti testirano na različite supstance, kao što su lijekovi, pesticidi, mikotoksini. Sedamdeset odsto uzoraka mora se ispitati na prisustvo veterinarskih lijekova, svaki na najmanje četiri vrste lijeka.

Centar za ekotoksikološka ispitivanja (CETI) je po nalogu UBH zadužen za ova ispitivanja.

U poređenju sa 2022, prošle godine je značajno opao broj uzoraka testiranih na antibiotike. Iz CETIJA su za CIN-CG kazali da su tokom 2022. za potrebe državnog monitoringa sirovog mlijeka dostavljen 243 uzoraka za kontrolu prisustva antibiotika, dok su tokom 2023. dostavljena svega 32. Svi uzorci iz obje godine bili su negativni na prisustvo antibiotika. I tokom 2023, i 2022. predato je tridesetak uzoraka na testiranje prisustva pesticida u sirovom mlijeku, koji

su svi bili negativni.

Tokom 2023. bilo je 26 testiranih uzoraka od kojih su četiri bila pozitivna na aflatoksine, kancerogene toksine koji dolaze od gljivica. Tokom 2022, od 27 uzoraka pozitivna su bila takođe četiri dok je 2021. bilo četiri uzoraka pozitivnih na aflatoksin od ukupno 14 uzetih. U Crnoj Gori dozvoljena koncentracija aflatoksina je usklađen sa EU, i ne bi smjela biti veća od 0,05 mikrograma po litru.

TV Vijesti je u januaru prenijela da je Generalni sekretarijat za zdravlje i bezbjednost hrane EU (Di Dži Sante) upozorio u internom izvještaju za Crnu Goru da je kvalitet hrane u državi upitan, zbog propusta u radu CETIJA i UBH. Ova evropska institucija posjetila je CETI 2022, nakon što su shvatili da ta institucija ima veoma mali broj pozitivnih

Biljana Blečić
Foto: Yt/prtsc

uzoraka na toksine u uzorcima koji se testiraju. To je dovelo u sumnju metodologiju testiranja.

Di Dži Sante je naveo u izvještaju o posjeti da je sprovođenje kontrola loše, validnosti uzoraka upitna, ali i da je broj kontrolisanih uzoraka manji u odnosu na planirane.

Navodi se da laboratorija CETI-ja ne zadovoljava zahtjeve EU u pogledu obuke osoblja, rukovanja dokumentacijom, validacionim metodama, mjerenju kontrole kvaliteta i izvještavanju. Naveli su i da je nedovoljna kontrola maloprodaje, te da ne postoji evidencija tretmana životinja na po-

jedinim farmama.

MALI BROJ INSPEKTORA ZA OBIMAN POSAO

U Crnoj Gori su proizvođači koji se bave proizvodnjom mlijeka podijeljeni u dvije kategorije, koje država podržava sa dva programa subvencija. Jedan je namijenjen proizvođačima od kojih mljekare otkupljuju sirovo mlijeko, a drugi se tiče onih koji od mlijeka na svojim domaćinstvima prave sir i kajmak.

U našoj zemlji ima oko 930 registrovanih poljoprivrednih proizvođača od kojih mljekare otkupljuju mlijeko, a onih koji su registrovani da prave sir i kajmak ima oko 2200.

Da bi se kvalitetno sproveo Program poboljšanja kvaliteta sirovog mlijeka inspektori zaposleni u UBH moraju obići sva gazdinstva i mljekare. Nadzor nad hranom životinjskog porijekla i kontrolu zdravstvenog stanja životinja vrše veterinarški inspektori, a njih je u UBH-u svega šest.

“Svi su bliže penziji nego početku karijere”, objašnjava Blečić.

U Crnoj Gori ima 27 mljekara odobrenih za rad, koje inspektori kontrolišu prema godišnjem planu.

“Važno je obići najmanje četiri puta svaki objekat”, kaže Blečić.

Veterinari su zaduženi i za kontrolu muznih grla na gazdinstvima koja prodaju mlijeko mljekarama. U tim slučajevima najvažnije je uspostaviti sistem kontrole zdravlja muznih grla, objašnjava Blečić. „Jednom godišenje muzna grla se testiraju na zarazne bolesti koje se putem mliječnih proizvoda prenose na ljude, tuberkulozu, brucelozu i zoonozu”, objašnjava Blečić.

Postoje i dodatni monitorinzi, kontrole na muže, na transporte do mljekare, kvalitet tokom prerade, pa onda iz prodavnice itd. Osim svih gazdinstava i mljekara, veterinarski inspektori treba da kontrolišu sve ugostiteljske objekte, pogotovo tokom ljetnje turističke sezone kada su rizici od zaraznih bolesti najveći, vrše nadzor nad životinjskom hranom, i objektima u kojima se proizvodi.

Uvoz sirovog mlijeka kontrolišu inspektori za bezbjednost hrane na graničnim prelazima, a na svakom prelazu radi samo po jedan inspektor, ukupno njih sedam.

“Oni imaju opremljene prostorije, i upriličene laboratorije gdje se rade određene fizičke kontrole, ono što se može registrovati čulima”, objašnjava Blečić.

Ono što ne može da se provjeri na licu

Tabela 1. Kvalitet sirovog kravljeg mlijeka iz otkupa (period 2017.godina - 2021.godina)

Godina	Broj uzoraka	Mast	Proteini	Broj somatskih ćelija x 1000	Ukupan broj bakterija x 1000	Učešće mlijeka koje ispunjava EU standarde u ukupnoj otkupljenoj količini
		%	%			
2017	50091	4.07	3.22	470	1907	
2018	52773	4.01	3.28	464	1205	55,5%
2019	48763	3.87	3.21	413	1225	63,8%
2020	40166	3.92	3.30	338	974	65%
2021	37815	3.97	3.25	320	887	81%
2022	17217	4.00	3.285	286	651	86%

mjesta, šalje se u laboratorije, kaže ona.

Nijesu međutim dostavljeni podaci koje je CIN-CG tražio koliki je broj uzoraka mlijeka koji se provjerava na graničnim prelazima, niti godišnji plan kontrole mljekara.

Na pitanje kako je moguće da tako mali broj inspektora u sektoru kontroliše cijelu državu, Blečić tvrdi da je moguće organizovati kontrolu.

Blečić objašnjava da veterinarska inspekcija ne kontroliše one neregistrovane proizvođače mliječnih proizvoda poput sira i kajmaka, ali da oni nemaju zakonsko pravo da prodaju proizvode na pijaci. Na pitanje da li ipak postoji rizik da takvi proizvodi završe na pijaci, Blečić tvrdi da inspektori rade sve što je u njihovoj moći da spriječe tako nešto.

“Naročito su tokom korone bili aktivni i obilazili sve pijace u zemlji”.

Ipak, kako kaže, bilo ih je samo dvoje na terenu, što definitivno ukazuje na problem kapaciteta u tom sektoru.

Ovaj će se problem nastaviti jer novi, mlađi kadar veterinaru nije zainteresovan za državnu službu, već se radije odlučuju za rad u privatnom sektoru, što je isplativije. Problem predstavlja i što u Crnoj Gori nema fakulteta za veterinu.

A ukoliko se proces integracija intenzivira, biće mnogo stroži zahtjevi i trebaće mnogo ozbiljniji i planovi i ljudi, kako bi se odgovorilo na stroge standarde u ovoj oblasti.

PAD BROJA KONTROLA NA AFLATOKSINE U KONZUMNOM MLIJEKU

U poređenju sa 2022. tokom 2023. je značajno opala kontrola konzumnog mlijeka na aflatoksine. Tako je 2022. CETI pregledao 142 uzorka, a 2023. svega 41. Od kontrolisanih uzoraka 2022. bilo je pet njih koji su imali povišen nivo aflatoksina, među

kojima su i proizvođači iz regiona: Imlek iz Srbije, Milkland i MiggNatura iz BiH. Iz UBH kažu za CIN-CG da su sve problematične serije tada povučene. Prošle godine problematično je bilo isključivo kozije mlijeko.

Prije desetak godina regionom je vladala velika panika, kada je objavljeno da su nivoi aflatoksina u mlijeku u regionu pet puta viši od EU standarda. Aflatoksin je toksin koji u mlijeku ostaje i nakon pasterizacije i termičke obrade. Tada, 2013. kada je aflatoksin bio veoma visok u uvoznom mlijeku, Crna Gora je povukla iz upotrebe više linija. Međutim BBC je prošle godine pisao da je dozvoljeni nivo aflatoksuna u mlijeku u Srbiji i dalje pet puta viši od EU standarda, što je trebalo da se promjeni od 2024. U Crnoj Gori se kupuje velika količina uvoznog mlijeka, naročito iz Srbije i BiH.

CRNA GORA NE POŠTUJE PREUZETE OBAVEZE OKO RAZMJENE FINANSIJSKIH INFORMACIJA SA DRUGIM DRŽAVAMA ŠTO OTEŽAVA BORBU PROTIV PRANJA NOVCA I UTAJA POREZA Softver još na čekanju

**NI GODINU DANA
NAKON ŠTO JE
OPREDIJELJENO VIŠE
STOTINA HILJADA EURA
ZA NABAVKU SOFTVERA
ZA SISTEM AUTOMATSKE
RAZMJENE MEĐUNARODNIH
FINANSIJSKIH
INFORMACIJA (AEOI),
NOVAC NIJE POTROŠEN U
TE SVRHE, NITI JE
SOFTVER NABAVLJEN. TO
ŠTETI MEĐUNARODNOM
KREDIBILITETU CRNE GORE,
JER SE NE MOGU U
POTPUNOSTI PRATITI I
SANKCIONIONISATI MOGUĆE
UTAJE POREZA I
PRANJE NOVCA, SA ČIM
NAŠA ZEMLJA INAČE IMA
PROBLEMA**

TIJANA LEKIĆ

ora se još u julu 2022. obavezala na razmjenu informacija za suzbijanje utaje poreza na globalnom nivou, ali se još nijesu ispunjeni osnovni preduslovi za to, jer nije nabavljen aplikativni softver za informacijski sistem, iako su još prije godinu dana za to bila odvojena sredstva.

Ovu obavezu naša je zemlja preuzela multilateralnim sporazumom koji je potpisala sa Organizacijom za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD), to jest sa njenim Globalnim forumom o transparentnosti i razmjeni informacija u poreske svrhe (Globalni forum), čije je sjedište u Parizu. Sporazum je potpisalo ukupno 147 zemlja, a preko sto država već razmjenjuje podatke putem ovog sistema. Podatke već razmjenjuju sve zemlje Evropske unije (EU), ali i Albanija, pa i poreski rajeви kao što su Bahami, Bermudi, Panama i druge.

Crna Gora je Globalnom formu garantovala da će do kraja 2023. godine, preko standardizovane automatske razmjene podataka (AEOI) početi da razmjenjuje informacije o finansijskim računima poreskih obveznika, ali to se još nije desilo, rek-

la je za Centar za istraživačko novinarstvo Crne Gore (CIN-CG) **Zajda Manata**, čelnica Sekretarijata Globalnog foruma.

Cilj uspostavljanja razmjene podataka na globalnom nivou je da se spriječe poreske utaje putem automatske i standardizovane razmjene podataka o finansijskim računima između poreskih institucija zemalja učesnica sporazuma. Ovaj zajednički informacijski sistem omogućava dostupnost podataka da je, recimo, poreski obaveznik Crne Gore otvorio račun i u nekoj drugoj zemlji. Preko AEOI, ti se podaci prvo evidentiraju u poreskoj upravi zemlje u kojoj je otvoren račun, a potom se informacije prosljeđuju poreskoj upravi zemlje u kojoj je vlasnik računa poreski obaveznik.

Informacije, uz poštovanje zaštite ličnih podataka razmjenjuju, obuhvataju bankovne račune i identitet vlasnika, broj računa, stanje na računu na kraju godine, prihode, kamate, dividende, bruto prihode, račune elektronskog novca i tekuće račune

fizičkih i pravnih lica koja posjeduju finansijska sredstva.

Dok ne uspostavi ovaj sistem Crna Gora gubi priliku da prati tokove novca svojih građana, da ima uvid u moguće utaje poreza i pranje novca. Ako nije u sistemu dodatno ugrožava međunarodni kredibilitet, koji je zbog poznatih problema ionako upitan.

SREDSTVA NIJESU UPOTRIJEBLJENA ZA NABAVKU SOFTVERA

Za aktiviranje AEOI sistema u Crnoj Gori je, kako su CIN-CG-u objasnili iz Ministarstva finansija, odgovorna bila nekadašnja Uprava prihoda i carina, koja je preuzela obaveze oko nabavke softvera još 2023, godine kada je bivša Vlada odobrila sredstva za nabavku softvera.

„Ministarstvo finansija je u februaru 2023. uputilo Vladi Crne Gore informaciju o potrebi obezbjeđivanja sredstava za

nabavku, primjenu i održavanje informacionog sistema AEOL. Vlada Crne Gore nas je zadužila da za realizaciju ovih aktivnosti izvršimo preusmjerenje sredstava u visini od 363 hiljade eura”, naveli su za CIN-CG iz Vladinog resora na čijem je čelu **Novica Vuković**.

Ta sredstva su tada stigla do Uprave poreza i carina, međutim, nijesu u toku 2023. iskorišćena za nabavku ovog softvera. Nije pokrenut postupak javne nabavke, niti je sprovedena tenderska procedura. Za to je bio nadležan bivši direktor Uprave prihoda i carina **Vladimir Bulajić**.

CIN-CG je pokušao da stupi u kontakt sa njim, ali on, do objavljivanja ovog teksta, nije odgovorio na brojna pitanja.

Uprava prihoda i carina je doživjela više institucionalnih promjena u posljednjih nekoliko godina. Poreska uprava i Uprava carina su 2021. godine odlukom 42. Vlade, u vrijeme kada je ministar finansija bio **Milojko Spajić**, spojene. Nakon malo manje od tri godine, ove dvije institucije su ponovo razdvojene, odlukom 44. Vlade čiji je premijer Spajić.

Istovremeno, ova institucija je promijenila i više direktora i vršioca dužnosti (VD). Jedno vrijeme je bila i bez vršioca dužnosti, pa je tim organom koordinirao ministar finansija Vuković. Nedavno je na čelo

Poreske uprave (PU) kao vršilac dužnosti izabran **Sava Laketića**. Dolazak novog rukovodioca podrazumijeva i novu sistematizaciju.

U takvim okolnostima, stalnim izmjenama statusa i ljudi na čelu Uprave, postavlja se pitanje koliko je ova institucija mogla efikasno da vrši svoje nadležnosti.

„Uspostavljanje sistema za Automatsku razmjenu podataka (aplikativni softver, sistemski softver i hardverska infrastruktura) je vrlo zahtjevan radni izazov”, saopštili su CIN-GG-u iz Ministarstva finansije. Obezbjeden je, međutim, jasan pravni okvir, kao i prateći administrativni servis, tvrde iz Vukovićevog resora. Da bi se izbijegli potencijalni propusti oko nabavke softvera, pojasnili su, da su donijeli odluku da se raspiše tender za softversko rješenje koje se već koristi u najmanje jednoj državi članici OECD-a, navodi se u odgovorima.

Tender još nije raspisan, a za uspostavljanje inicijalnog informacionog sistema, kada se softver nabavi, procijenjuju u Ministarstvu finansija, biće potrebno od 30 do 120 dana, a tek nakon toga kreće testiranje.

„...Neophodno je omogućiti adekvatan vremenski interval za testiranje sistema od strane finansijskih institucija prepoznatih kao obveznika izvještavanja (minimum četiri mjeseca) i ovlašćenih službenika Poreske uprave kao vlasnika poslovnih procesa. Nakon prihvatanja rezultata testiranja i utvrđene funkcionalnosti, sistem se pušta u produkcionu rad u dijelu prikupljanja podataka i slanja istih državama sa kojima je neophodno potpisati sporazum o AEOL”, saopštili su iz Ministarstva finansija.

Kada se sve ovo ima u vidu teško je vjerovati da će Crna Gora ubrzo početi sa razmjenom podataka preko ovog sistema na globalnom nivou.

CRNA GORA BEZ SOFTVERA NE MOŽE DA VODI OZBILJNU PORESKU POLITIKU

„Uspostavljanje ovakvog sistema razmjene informacija je samo početna priča i tek treba da se formira odsjek koji bi se bavio poreskim malverzacijama. Razmjena informacija sa stranim poreskim organima ne ide samo u korist drugim zemaljama, već je to bitno i za nas, jer je to ključno za ozbiljnu borbu protiv korupcije i kriminala. Bez saradnje sa drugim zemljama mi ne možemo doći do relevantnih podataka”, objasnio je za CIN-CG ekonomista i bivši ministar finansija **Aleksandar Damjanović**.

Primjena pomenutog sistema omogućava cijelovitije ispunjavanje obaveza iz pregovaračkog poglavlja 16 koji se odnosi na porešku politiku. Iz Ministarstva finansija dodaju da bi se funkcionisanjem ovog sistema povećali prihodi u budžetu Crne Gore.

Pranje novca je, prema riječima profesora ekonomije **Zarije Pejovića**, veliki problem u Crnoj Gori, i prije uvećanja broja stranaca koji u njoj sada žive. „Ako analiziraju podaci bruto domaćeg proizvoda za, recimo, 2021. godinu, vidjećemo da se ne poklapala suma ukupnih zarada koje su isplaćene u Crnoj Gori, oko nekih milijardu i po, sa ukupnom potrošnjom od oko tri i po milijarde. To je veliki jaz”, kaže Pejović.

Opisane disproporcije zahtijevaju temeljnu analizu i odgovor da li je i u kojoj mjeri ovako velika potrošnja prouzrokovana nelegalnim tokovima novca, iako je jasno da dio novca dolazi od doznaka iz inostranstva.

Procjene su da oko pola miliona građana Crne Gore živi van njenih granica. U zemlji trenutno ima i oko 95 hiljada stranaca sa privremenim ili stalnim boravkom, ili po osnovu privremene zaštite, pokazuju podaci Ministarstva unutrašnjih poslova (MUP).

Nedovoljna transparentnost tokova novca

obeshrabruje dolazak kredibilnih međunarodnih investitora, a utiče i na nekontrolisani rast sive ekonomije.

Crna Gora je u decembru prošle godine jedva izbjegla da se nađe na sivoj listi Radne grupe za finansijsku akciju (Financial Action Task Force - FATF). FATF je organizacija koja postavlja standarde u borbi protiv pranja novca i finansiranja terorizma, čiji je sekretarijat sastavni dio OECD-a.

NEJASNO DA LI JE POLICIJA U MOGUĆNOSTI DA KORISTI SVOJA OVLAŠĆENJA

Dva dana prije sjednice MONEYVAL-a koju čine eksperti Savjeta Evrope za procjenu mjera protiv pranja novca i finansiranja terorizma, Skupština Crne Gore je, po hitnom postupku, usvojila novi Zakon o sprječavanju pranja novca i finansiranja terorizma. Novim zakonom se uređuju mjere za sprečavanje i otkrivanja pranja novca i finansiranja terorizma, kao i poslovi, ovlašćenja i način rada finansijsko obavještajne jedinice (FOJ). FOJ vrši poslove otkrivanja pranja i finansiranja terorizma i to je organ koji funkcioniše pri Ministarstvu unutrašnjih poslova.

Tako je Crna Gora ispoštovala XXIX preporuku MONEYVALA i FATF-a koja predviđa uspostavljanje FOJ-a kao nacionalnog centra koji prikuplja podatke, radi analize sumnjivih finansijskih računa, vrši procjene rizika od pranja novca i finansiranja terorizma i te informacije prosljeđuje na potrebne adrese.

Prema Međunarodnom monetarnom fondu (MMF), FOJ ima više funkcija od administrativne; preko one sudskog-tužilačkog karaktera, do sprovođenja zakona (low-enforcement). Početkom 90-ih, kada su osnovane prve jedinice ove vrste nije bilo međunarodno prihvaćenog modela za funkcije FOJ-a. Svaka

zemlja je to tijelo kreirala prema svojim potrebama. U nekim zemljama, kao kod nas, ta jedinica je bila u okviru Ministarstva unutrašnjih poslova. Dok u drugim zemljama, poput Italije, FOJ je ustrojen kao administrativno tijelo koje ima ulogu posrednika između finansijskih institucija i policije.

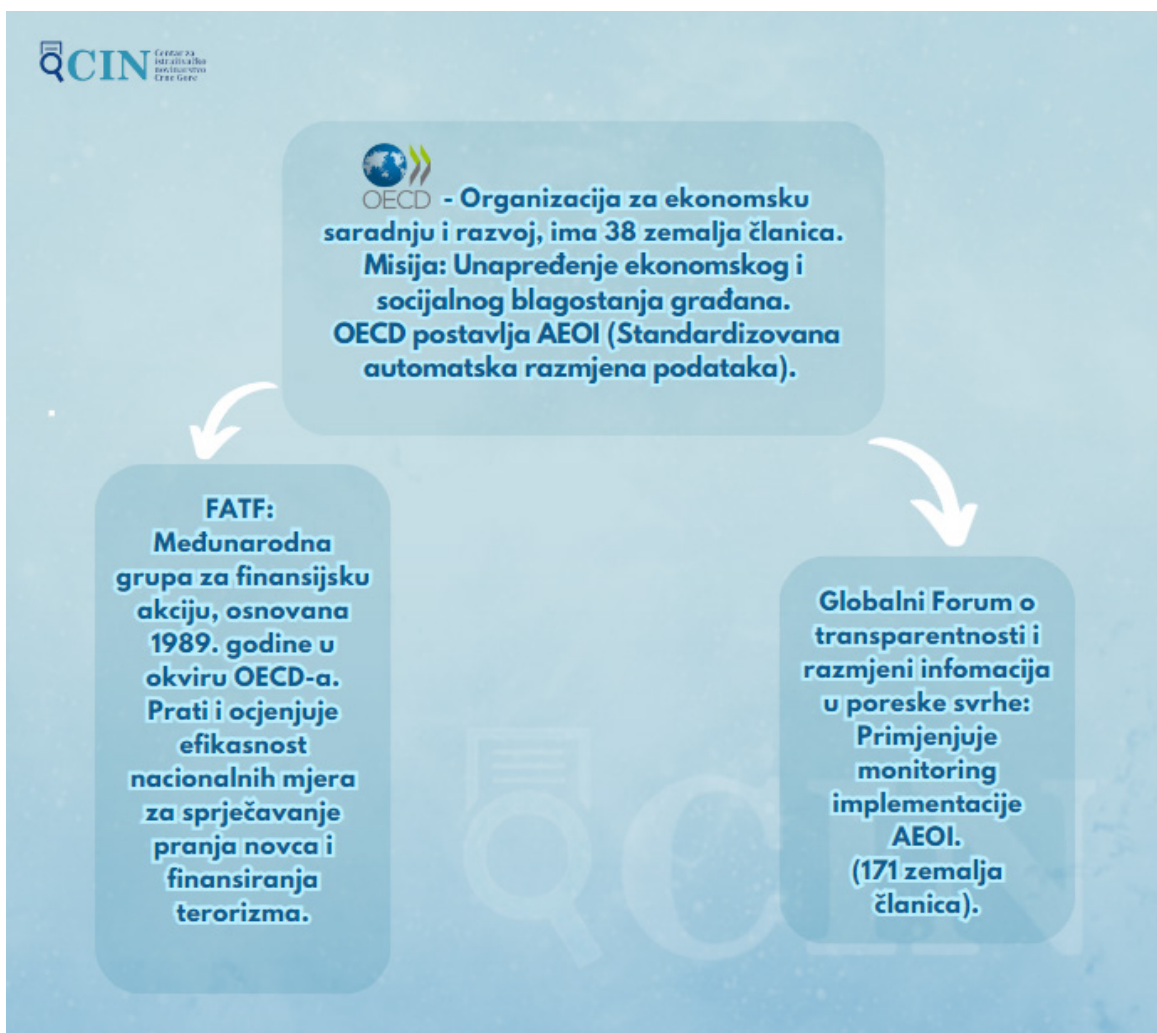
U analizi o funkcionisanju FOJ-a, koju je sačinio MMF, navodi se da se finansijske institucije, poput banaka, često suočavaju sa potencijalno problematičnim transakcijama, ali da nemaju mogućnost utvrđivanja dokaza o kriminalnim djelatnostima. Sa druge strane, FOJ može da vrši sve tehničke kontrole i kada utvrdi

nepravilnost može da traži direktno od policije i tužilaštva da započnu istragu.

U novom Zakonu o sprečavanju novca Crne Gore, uređuje se način međunarodne saradnje FOJ-a: „U cilju uspostavljanja, ostvarivanja i unapređenja međunarodne saradnje FOJ može da zaključuje sporazume sa ovlašćenim organima drugih država i međunarodnim organizacijama o razmjeni finansijskih informacija”.

Razmjena informacija sa drugim zemljama je zakonski predviđena, ali ne preko automatskog standarda, nego na zahtjev segmenta policije, znači kada postoji sumnja na nezakonite radnje.

„Najveći broj identifikovanih nedostataka

uključuje i odsustvo odredbi koje zahtijevaju od nadležnih organa da brzo razmjenjuju informacije (...) Nejasno je da li je policija u mogućnosti da koristi svoja domaća istražna ovlašćenja za prikupljanje i dobijanje informacija u korist stranih kolega”, piše u posljednjem izvještaju MONEYVALA o Crnoj Gori.

Crna Gora je predmet pažnje MONEYVALA još od početka 2000-tih. Nije samo prošle godine, već je i ranije više puta, rizikovala da se nađe na nepoželjnoj listi FATF-a. U izvještaju za 2023, MONEYVAL, pored konstatacije da u Crnoj Gori postoji visoki rizik od pranja novca, navodi se i da je to “uglavnom povezano sa međunarodnom trgovinom droge, utaja poreza i iznuđivanja”.

„Nepostojanjem adekvatnog protoka informacija mi smo defakto bez oružja za bilo koju ozbiljnu poresku politiku”, navodi Damjanović.

Da bi se sprovele ozbiljne reforme u poreskom sistemu Crne Gore nepochodno je da država uspostavi saradnju sa međunarodnim organizacijama kako bi se efikasnije sprovela kontrola finansijskih tokova. Sudeći po tome koliko treba da se nabavi i stavi u funkciju softver za razmjenu poreskih informacija, naša država izgleda ne žuri da institucionalizuje saradnju na globalnom nivou u ovom polju.

POSTUPANJE UIKS-A NEPRIHVATLJIVO U SLUČAJEVIMA TORTURE **Za zlostavljanje zatvorenika gotovo niko ne odgovara**

**NI UPRAVA ZATVORA, NI
PRAVOSUĐE NE ULAŽU
NAPOR DA
RASVIJETLE SLUČAJEVE
MUČENJA I NEČOVJEČNOG
POSTUPANJA.
PRESUDE SU RIJETKE, A
KAZNE SAMO USLOVNE**

ĐURĐA RADULOVIĆ

Službenici Uprave za izvršenje krivičnih sankcija (UIKS) su prošle godine zlostavljali makar jednog zatvorenika, utvrdila je kancelarija Zaštitnika ljudskih prava i sloboda (Zaštitnik). To je za Centar za istraživačko novinarstvo Crne Gore (CIN-CG) kazala **Marijana Sindić**, glavna savjetnica Zaštitnika za oblast torture. „Utvrdeno je da su službenici zatvora, prilikom vršenja disciplinske mjere, primijenili ponižavajući tretman prema zatvoreniku, tako što su ga tukli i šamarali“, kazala je za CIN-CG Sindić.

Time je uprava UIKS- a prekršila član tri Evropske konvencije o ljudskim pravima, koji se odnosi na zabranu mučenja, nečovječnog i ponižavajućeg postupanja i kažnjavanja, objašnjava Sindić.

Pored ovog slučaja, Zaštitnik ispituje još jednu prijavu mučenja zatvorenika u prošloj godini. „Prijavu su u decembru podnijeli zatvorenik, a nezavisno od njega, i njegova porodica. Ovaj slučaj još uvijek je u obradi“, kaže Sindić.

Kancelarija Zaštitnika ocijenila je neprihvat-

ljivim postupanje uprave UIKS-a u ovom slučaju zlostavljanja, jer uprava nije uložila iskreni napor da se saznaju sve činjenice vezane za događaj i postupanje zatvorskih službenika prema njemu, kazala je Sindić.

Uprava UIKS-a je nakon pritužbe bila dužna da uzme izjave drugih prisutnih zatvorenika i zahtijeva izvještaj od zatvorskog ljekara, objašnjava Sindić. „Tek je istraga Zaštitnika i ispitivanje svjedoka pokazalo da je došlo do upotrebe fizičke sile, pa je slučaj je stigao do tužilaštva“, kazala je Sindić.

Tako je ovo treća godina zaredom da Zaštitnik upozorava odgovorne u UIKS-u da se u toj instituciji postupa neprihvatljivo kada su u pitanju optužbe za zlostavljanje.

Uprava UIKS-a nije odgovorila na pitanja CIN-CG-a da li su pokretali disciplinske postupke protiv zaposlenih u toku prethodne tri godine, kao i da li se protiv njihovih službenika vode krivični postupci. Zamjenik v.d. direktora UIKS-a **Nebojša Janković** potvrdio je da imaju te podatke i da će biti

dostavljeni, ali do objavljivanja ovog teksta ništa nije stiglo.

Akcija za ljudska prava (HRA) je apelovala na UIKS da vodi evidenciju o disciplinskim i krivičnim postupcima protiv zaposlenih, kao jednu od mjera koje doprinose suzbijanju torture.

Janković je za CIN-CG izjavio da su slučajevi zlostavljanja zatvorenih osoba nedopustivi i da vjeruje da svi zaposleni koji tako postupaju moraju biti kažnjeni prestankom radnog odnosa.

S obzirom na to da je Crna Gora ratifikovala Evropsku konvenciju o ljudskim pravima, zlostavljanje u institucijama je neprihvatljivo, čak i za vrijeme vanrednog stanja, pa i rata. „Zlostavljanje je neopravdano i država ne smije da toleriše svoje službenike koji zlostavljaju bilo koga“, navodi se u publikaciji HRA koja se godinama bavi problemom torture, posebno u centrima bezbjednosti i zatvorima.

Zabrana zlostavljanja obuhvata zabranu mučenja i drugog surovog, neljudskog ili

ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja. Postoji više oblika zlostavljanja - ponižavajuće postupanje ili kažnjavanje je najslabiji intenzitet, nečovječno postupanje srednjeg intenziteta, dok je mučenje oblik zlostavljanja najvišeg intenziteta, pojašnjavaju iz institucije Zaštitnika.

SAMO USLOVNE I OSLOBAĐAJUĆA PRESUDA ZA ZLOSTAVLJANJE U UIKS-U

U posljednjih pet godina Osnovni sud u Danilovgradu, nadležan za slučajeve torture u UIKS-u, donio je četiri presude za mučenje i zlostavljanje zatvorenih osoba od strane zaposlenih. Prošle godine izrečene su dvije pravosnažne presude za zlostavljanje u UIKS-u, od kojih je jedna bila uslovna kazna za dvije osobe zaposlene u UIKS-u, a druga oslobađajuća za šefa smjene u UIKS-u.

Osim ovih presuda, donesene su još dvije u 2020, a odnosile su se na slučajeve zlostavljanja zatvorenika iz 2015. Iako je Osnovni sud u Danilovgradu u ovim slučajevima izrekao kazne zatvora zaposlenim u UIKS-u, te su presude preinačene od strane Višeg suda u Podgorici, koji je zlostavljačima dodijelio samo uslovne kazne.

U oslobađajućoj presudi iz prošle godine, koja je dostupna na sajtu Osnovnog suda u Danilovgradu, navodi se da je ova presuda donijeta u slučaju tužbe zatvorenika koji je tvrdio da je od šefa smjene UIKS-a zadobio udarce pendrekom.

I pored toga što je presuda bila oslobađajuća, sudski vještak medicinske struke naveo je da je prilikom postpanja UIKS-a došlo do propusta, jer je oštećeni, nakon što je navodno zadobio povrede, bio smješten u disciplinsko odjeljenje bez prethodno obaveznog ljekarskog pregleda, što je u suprotnosti sa smjernicama za sprečavanje torture. Razlog je bio to što u noćnoj smjeni,

kada se incident desio, nema stalno prisutnog ljekara u UIKS-u.

Stoga je bilo nemoguće dokazati da li su povrede koje je sudski vještak medicinske struke primijetio i opisao znatno kasnije, nastale u noći kada je zatvorenik tvrdio da je udaren od strane zatvorskog šefa smjene. Sudski vještak je konstatovao da su povrede mogle nastati pendrekom, ali i drugim sličnim predmetom, te da ih je zatvorenik mogao dobiti kada je tvrdio da su nastale, ali i kasnije.

„Iz ovog slučaja proizlazi očigledan propust u organizaciji zdravstvene službe u UIKS-u, gdje i dalje u određeno vrijeme nema ni jednog dežurnog ljekara, što bi na toliki broj zatvorenika trebalo da bude pravilo“, komentariše za CIN-CG Tea Gorjanc Prelević, izvršna direktorica HRA.

Problematično je i to što je uprava zatvora poslodavac zdravstvenoj službi, umjesto da ih zapošljava Ministarstvo zdravlja, kaže Gorjanc Prelević. „Da je Ministarstvo poslodavac to bi obezbjedilo veću nepristrasnost, pogotovo u slučajevima prijave zlostavljanja izvršenog od strane zatvorskog osoblja. Ovo je preporuka koju i domaće i strane organizacije ponavljaju godinama“, kazala je Gorjanc Prelević.

Komentarišući ovu presudu, Gorjanc Prelević kaže da je u ovom slučaju došlo i do propusta tužilaštva. „Da je blagovremeno obezbijeden snimak iz prostorije ispred Disciplinskog odjeljenja, mogao se provjeriti iskaz službenika koji je tvrdio da je oštećenog temeljno pregledao, i da tom prilikom nije uočio nikakve povrede. Video nadzor je veoma važan izvor dokaza u ustanovi zatvorenog tipa. Trebalo bi obezbijediti da pokriva sve prostorije i hodnike“, kazala je Gorjanc Prelević.

Ona smatra da u ovom slučaju nije bilo dovoljno dokaza za osuđujuću presudu. „Moguće je da će oštećeni ostvariti nakna-

du štete u parničnom postupku od države, jer je za to potreban niži standard dokazivanja“, kazala je Gorjanc Prelević.

I RANIJE ISTRAGE BILE NEDJELOTVORNE

Interesantno, zatvorenik koji je pokrenuo ovaj postupak bio je jedan od oštećenih i u jednom od slučajeva zlostavljanja iz 2015. Tada je čak 10 članova obezbjeđenja UIKS-a mučilo više zatvorenika, a neki su zadobili teške tjelesne povrede.

HRA u publikaciji „Djelotvornost istraga zlostavljanja u Crnoj Gori 2020-2021“ analizira ovaj slučaj i navodi da je naročito problematično što nije osuđen ni jedan od zatvorskih nadzornika, s obzirom na to da im je dužnost da spriječe nasilje prema zatvorenicima od strane zaposlenih. Nadalje, HRA je kritikovala što su u ovom slučaju zatvorske kazne preinačene u uslovne iako se radilo o djelu „koje je izvršeno na izuzetno svirep način“ pa „ni minimalne kazne zatvora izrečene u prvom stepenu ne bi bile adekvatne, a pogotovo nijesu adekvatne

Tea Gorjanc Prelević
Foto: Luka Zeković

uslovne osude i to za sve okrivljene“. Navodi se i da je pojedinim zatvorenicima nanižeto po 13 i više udaraca, jednom čak 46, a udarani su pesnicama, nogama, koljenima, pendrecima i drugim tupim sredstvima.

„Okrivljeni poslije incidenata nijesu bili ni pritvarani ni suspendovani tako da su i dalje mogli da utiču na oštećene kao svjedoke, koji su ostali u zatvoru i svakako imali razloga da se plaše dalje odmazde“, ističe se u analizi HRA. A da je strah od zatvorskog osoblja postojao potvrđuje i to što su oštećeni pred sudom mijenjali iskaze prvobitno date državnom tužiocu i „odjednom navodili da se ne sjećaju ko ih je neposredno zlostavljao“, piše u publikaciji.

HRA je istragu za ovaj slučaj, kao i za još jednu presudu iz 2020. za zlostavljane iz 2015. označila kao nedjelotvorne. Iz ove organizacije su naveli da je mana i dugo trajanje postupaka, jer je prošlo preko pet godina od izvršenja djela do presude.

KOMITET ZA SPREČAVANJE TORTURE ZABILJEŽIO PRIJETNJE U ISTRAŽNOM ZATVORU

Evropski komitet za sprečavanje torture (CPT) je prilikom posjete Istražnom zatvoru u Spužu 2022, zabilježio prijave pritvorenika koji je bio izložen nedozvoljenom postupanju od strane zatvorskog osoblja u Istražnom zatvoru, prvo tokom 2020, a potom 2022. Ovaj pritvorenik je izvijestio Komitet da je bio žrtva torture 2020. kada je zadobio više povreda. Navodno, tužba je rezultirala uslovnim osudama za osoblje.

U izvještaju CPT-a se navodi da se ovaj pritvorenik požalilo da je, nakon što je dobio slučaj po tužbi za zlostavljanje, dvije godine kasnije ponovo završio u Istražnom zatvoru u Spužu. Kako tvrdi, osoblje zatvora ga je ponovo tuklo, ovog puta zbog tužbe, navodi se u Izvještaju Komiteta. Tražio je, i dobio premještanje u zatvor u Bijelom Polju. Prema saznanju Komiteta njegova tužba za krivično gonjenje zbog zlostavljanja iz 2022 još je bila na čekanju kada je rađen Izvještaj.

Na uslove u zatvoru u Spužu, a naročito Istražnom zatvoru, CPT i Ombudsman opominjali su u više dokumenata.

U Izvještaju iz 2022, CPT navodi da pritvorena lica nastavljaju da žive u Istražnom zatvoru kao u „skladištu“, nekad i duže od tri godine, da su uslovi loši, a otežani i pretrpanošću. U Izvještaju navode da se od 2004, kada je CPT prvi put bio u posjeti, situacija pogoršala.

Prema pravilima Komiteta za sprečavanje torture, zatvorenim osobama treba omogućiti smislene aktivnosti u trajanju od najmanje osam sati van ćelije. „Što je duža kazna u istražnim zatvorima, treba omogućiti raznovrsniji boravak“. U Istražnom zatvoru u Spužu pritvorena lica imaju pravo na svega dvije šetnje od pola sata.

„S obzirom na kapacitete zatvora u Spužu i prirodu djela za koje se pritvorenici terete, na žalost nije moguće obezbjediti bezbjedan za sve boravak od osam sati van ćelije“, kaže za CIN-CG Nebojša Janković, v.d. zamjenika direktora UIKS-a. „Moramo da spriječimo pripadnike klanova da se sretnu. Neki susreti mogu ugroziti istragu, neki mogu rezultirati nasiljem, tako da je to naročito teško“, poručio je Janković.

On je kazao da je predviđeno da Istražni zatvor proširi kapacitete sa postojećih 292 na oko 360 mjesta. Od 450 osoba koja trenutno borave u toj instituciji, njih 70 je premješteno u Zatvor za kratke kazne, radi rasterećenja kapaciteta, kazao je Janković.

ZAŠTITNIK PROCESUIRISANJE I KAŽNJAVANJE ZLOSTAVLJANJA VAŽAN DRUŠTVENI INTERES

Iz kancelarije Zaštitnika apeluju da je otkrivanje, krivično procesuiranje i kažnjavanje počinioca zlostavljanja jedan od najvitalnijih društvenih interesa. „Time se suzbija

fenomen nekažnjivosti i stvara jak odvraćajući efekat kod državnih službenika/ca kojima je zakon delegirao ovlašćenje da primjenjuju silu“, kazala je Sindić.

Ova institucija je i 2022. imala jednu prijavu za mučenje i nehuman, ponižavajući tretman, u kojem je utvrđeno da su optužbe osnovane. Prijava je stigla od strane zatvorenice u Zatvoru za žene, koja je trpjela zlostavljanje službenice UIKS-a. I u ovom slučaju, Zaštitnik je postupanje UIKS-a ocijenio neprihvatljivim. „Uprava UIKS-a nije uložila napor da sazna sve činjenice, već je pokušala da prikrije slučaj, a naknadno negirala bilo kakvo saznanje o događaju“, navodi se u Izvještaju Zaštitnika za 2022.

Iz UIKS-a su, komentarišući ovaj incident kazali da su postpil prema preporukama Zaštitnika. „O ovom slučaju obavjestili smo tužilaštvo i pokrenili disciplinski postupak protiv službenice koja je izvršila zlostavljanje“, kazali su za CIN-CG iz UIKS-a.

I u Izvještaju za 2021, Zaštitnik navodi da su tokom te godine od više osoba primili navode o primjeni fizičke sile prema zatvorenicima, od čega su u dva slučaja utvrdili povredu. „Međutim, ono što više zabrinjava su primjeri inertnog pristupa prilikom procesuiranja ozbiljnih sumnji u zlostavljanje. Drugim riječima, nedostaju djelotvorne i efikasne istrage, što dodatno pospješuje sumnju nekažnjivosti nezakonitog postupanja službenika UIKS-a... Neprihvatljivo je da UIKS ne preduzme mjere i radnje u cilju procesuiranja i eventualnog kažnjavanja službenih lica i prosleđivanja navoda o zlostavljanju nadležnom Tužilaštvu“, navodi Zaštitnik.

PREPORUKE ZA SPREČAVANJE ZLOSTAVLJANJA

CPT je u Izvještaju za 2022. naglasio da se zabrana torture uvijek dovodi u pitanje ako

nadležni ne odgovaraju za svoja djela. „Ukoliko postojeće informacije o nedozvoljnom tretmanu nijesu praćene pravovremenim i efikasnim odgovorom, počinioci ovih djela će ubrzo povjerovati da mogu nastaviti nedozvoljeni tretman prema zatvorenim licima, bez kazne“, navodi se u Izvještaju za 2022.

Ističe se da je zatvorska zdravstvena služba od posebnog značaja za prevenciju nedozvoljenog tretmana policije, kroz sistematsko bilježenje povreda i izvještavanje nadležnih organa. Navodi se da u zatvorima i u Spužu i u Bijelom Polju postoje registri povreda, ali su opisi povreda površni i ne rade se u skladu sa standardima.

CPT je podsjetio da su kazne za zlostavljanje primjetno niske, uglavnom uslovne osude. Od 96 slučajeva torture i nedozvoljenog tretmana koji su prijavljeni u Crnoj Gori od 2019. do 2022, samo 11 slučajeva rezultiralo je kaznama, a svega su tri bile zatvorske. CPT je naveo da uzajama lojalnost u policijskoj službi vodi do toga da se drže zajedno, pomažu i prikrivaju optužbe i nelegalna djela kolega.

STRUKTURA STANOVNIŠTVA ZNAČAJNO PROMIJENJENA - SVE VIŠE STRANACA, A SVE MANJE NAŠIH Šta je Crna Gora uradila da zaštiti svoje stanovništvo

**UKOLIKO VLASTI NE
PRIPREME TEMELJAN
PROJEKAT ZA
ZAUSTAVLJANJE
ODLIVA STANOVNIŠTVA,
CRNA GORA BI ZA 25
GODINA MOGLA
IZGUBITI I DO ŠTO
HILJADA STANOVNIKA, ŠTO
BI ZNAČAJNO
OSLABILO LJUDSKI
POTENCIJAL DRŽAVE.
ULAZAK U EVROPSKU
UNIJU MOGAO BI DODATNO
POSPJEŠITI ISELJAVANJA,
PA BI OVA CIFRA MOGLA
BITI I VEĆA**

**KRISTINA RADOVIĆ
ANDREA PERIŠIĆ**

Crnoj Gori se dešavaju ozbiljne demografske promjene, a država ne čini gotovo ništa da se uhvati u koštac sa izazovima. Nezvanični podaci do kojih je došao Centar za istraživačko novinarstvo Crne Gore (CIN-CG) pokazuju da je u deceniji, od 2011. do 2021. godine, državu naselilo nešto preko 66 hiljada mahom stranaca, a da je iz nje otišlo preko 70 hiljada crnogorskih državljana. Koliko ih još u inostranstvu stalno živi, a da odavde nije su odjavili prebivalište, ne zna se, jer zvanične statistike nema. Podaci do kojih smo došli od Ministarstva unutrašnjih poslova (MUP) pokazuju da se nakon 2021. broj stranaca u državi značajno povećao i da ih je trenutno više od 90 hiljada.

“Napustio sam Crnu Goru u potrazi za boljim životom. Već skoro pet godina sam u Americi”, kaže za CIN-CG momak koji je u SAD otišao preko Work and Travel programa.

Tamo je “na crnom”, a život u toj zemlji, navodi on, drastično se razlikuje od života u Crnoj Gori. “Svi se bore samo da što više zarade”, kratko

kaže.

Najveća briga mu je da se ne razboli, jer je jednom imao problem sa zubima i samo za preglede i liječenje je dao hiljade i hiljade dolara. Tako je sve što je uštedio, teško radeći, morao da da ljekarima.

On je samo jedan od mnogih koji su otišli iz Crne Gore i koji se možda više nikada neće vratiti.

Migracije su kompleksna društvena poja-

Miroslav Doderović
Privatna arhiva

va, objašnjava za CIN-CG demograf Miroslav Doderović. Uzroci mogu biti ekonomski, socijalni, politički i demografski, kao i ekološki i klimatski. Ekonomski faktori odnose se na potragu za boljim radnim prilikama, većim zaradama ili stabilnošću, dok socijalni faktori obuhvataju traženje boljeg kvaliteta života, obrazovanja ili zdravstvenih usluga. Politički uzroci mahom se odnose na ratna dešavanja, autoritarne režime ili kršenja ljudskih prava. Iz Crne Gore se zbog svih ovih razloga odlazilo.

U istraživanju Centra za demokratsku tranziciju (CDT) i Društva statističara i demografa Crne Gore (DSDCG) iz 2023. godine "Dok čekamo odgovorniju vlast: Zašto Crnoj Gori nije stalo do sopstvenog stanovništva" navodi se da neke zvanične procjene pokazuju da se smanjenje broja stanovnika (depopulacija države) nastavilo i u 2022, kada je zabilježena i najveća razlika u broju doseljenih i odseljenih u posljednjih 20 godina. Te se godine broj stanovnika smanjio

za 1.998 osoba ili za približno isti procenat kao i u periodu pandemije, ali ne zbog povećanog mortaliteta, već zbog većeg odliva stanovništva. U toj godini je i prirodni priraštaj bio negativan u 17 od 25 opština.

Prema preliminarnim rezultatima Popisa stanovništva u 2023. godini u Crnoj Gori živi 633.158 stanovnika. Ako se oduzme broj stranaca, onda je broj državljana oko 545 hiljada stanovnika. Ova cifra najbolje govori o tome koliko je ljudi otišlo od popisa iz 2011, kada je u Crnoj Gori bilo oko 620 hiljada stanovnika, a stranaca svega nekoliko hiljada.

CRNA GORA BI ZA 25 GODINA MOGLA DA IMA OKO 540 HILJADA STANOVNIKA

Ukoliko se država ozbiljnije ne upusti u rješavanje problema odliva stanovništva, mogla bi za 25 godina imati 78 hiljada stanovnika manje nego na Popisu 2011. godine, objašnjava Doderović.

“To približno odgovara broju stanovnika iz 1971. godine”, upozorava on.

Iz demografske perspektive, navodi on, trend odliva stanovništva sa područja koje obiluje prirodnim i privrednim resursima uzrokuje razne negativne promjene na tržištu radne snage, dolazi do nestajanja

pojedinih privrednih djelatnosti, manjka stručnjaka, smanjenja investicija, gašenja ili premještanja preduzeća i javnih ustanova, pritisaka na penzioni, zdravstveni i sistem socijalne zaštite jer je sve manje radnika koji finansiraju ove fondove, pada blagostanja i veće nejednakosti...

Crna Gora, ističe za CIN-CG sociološkinja Biljana Radović Fuštić, već decenijama ima visoku stopu emigracije, ali i visoku stopu unutrašnjih migracija, što takođe predstavlja ozbiljan problem.

“Iz Bijelog Polja sam se preselila u Podgoricu prije šest godina, jer sam htjela da nastavim školovanje, a tamo nije bilo fakulteta koji sam htjela da upišem”, kaže za CIN-CG mlada studentkinja.

Taj grad nije perspektivna sredina za mlade i mnogi njeni prijatelji su takođe otišli, što u inostranstvo, što u druge gradove u Crnoj Gori, jer nijesu mogli da nađu nikakav posao.

“Bila sam nezadovoljna i nesrećna. Magla u zimskom periodu, u kombinaciji sa dokolicom i par ulica u kojima je sve isto učinili su da odem čim mi se pružila prilika”, navodi naša sagovornica.

Prema podacima Monstata koje je CIN-CG analizirao, u gotovo deceniji, od 2014. do 2022. godine, samo iz Bijelog Polja se doselilo skoro četiri hiljade ljudi više nego što se doselilo. Iz Nikšića oko tri hiljade ljudi, Cetinja oko hiljadu, iz Berana i Pljevalja po oko dvije hiljade, iz Andrijevice oko 500, Rožaja oko 1.300, a Mojkovca - oko 800 ljudi. Interesantno je, na primjer, da su se i iz Šavnika stanovnici mahom mnogo više odseljavali sve do 2021, a da se onda, u 2022, baš kada su u tom gradu održani lokalni izbori, odjednom naselilo 300 ljudi više nego što je otišlo.

Ne može se znati sa sigurnošću kuda su svi ovi ljudi tačno otišli. Neki od njih vjerovatno u inostranstvo, a neki u druge gradove

Biljana Radović Fuštić
Privatna arhiva

u Crnoj Gori. Zanimljivo je da se za osam godina u Budvu doselilo oko 2.300, a u Podgoricu skoro 10 hiljada ljudi više nego što je otišlo. U tim seobama učestvuju i stranci i naši građani.

Mnogi od njih su sigurno radna snaga koja fali Crnoj Gori, a koju traže poslodavci iz inostranstva.

TREKUTNO FALI OKO 25 HILJADA RADNIKA

CIN-CG-u su iz Zavoda za zapošljavanje Crne Gore (ZZZCG) kazali da su i kod nas i u inostranstvu deficitarna zanimanja inženjeri i IT specijalisti, metalski radnici i električari, hotelsko i restoransko osoblje, doktori medicine, medicinske sestre, domaćice, njegovatelji za starije osobe, radnici iz oblasti mehatronike, tehnike automatizacije, stručnjaci za sanitarnu tehniku i tehniku grijanja i klimatizacija, vodoinstalateri, elektrotehničari...

U ovom trenutku, ističe Doderović, crnogorskoj ekonomiji fali oko 25 hiljada radnika, naročito iz oblasti turizma, građevinarstva i poljoprivrede.

Crna Gora nema dovoljno ni medicinskog osoblja. Tako, prema nekim ranijim istraživanjima Instituta za javno zdravlje (IJZCG), fali oko 150 ljekara, ali nema preciznih podataka koliko ih je u proteklom godinama napustilo javno zdravlje, a ni koliko ih je došlo ovdje da rade.

Radović Fuštić ističe da se postavlja pitanje o tome šta je Crna Gora uradila da zaštiti svoje stanovništvo.

“Svjedoci smo da je visoka stopa imigracije sa istoka, što zbog ratnih sukoba, što zbog investicionih projekata, dovela naše državljanke u nezavidan položaj. To je naročito vidljivo kada je u pitanju tržište nekretnina na primorju”, ističe ona.

U istraživanju Monstata “Projekcije sta-

novništva Crne Gore do 2060. godine sa strukturnom analizom stanovništva Crne Gore” iz 2014. predviđa se da u bi naredne dvije dekade, odnosno do 2041. godine, bilo nastavljeno povećavanje broja doseljenih u primorski i centralni region, kao i odlazak stanovništva iz sjevernog dijela države.

Crna Gora je i na pragu duboke demografske starosti, upozorava se još u istraživanju “Dok čekamo odgovorniju vlast: Zašto Crnoj Gori nije stalo do sopstvenog stanovništva”. Udio populacije do 14 godina (koje ima 17,9 odsto) skoro da je izjednačen sa populacijom od 65+ (16,5 odsto)... Za dvije decenije učešće populacije do 14 godina se smanjilo sa 21 odsto na 17,9 odsto, odnosno sa 128,2 hiljada na 110,2 hiljade, dok se u istom periodu, učešće populacije od 65+ povećalo sa 12 na 16 odsto, piše u ovoj studiji.

STANOVNIŠTVO SVE STARIJE, POSEBNO NA SJEVERU

Starenje društva naročito je izraženo u opštinama na sjeveru, ističe za CIN-CG sociološkinja Radović Fuštić.

“Ukoliko se ekonomski razvoj ne raspoređi ravnomjerno na sve tri regije, samo će se produžiti trenutna situacija u kojoj starenje populacije stvara pritisak na socijalni sistem - penzioni fond, zdravstvenu zaštitu, socijalnu pomoć...”

Razvijanje politika koje podržavaju porodice podstiče i natalitet, navodi Radović Fuštić, a upravo raspoređivanje ekonomskog razvoja dovodi do poboljšanja ambijenta u kom će se mladi ljudi ranije odvajati od roditelja nego što je to slučaj sada, kada, prema raznim istraživanjima, najčešće to čine tek poslije 30. godine.

“Kategorija stanovništva od 80 i više godina dvostruko je veća u poređenju sa 2000. godinom u Crnoj Gori. Broj starijih osoba (65 i više godina) koje nijesu radno aktivne

se značajno povećava u odnosu na radno aktivno stanovništvo (od 15 do 65 godina)”, ističe Doderović.

Prosječna starost u Crnoj Gori je oko 40 godina. Ipak, to je, kaže ovaj demograf, za pet godina niže od prosjeka Evropske unije (EU), gdje Italija i Njemačka imaju najstariju populaciju (48 i 46 godina). Najmlađu populaciju u poređenju sa evropskim prosjekom imaju države kandidati za EU - Turska (33) i Kosovo (30).

Neke države već se suočavaju sa ozbiljnim posljedicama koje dolaze sa sve starijim stanovništvom. Tako se nedavno u Japanu, koji ima jednu od najstarijih populacija na svijetu, nekoliko velikih japanskih proizvođača pelena odlučilo da prestane da proizvodi pelene za bebe i umjesto toga se fokusiralo na tržište za odrasle. Ta država, inače, već duže vrijeme sprovodi razne nacionalne programe čija je svrha da “privuku”

mlađe stanovništvo. Neki od tih programa se odnose na stvaranje povoljnih prilika za rješavanje stambenog pitanja.

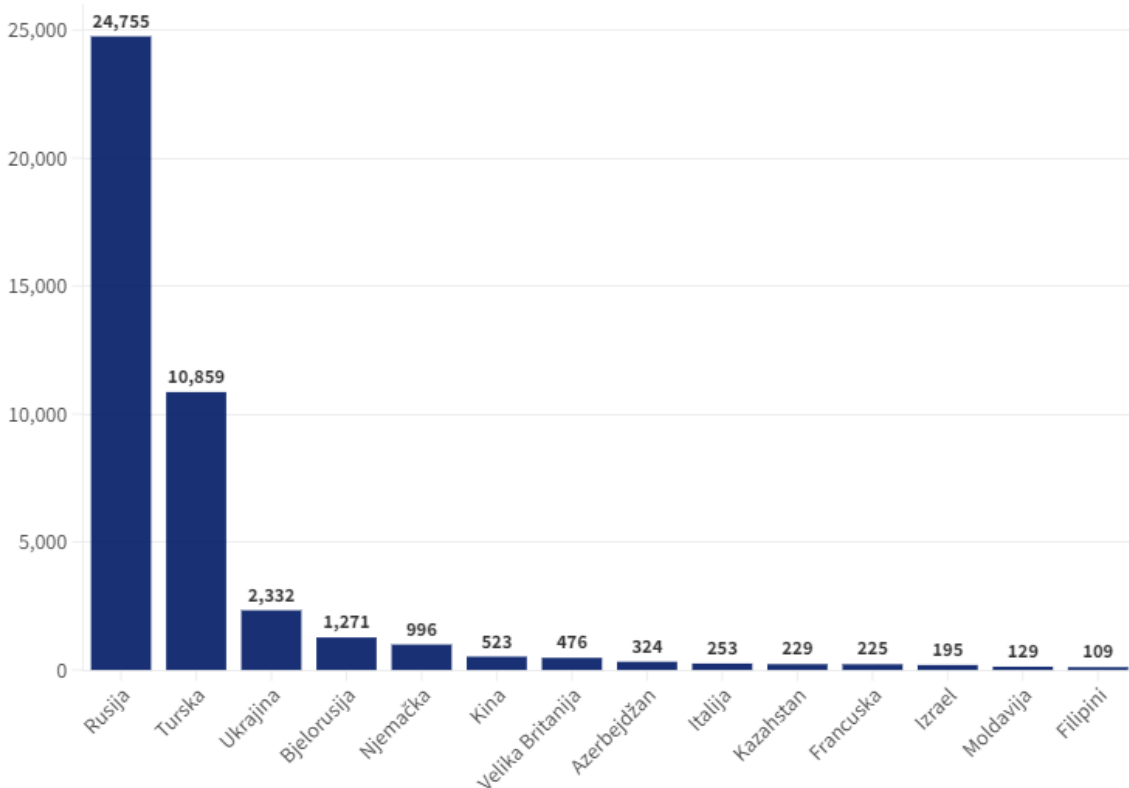
Japan, inače, nije jedini koji ima problema sa niskom stopom nataliteta. To je slučaj i u Kini, Singapuru, Tajvanu i Južnoj Koreji, koja ima najniži natalitet na svijetu.

OD 2018. BROJ RUSA SE UPETOSTRUČIO, TURSKIH DRŽAVLJANA TRI PUTA VIŠE

Broj imigranata se ubrzano povećava u Crnoj Gori. Ovaj trend je započeo još 2000-ih, a intenziviran je naročito 2022. godine, kada dolazi do značajnijeg priliva državljana Ukrajine i Rusije, zbog rata.

Podaci iz MUP-a do kojih je došao CIN-CG pokazuju da najviše stranih državljana, osim iz zemalja regiona, dolazi iz Rusije, Turske, Ukrajine, Njemačke, Kine, Kazahstana, Ital-

■ Broj stranaca koji trenutno borave u Crnoj Gori po državama

ije, Izraela, Francuske, Moldavije, Filipina, Bjelorusije, Azerbejdžana, Austrije, Australije, Velike Britanije i Švajcarske.

Od 2018. do 2024. godine broj ruskih državljana i državljanke u Crnoj Gori je gotovo pet puta veći. U 2018. bilo ih je 5.151, a trenutno ih je 24.775. Broj doseljenih iz Turske je utrostručen u istom periodu - u 2018. bilo ih je 3.629, a sada 10.859. Isto je i sa državljanima Filipina. U istom periodu broj doseljenih iz Kine se smanjio više od pet i po puta, na što je najviše uticao završetak radova na auto-putu, koji su gradili Kinezi.

Doderović ističe činjenicu da je šest i po hiljada djece stranaca upisano u crnogorske škole i vrtiće u školskoj 2023/24 godini.

Najveći broj migranata, odnosno njih 23 odsto, ima između 20 i 29 godina, navodi se još u istraživanju "Dok čekamo odgovorniju vlast: Zašto Crnoj Gori nije stalo do sopstvenog stanovništva".

Ovi podaci bi trebalo da upozore državu, smatra Doderović, da povede mnogo više računa o ovom pitanju.

"Rusi napuštaju svoju državu zbog mobilizacije i političke nestabilnosti, stanovnici Turske zbog političkih i ekonomskih razloga, a u Crnoj Gori se otvara i veliki broj turskih kompanija. Jasno je da je sada gotovo jedna sedmina novog stanovništva iz inostranstva", navodi on.

Stranci, prema riječima sociološkinje Radović Fuštić, mogu donijeti novi kapital, tehnološka znanja i preduzetničke vještine, a to je korisno za razvoj novih industrija i poslovnih sektora.

"Imigracija može dovesti do kulturnih promjena i obogaćivanja društva različitim perspektivama, običajima i jezicima".

Ipak, ovi kulturološki procesi mogu izazvati i društvene tenzije, posebno ako postoji otpor prema promjenama ili strah od gubitka identiteta.

"Važno je razvijati empatiju prema

strancima i omogućiti im nesmetan boravak u državi", smatra ona i navodi primjer dobre prakse - u Švajcarskoj vlasti pružaju kontinuiranu podršku migrantima u prilagođavanju, naročito kada treba da se nasele u neki specifičan kanton.

Veliki upliv imigranata u Crnu Goru, često veoma bogatih, napravio je veliki jaz koji je najvidljiviji u južnoj i centralnoj regiji države. Zbog nerealnog podizanja cijena iznajmljivanja stanova i kuća, naši građani i građanke plaćaju ogromne stanarine, a o kupovini stana mnogi ne mogu ni da sanjaju.

Na Fejsbuku neko je oglosio stan za iznajmljivanje u Podgorici od nepunih 50 kvadrata po cijeni od 700 eura. Oglas je privukao mnogo komentara, većinom ogorčenih građana.

"Po ovome, čovjek treba da ima preko hiljadu eura platu da bi mogao da živi. Bolje da ste naznačili da izdajete samo bogatim Rusima i Ukrajincima", piše u jednom komentaru.

Jedan od razloga povećane prodaje nekretnina strancima je i program ekonomskog državljanstva.

"U periodu inflacije u euro zoni, kao što je bila prošla i pretpošla godina, mnogi se odlučuju za kupovinu nekretnina kao jednog od sigurnijih načina da njihov novac neće izgubiti na vrijednosti. Kupovina nekretnina u Crnoj Gori je interesantna strancima kako radi života ovdje, tako i zbog investiranja. Pored blage mediteranske klime i prirodnih ljepota, cijene nekretnina u Crnoj Gori su i dalje niže nego u ostalim zemljama evropskog Mediterana. Primorje je uvijek bilo atraktivno, međutim posljednjih godina i drugi djelovi države - naročito Kolašin", navodi Doderović.

Stranci privremeni boravak mogu dobiti po osnovu kupovine rezidencijalne nekretnine u Crnoj Gori. Porez na imovinu zavisi

od opštine do opštine.

“Za privremeni boravak je, nakon izbijanja rata u Ukrajini, aplicirao veliki broj Ukrajinaca i Rusa, ali je i broj zapadnih Evropljana koji žele privremeni boravak u Crnoj Gori u konstantnom porastu, pogotovo u posljednje tri godine”, ističe još Doderović i napominje da Crna Gora mora imati jasnu politiku upravljanja ovakvim situacijama kako bi unaprijedila stanje javnih finansija.

TREKUTNO POSLUJE 26 HILJADA STRANIH FIRMI

Prema najnovijim podacima koje je Uprava za inspekijske poslove dostavila CIN-CG-u u Crnoj Gori trenutno posluje 26 hiljada firmi koje su osnovali stranci. Najviše onih sa vlasničkom strukturom stranaca, gotovo više od četvrtine, registrovano je u Podgorici i Budvi.

Najveći broj kompanija osnovali su državljani Turske, Rusije, Srbije, Ukrajine, Njemačke... Otvaraju se različite firme koje se bave trgovinom na veliko i malo, stručnim, naučnim i tehničkim djelatnostima, informisanjem i komunikacijama i IT, građevinarstvom, administrativnim i pomoćnim uslužnim djelatnostima, uslugama smještaja i ishrane, popravkom motornih vozila i drugim.

Prema podacima demografa Doderovića, trenutno su najbrojnije firme koje se bave nespecijalizovanom trgovinom na veliko i ima ih oko 3.500, a potom konsultantskim aktivnostima u vezi s poslovanjem i ostalim upravljanjem - njih ima oko 3.400. Firmi koje posluju u oblasti građevinarstva ima oko tri hiljade, a restorana i pokretnih ugostiteljskih objekata oko 1.600. Kompjuterskim programiranjem bavi se preko 1.500 firmi.

Rast broja novih preduzeća čiji su osnivači strani državljani doveo je i do velikog broja zaposlenih koji nijesu građani Crne Gore. To, upozorava Doderović, može imati i pozitivne i negativne posljedice za ekonomiju.

“U strancima koji dolaze u Crnu Goru mora se tražiti razvojni kreativni potencijal, jer oni utiču na tržište radne snage, investicija i rast bruto domaćeg proizvoda. Niska poreska stopa odličan je povod za otvaranje firmi u Crnoj Gori”, navodi demograf.

Sociološkinja Radović Fuštić smatra da novim zakonskim rješenjima treba ukloniti sve administrativne barijere i stvoriti uslove da stranci svoja statusna pitanja, uključujući pitanje rada i zapošljavanja, rješavaju u obdijenjenom postupku, kod jednog organa - specijalizovane državne agencije.

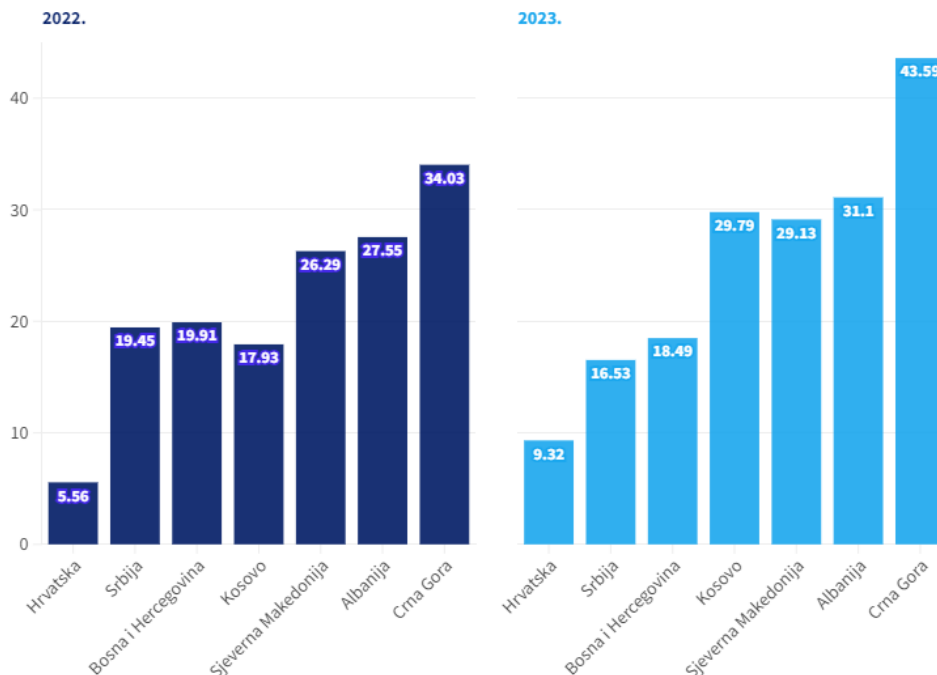
“Potrebno je raditi na tačnosti evidencija o strancima i izdatih isprava po svim statusima, neophodna je brža i efikasnija kontrola nadležnih inspekijskih organa i direktan pristup evidencijama od nadležnih državnih organa”, ističe ona.

Treba, međutim, voditi računa o zaštiti sopstvene radne snage i sopstvenih preduzetnika, što rade sve ozbiljne države.

CIN-CG se obratio Vladi Crne Gore sa pitanjima na koji način se država bavi svim ovim demografskim promjenama, šta radi da spriječi veliki odliv stanovništva i kako se odnosi prema sve većem doseljavanju stranaca. Do objavljivanja ovog istraživanja, nijesmo dobili odgovore.

Uredene države sprovode niz mjera kojima rješavaju problem nedostatka radne snage unutar sopstvenog stanovništva, ali i one kojima privlače strance sa određenim vještinama i tako podstiču rast bruto društvenog proizvoda. Zemlje EU, na primjer, imaju razne vrste pravnih mogućnosti koje strancima dozvoljavaju da se tamo nastane i žive pristojno, poput Plave karte EU (radne i boravišne dozvole), kao i nekih drugih jedin-stvenih dozvola. Isto tako, one brinu o svojim državljanima na koje imigracije neminovno utiču, tako što ulažu u obrazovanje, zdravstvo, preduzetništvo... Crna Gora o tome još ne razmišlja, niti ima nacionalnu strategiju koja

Uporedna stopa odbijenih američkih viza po državama u regionu ■ 2022. ■ 2023.

bi se bavila pitanjem uticaja demografskih promjena na njen razvoj. Nema ni rasprave među ključnim akterima o ovom problemu koji, prije svega zbog odliva stanovništva, prijeti ozbiljno da ugrozi same temelje društva.

PRVI U REGIONU PO BROJU ODBIJENIH AMERIČKIH VIZA

Sve je veći broj odbijenih američkih viza crnogorskim državljanima. Taj broj raste iz godine u godinu. Tako je u 2023. čak 43 odsto viza odbijeno u Ambasadi SAD u Podgorici. To se vidi iz zvaničnih podataka vlade Sjedinjenih Američkih Država. To je čak za deset procenata više nego u 2022.

Do ovako velikog broja odbijenih viza moglo bi da dođe zbog toga što sve veći broj crnogorskih državljana ostaje ilegalno u Americi, ali i zbog toga što Vlada Crne Gore nije riješila neke administrativne zahtjeve koje traže SAD. Nije samo problem u odbijenim vizama, već i u tome što se crnogorskim državljanima, i kad im se odobri ulazak u SAD, viza izdaje na znat-

no kraći period nego stanovnicima drugih zemalja u regionu. Tako se obično crnogorskim državljanima turistička viza najduže izdaje na tri godine, dok se recimo državljanima Srbije izdaje i na deset godina. Tako je i sa studentima. Crnogorski studenti, čiji fakulteti traju četiri godine, moraju svake dvije godine da apliciraju za vizu, dok u Srbiji obično dobijaju vizu za cijeli period studija.

Crna Gora, u poređenju sa zemljama regiona, ima najveći procenat odbijenih viza.

Hrvatska u 2023. ima najmanju stopu odbijenih, oko devet odsto. Srbija oko 16 i po odsto, a Bosna i Hercegovina oko 18 i po odsto. Sjeverna Makedonija oko 29 odsto, Kosovo oko 30 odsto, a Albanija 31 odsto.

Zanimljivo je da je ova stopa bila veća u Srbiji i Bosni i Hercegovini u 2022. godini - u Srbiji je bila oko 19 i po odsto, a u Bosni i Hercegovini oko 20 odsto.

Osim u Crnoj Gori, i na Kosovu, u Albaniji, Sjevernoj Makedoniji i Hrvatskoj su se stope odbijenih viza povećale od 2022.

SPUŠKI ZATVOR I BOLESTI ZAVISNOSTI Lakše do droge nego do tretmana

**IAKO JE U PROŠLOJ
GODINI VIŠE OD
POLOVINE
ZATVORENIKA
PRIMALO NEKI VID
TERAPIJE ZA ZAVISNOST,
DROGE SU VEOMA
DOSTUPNE, A PROGRAMI
LIJEČENJA JOŠ SAMO U
PLANOVIMA**

ĐURĐA RADULOVIĆ

U zatvoru je izuzetno lako upasti u zamku bolesti zavisnosti. I od droga, ali i od lijekova. U zatvoru postaneš zavisan od standardne terapije koja se djeli, poput lijekova protiv bolova za glavu, zatim bromazepana, leksilijuma, do buprenorfina..., kaže za Centar za istraživačko novinarstvo Crne Gore (CIN-CG) Ivan (ime izmijenjeno zbog čuvanja identiteta), sagovornik koji je pristao na razgovor pod uslovom anonimnosti.

Služio je više puta kaznu u Upravi za izvršenje krivičnih sankcija (UIKS). U zatvoru je imao najteže trenutke bolesti zavisnosti, ali je, kako kaže, tu i odlučio da promijeni smjer života.

“U jednom trenutku sam shvatio da moram da počnem da se liječim”, kaže on.

Ipak, UIKS mu nije pomogao u tome.

“Odmah nakon zatvora, otišao sam na tretman rehabilitacije”, kaže Ivan.

Zatvor i dalje nema i ne sprovodi programe za bolest zavisnosti, konstatovano je iz kancelarije Zaštitnika ljudskih prava i sloboda u Godišnjem izvještaju ove institucije za 2023. godinu.

Nadalje se navodi da se psihijatrijsko liječenje u UIKS-u uglavnom svodi na medikamentozni tretman, da je psihoterapijski tretman za lica zavisna od psihoaktivnih supstanci ograničenog dometa, kao i da se ni radno-okupaciona terapija ne sprovodi u potrebnom obimu.

U UIKS-u se sprovodi program terapije za bolest zavisnosti lijekovima buprenorfin i metadon.

“Prema preliminarnim podacima, ukupan broj pritvorenih i zatvorenih lica koji je u 2023. godini bilo na terapiji buprenorfinom je 1.242, dok je 131 lice bilo na terapiji metadonom”, navodi se u izvještaju Zaštitnika.

“S obzirom da u prosjeku ukupan broj zatvorenih lica godišnje bude oko 2.000, može se reći da je preko polovine primalo neki vid terapije za bolest zavisnosti”, pojasnili su za CIN-CG iz kancelarije Zaštitnika.

MREŽA SNABDIJEVANJA DROGOM

Ivan priča da je tokom boravka u zatvoru koristio nelegalne supstance, ali i neadekvatno upotrebljavao one legalne, odnosno lijekove koje u zatvoru prepisuje psihijatar.

“Zatvor je dug i kad je kratak. Supstance ti pomažu da preguraš”, objašnjava Ivan.

“Prema podacima koje dobijamo od osoba na izdržavanju zatvorske kazne, i od onih koji su ranije bili u zatvoru, u UIKS-u postoji mreža snabdijevanja drogom”, kažu za CIN-CG iz Crnogorske mreže za smanjenje štete LINK, koja u okviru svojih programa radi sa zatvorenim osobama koje pate od bolesti zavisnosti.

Iz ove organizacije naglašavaju da nemaju podatke o načinima na koje droga ulazi u zatvorski sistem.

“Postoje načini na koji se droga nabavlja i plaća unutar samog zatvora, ali o načinima na koje ulazi u zatvor nemamo relevantne podatke”, kažu iz LINK-a.

Kako objašnjavaju, najčešće se preprodaju terapijski lijekovi za bolest zavisnosti, poput buprenorfina, ali ima i takozvane “ulične droge” (marihuana, heroin, kokain...).

“Međutim, koliko se često ove droge mogu naći na tržištu u UIKS-u i u kojoj količini, nije nam poznato”, objašnjavaju iz LINK-a, napominjući da nije riječ o zvaničnim podacima.

CIN-CG-a je razgovarao sa sedmoricom muškaraca koji su proveli duže vrijeme kao zatvorenici u Spužu. Šestorica od njih su ušli u zatvor zbog problema direktno povezanih sa bolešću zavisnosti - kriminalnih djela povezanih sa preprodajom i posjedovanjem droge, ili zbog pljački, a sve da bi došli do novca za psihoaktivne supstance. Oni nisu dobili odgovarajući tretman za bolest zavisnosti kada su došli u zatvor. Svih sedam izvora, koji su nepovezani među sobom, tvrde da su nelegalne supstance tokom njihovog boravka, koji obuhvata period od 2013. do 2022. godine, bile dostupne, da su ih oni ili njihovi poznanici u zatvoru koristili. Tvrde i da je neadekvatna upotreba lijekova učestala, a dvojica sagovornika CIN-CG-a su i sami kortistili medikamente mimo propisa. Kažu da u UIKS-u pristup problemu zavisnosti nije odgovarajući, i da im je tokom izdržavanja kazne najviše falila podrška, razgovor sa stručnjacima, resocijalizacija.

Mediji su posljednjih godina izveštavali o više slučajeva prilikom kojih su nelegalne supstance ili pribor za injektiranje pronađene u zatvoru.

“Niti za jedan zatvorski sistem na svijetu ne može se reći da je u potpunosti čist”, kaže za CIN-CG v.d. zamjenika direktora UIKS-a Nebojša Janković. Ipak, tvrdi Janković, nivo bezbjednosti u UIKS-u značajno je podignut u posljednje dvije godine, pa je tako i broj nedozvoljenih predmeta, poput telefona, značajno manji.

Iz UIKS-a nisu odgovorili na pitanje CIN-CG da li je i koliko bilo predoziranja zatvorenika tokom posljednje decenije, te da li je i koliko puta u posljednje tri godine primijenjen lijek nalokson, koji se koristi za umanjeње efekta predoziranja opijatima.

NAJVEĆI BROJ ZATVORENIKA ZBOG POVREDE ZAKONA U VEZI SA DROGOM

Najveći broj zatvorenika UIKS-a je 2022. služio kaznu zatvora zbog povreda zakona u vezi sa drogom, njih 23 odsto, navodi se u posljednjem Izveštaju o zatvorima (SPACE) Evropskog savjeta. Ovo su pokazali i prethodni izveštaji o Crnoj Gori.

“Bolest zavisnosti, nesrećne porodične okolnosti, uglavnom loše djetinjstvo, to je nešto što prati najveći broj zatvorenika u Spužu. Prosječni zatvorenik u UIKS-u je napaćena osoba, a ljudi obično zamišljaju monstrume”, kaže za CIN-CG jedan od izvora, Boris (ime izmijenjeno zbog zaštite identiteta), koji je veliki dio svog života proveo u zatvoru.

On je u ranim tinejdžerskim godinama ušao u kriminal i bolest zavisnosti.

“Misliš da si kul, da si konačno moćan, jer je do tad tvoj život bio samo dno. Trebalo mi je mnogo da ukapiram koliko je to daleko od istine”, kaže Boris.

Istraživanje koje je radio Institut za javno zdravlje Crne Gore 2021. godine, a tiče se HIV-a i AIDS-a među zatvorenicima, na uzorku od oko 40 odsto osoba na izdržavanju zatvorske kazne u UIKS-u, pakazalo je da je većina, preko 60 odsto njih, probala drogu nekad u životu, od čega je trećina koristila drogu injektiranjem.

Oni koji počinje krivična djela i uđu u sistem pravosuđa i zatvora, u prosjeku češće i duže koriste droge od generalne populacije, i to na rizičnije načine, uključujući injektiranje,

navodi Evropski monitoring centar za droge i zavisnost o drogama (EMCDDA) u publikaciji iz 2023. "Zatvori i droge: zdravstveni i socijalni odgovor". Zbog toga su zatvori važna ustanova za intervencije u vezi sa bolešću zavisnosti, navodi EMCDDA.

I u Evropi, slično kao u Crnoj Gori, veliki procenat zatvorenih lica služi kaznu zbog djela u vezi sa drogom.

U Crnoj Gori do sada nisu rađene detaljne analize koje se tiču upotrebe droga u zatvoru.

"Trenutno ne sakupljamo podatke iz Crne Gore za analize, ali je tako nešto u planu za naredni period", kazali su za CIN-CG iz EMCDDA.

Generalno je u zatvorima visoka potražnja za drogama, a u mrežu nabavke mogu biti umiješani prijatelji i porodica, zaposleni u zatvoru i organizovane kriminalne grupe, a koriste se i prednosti savremenih tehnologija, pa su i dronovi bili popularni, navodi EMCDDA.

UŠLI I IZAŠLI SA BOLEŠĆU ZAVISNOSTI

Sagovornici CIN-CG-a koji su imali iskustvo zatvora uz bolest zavisnosti vjerovali su da će odlazak u zatvor doprinijeti da makar riješe problem sa zavisnošću od psihoaktivnih supstanci.

"Vjerovao sam da će mi droga biti nedostupna, i odlučio da iskoristim priliku da prekinem upotrebu", kaže za CIN-CG Darko (ime izmijenjeno zbog zaštite identiteta).

"Zatvorski psihijatar mi je prepisao ksalol, da mogu da se smirim i da zaspim. Međutim, ubrzo nisam mogao bez njih, i trebala mi je sve jača doza", kaže Darko.

Izašao je iz zatvora, tvrdi, sa novim problemom.

"Bio sam non-stop kao poluživ, pospan, sa stalnom potrebom za ksalolima, nisam bio ja", kaže on.

Ivan se, kako kaže, nije ni trudio da dođe do terapije u zatvoru, iako je patio od bolesti zavisnosti.

"Iako sam bio duboko u zavisnosti, nadao sam se da neću imati nikakav dodir sa drogom", kaže on za CIN-CG.

Međutim, nije bilo tako. On je prilikom svog prvog boravka u Istražnom zatvoru koristio kokain.

"Momak iz sobe je imao svoje načine nabavke velikih količina. Dijelio je to, besplatno", rekao je u razgovoru za CIN-CG, ne želeći da dalje da objašnjava.

Ipak, supstanca koju je najčešće koristio na neadekvatne načine, koja mu nije bila ni prepisana, bio je agonistička terapija za zavisnost od opijata - buprenorfin.

"Buprenorfin mi nikada nije bio prepisan, ali sam ga u zatvoru dosta koristio. Cimer iz sobe bi ga podijelio sa mnom, ili bih ga kupovao, za cigarete, od onih kojima ljekar daje tu terapiju", objašnjava on.

Buprenorfin bi trebalo koristiti isključivo kao lijek prepisan od strane terapeuta, da bi se kontrolisala bolest zavisnosti od opijata, poput heroína. Buprenorfin je i sam opijat, ali ima agonističko dejstvo, što znači da ima i efekat smanjenja potrebe za upotrebom droge. Ipak, upotreba, bez ljekarskog nadzora, može dovesti do svih štetnih posljedica bolesti zavisnosti, kao i bilo koja droga.

"Buprenorfin prima samo određeni broj zatvorenika, ali se i mnogi drugi bore sa bolešću zavisnosti", kaže Ivan.

Zbog toga se, objašnjava, u zatvoru ovaj lijek preprodaje, dijeli, a nekad i otima od onih koji ga dobijaju na recept, objašnjava Ivan.

Više zatvorenih lica, koja pate od bolesti zavisnosti, potvrdilo je za CIN-CG da je do buprenorfinske terapije teško doći, te da su je i sami kupovali "na crno" od zatvorenika koji dobijaju ovu terapiju.

“Problem je što ukoliko neko ko uđe u zatvor nije dobio tu terapiju prije zatvora, teško će je dobiti kada uđe u zatvor”, kaže Ivan.

“Zatvorenici često traže da im pomognemo da dođu do buprenorfinske terapije. To je jedan od najčešćih zahtijeva kada se obraćaju zaštitniku ljudskih prava i sloboda, međutim to nije naša nadležnost, o tome donosi odluku ljekar”, kažu za CIN-CG iz kancelarije Zaštitnika.

ZVUK KOLICA SA LJEKOVIMA

Iz UIKS-a kažu za CIN-CG da je zatvorski psihijatar nadležan za prepisivanje ove terapije i da je za uvođenje te terapije potrebna procedura.

“Ukoliko nekom licu nije prepisana ova terapija prije dolaska u UIKS, za uvođenje je potrebno izvršiti odgovarajuću procjenu zavisnosti od psihoaktivnih supstanci od strane psihijatara i tek se tada uključuje terapija”, kažu iz UIKS-a.

Kako kažu sagovornici CIN-CG-a, do neadekvatne upotrebe buprenorfina dolazi i zbog načina na koji se lijek dijeli.

“Medicinska lica koja dijele terapiju nika da ne ostaju dovoljno dugo da provjere da li se tableta istopila ispod jezika pacijenta, što

je pravilan način upotrebe lijeka”, kaže Ivan.

Zatvorenici koji dobijaju terapiju stave je pod jezik i trude se da lijek ostane očuvan. Pravilo je da se broj koji pokazuje gramažu na tableti mora vidjeti da bi mogla da “uđe na tržište”, objašnjava Ivan.

U zatvoru su glavna “valuta” cigarete, objasnili su sagovornici CIN-CG-a.

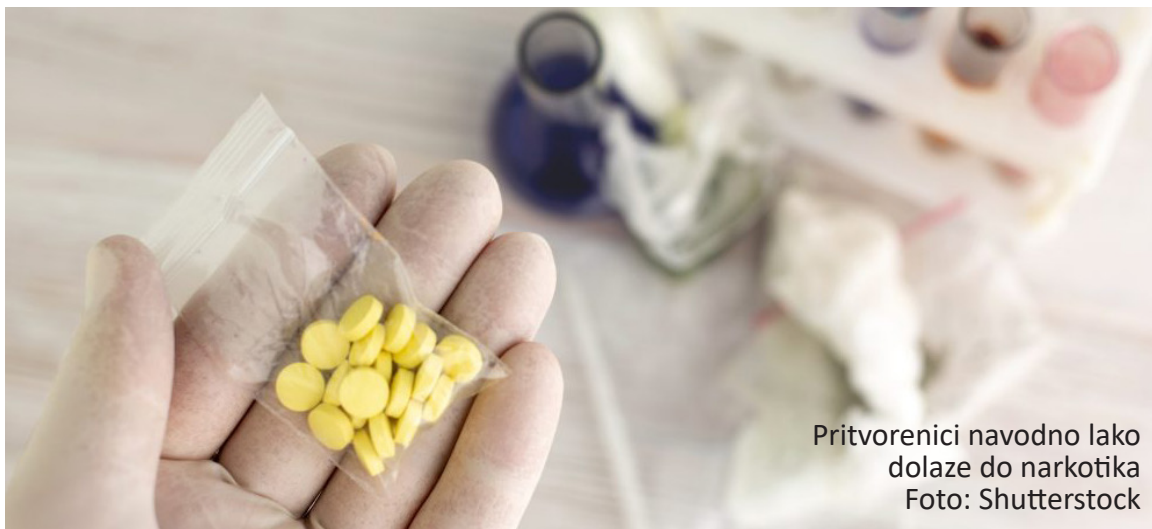
“Buprenorfin od dva grama je bio četiri pakovanja cigareta, buprenorfin od osam, osam pakovanja”, kaže Ivan.

Zavisnost može doći i od različitih vrsta lijekova za smirenje, antidepresiva, antipsihotika.

“Kada se predveče čuje zvuk zatvorskih kolica sa terapijom, odmah znamo da će nam makar privremeno biti lakše”, objašnjava Ivan sumornu atmosferu, u kojoj se predugačak dan, bez odgovarajuće systemske podrške, prekati supstancama.

Od 1.059 osoba lišenih slobode, koje su 22. marta ove godine boravile u UIKS-u, njih 112 koristilo je buprenorfin. Osam zatvorenika koristilo je drugu vrstu terapije za opijatsku zavisnost - metadon. Antipsihotik “leponeks” koristilo je njih 35, bromazepam (leksilijum) koristilo je 40, a 90 je koristilo klonazepam, dok je njih 162 koristilo različite vrste antidepresiva.

Iako sve osobe lišene slobode nemaju prepisanu terapiju, upućeni sagovorni-

Pritvorenici navodno lako dolaze do narkotika
Foto: Shutterstock

ci tvrde da svako može da dođe do makar neke tablete.

“Dovoljno je da pitaš sestru ili medicinskog tehničara sa kolicima sa lijekovima, da ti da nešto za spavanje. Ponekad ti možda kaže da treba da napraviš pauzu, ali uglavnom dođeš do tablete”, kaže Ivan.

Ipak, iz UIKS-a nisu potvrdili ove navode.

Kombinacije tableta, koje se neadekvatno koriste, mogu biti jedanko štetne kao nelegalne supstance, objašnjavaju sagovornici.

“U zatvoru sam svjedočio da se sve što ti padne na pamet može koristiti na pogrešne načine, mrvljenje i ušmrkivanje tableta, ubrizgavanje”, kaže Ivan.

LIFTOVI ZA RAZMJENU DROGE, TELEFONA, LJEKOVA...

Takozvani “liftovi” su glavno sredstvo razmjene robe u zatvoru, uglavnom nelegalne, potvrdilo je više sagovornika CIN-CG.

Za “lift” je potrebna najlonska kesa i neko sredstvo, obično čaršav ili metla koje će spustiti tu kesu, u susjedne sobe, uzduž ili poprijeko. Osim toga, razmjene se dogovore i dovikivanjem.

“Kad jedna grupa šeta, onda možete doviknuti nekome i dogovoriti što god vam treba”, kaže za CIN-CG Marijan (ime je pseudonim).

Liftovima se razmjenjuju i telefoni, droga, lijekovi.

“To se odigrava pred očima komandira i veoma rijetko se desilo u mom sedmogođišnjem zatvorskom iskustvu da komadir kaže ‘skloni taj lift’. I to je uglavnom to, jednostavna opomena da se lift vrati nazad u ćeliju”, kaže za CIN-CG Ivan.

Više sagovornika CIN-CG-a tvrdi da su uvjereni da pojedini korumpirani zaposleni UIKS-a, naročito komandiri, učestvuju u nabavci droga ili “gledaju kroz prste” zatvorenicima kada su u pitanju razne ak-

tivnosti, a sve za određenu svotu novca. Sagovornici CIN-CG-a tvrde da oni nijesu učestvovali u ovakvim radnjama, ali da su svjedočili ili čuli priče o tome od zatvorenika kojim vjeruju.

“Za vrijeme mog boravka u zatvoru pekla se rakija u ćeliji, i to sve na znanje komandira”, kaže za CIN-CG Petar (ime je izmijenjeno zbog zaštite identiteta)

Već pomenuti Darko tvrdi da je svjedočio zlostavljanju jednog zatvorenika od strane komandira.

“On mu je platio veću svotu novca da mu nabavi telefon. To se kreće i do 1.000 eura. Dobio je telefon, ali bi mu ga komadir uzimao i tražio dodatni novac da mu ga da na korištenje”, objašnjava ovaj sagovornik CIN-CG-a.

“Činjenica je da se dešavalo da se kod zaposlenih UIKS-a nađu nedozvoljene stvari namijenjene unosu u zatvor, u odnosu na to vodili su se disciplinski i krivični postupci”, kazali su iz UIKS-a.

Stav menadžmenta je da je za takvu zloupotrebu položaja, jedina odgovarajuća mjera, prestanak radnog odnosa”, kaže Janković.

Ipak, takvi su slučajevi rijetki.

“Apelujemo na javnost da dostave podatke vezane za zaposlene koji vrše zloupotrebu bilo koje vrste, kazao je Janković.

Iz UIKS-a nisu dostavili podatke za CIN-CG o tome protiv koliko zaposlenih u UIKS-u se vode disciplinski i krivični postupci i zbog čega.

Sagovornici CIN-CG sa iskustvom bolesti zavisnosti u zatvoru kazali su da im je tokom boravka u UIKS-u nedostajalo da iskreno porazgovaraju sa stručnim licem, redovna psihoterapija, programi resocijalizacije. Fali aktivnosti, većina lica nema nikakav posao unutar UIKS-a, a to je naročito slučaj u istražnom zatvoru. Problem je što se dnevne aktivnosti mnogih svedu isključivo na dvije

polusatne šetnje zatvorskim dvorištem, na šta je Evropski komitet za sprečavanje torture upozoravao više puta.

FUNKCIONALAN TRETMAN JOŠ SAMO U PLANOVIMA

Jedno osuđeno lice se u pritužbi žalilo na to što UIKS “po pitanju zavisnika ne radi ništa”, navodi se u Izvještaju Zaštitnika. Zaštitnik je tada dao UIKS-u preporuke da: kontinuirano sprovodi psihijatrijsku, psihoterapijsku, psihosocijalnu i radno okupacionu terapiju u tretmanu bolesti zavisnosti kod lica na izdržavanju zatvorske kazne; da razmotri formiranje odjeljenja ili zone bez droge; uključi psihologe u rad zdravstvene službe posebno u radu osoba koje koriste droge, i da se osigura da se u UIKS-u uspostavi politika tretiranja zavisnosti od psihoaktivnih supstanci koja je u potpunosti saglasna sa nacionalnom politikom.

Zaštitnik je u izvještaju za 2023. ustanovio da se u UIKS-u i dalje ne sprovodi skrining na prisustvo zaraznih bolesti (hepatitis, AIDS) kao dio standardne procedure na prijemu, već samo u slučaju sumnje na postojanje ovih oboljenja, iako su zatvorenici/ce generalno rizična grupa, a naročito ako injektiraju droge.

Zatvorska populacija generalno ima više stope HIV-a, hepatitisa B i C, i tuberkuloze, generalno je lošijeg zdravlja i imaju kraći predviđeni vijek života u odnosu na generalnu, navodi EMCDDA.

NVO Juventas koja se bavi bolešću zavisnosti i zatvorskom populacijom, apeluje godinama da je neophodno hitno otvoriti specijalnu zatvorsku bolnicu, ali i ublažiti kaznenu politiku kada su u pitanju prestupi zbog upotrebe droga.

Iz UIKS-a nisu odgovorali na pitanje koje se mjere preduzimaju kod zatvorenika kod kojih se nađu psihoaktivne supstance.

Čiste igle i špricevi trebalo bi da budu dostupni u svim ustanovama zatvorenog tipa, osobe koje pate od zavisnosti od opijata moraju imati dotupan izbor terapije buprenorfinom, a svi koji se suočavaju sa bolešću zavisnosti moraju imati jednake opcije za tretman kao i oni koji nijesu lišeni slobode, navodi Juventas u dokumentu “Smjernice za implementaciju programa smanjenja štetnih posljedica upotrebe droga u Crnoj Gori”, i preduzeti mjere rehabilitacije.

Janković ne spori da je bolest zavisnosti izazovan problem za UIKS, i smatra da je potrebno da se na državnom nivou ulože značajna sredstva i energija.

“Činjenica da je broj osuđenih lica zbog upotrebe opojnih droga veliki, a kao i broj onih kojima je potrebna pomoć. Zbog toga je, između ostalog, u izgradnji specijalna zatvorska bolnica, koja će pomoći u rješavanju tog problema”, tvrdi Janković.

Međutim, još je dugačak put do funkcionalnosti ovog objekta. Izgradnja je počela prošle godine, a rok završetka je dvije godine. Tek je onda na redu zapošljavanje kadra, što je problem sa kojim zatvorski zdravstveni sistem godinama ima izazove, o čemu je CIN-CG već pisao.

Sve preporuke govore da treba ponuditi opcije liječenja, što dokazano ima pozitivniji efekat u odnosu na kaznenu politiku.

U Crnoj Gori, za sada, za djela izvršena zbog bolesti zavisnosti, ipak slijedi samo kazna.

UIKS NE ODGOVARA DA LI JE BILO SMRTI ZBOG POSLJEDICA UPOTREBE DROGE

Bio je simpatičan momak, znali smo da sjedimo, razgovaramo. Iz veoma siromašne porodice, kaže za CIN-CG Mladen (ime je pseudonim) govoreći o slučaju koji se desio u UIKS-u 2022.

“Desio se incident u vezi sa korištenjem psihoaktivnih supstanci”, kaže Mladen. Svjedočio je, kako kaže, da je njegov poznanik prvo mučen od strane zaposlenih. Zatim je disciplinski poslat u samicu.

“To je bilo nedaleko od moje ćelije, čuo sam ga kako vrišti. Cijelu noć”.

Kako tvrdi Mladen, ovom zatvoreniku je tokom noći pozlilo i hitno je sjutra prebačen u bolnicu. Ubrzo su saznali da je preminuo. Kaže da nekolicina njih vjeruje da je mladić preminuo zbog posljedice neadekvatne upotrebe droga. CIN-CG je preko posrednika došao da informacije od strane zaposlenih u UIKS-u da tako nešto može biti tačno.

Međutim, iz UIKS-a nisu odговорili na pitanje CIN-CG-a da li je tačno da je taj za-

tvorenik preminuo usljed posljedica upotrebe psihoaktivnih supstanci, i da li je neposredno prije nego što mu je pozlilo bio smješten na disciplinsko odjeljenje.

Evropski komitet za sprečavanje torture, Zaštitnik ljudskih prava i sloboda i nevladine organizacije, poput HRA, upozoravali su više puta da je detaljan ljekarski pregled neophodan neposredno pred vršenje bilo kakve disciplinske mjere, poput smještanja u samicu.

CIN-CG je već pisao o propustima ljekarske službe UIKS-a i kada je u pitanju vršenje pregleda pred disciplinsku mjeru, ali i o mogućim propustima ljekarske službe, zbog toga što nema stalno dostupnog ljekara sve vrijeme.

TRGOVINA LAŽNIM DIPLOMAMA SIMBOLIČNO SANKCIONISANA Uslovne kazne za kupce i preprodavce „znanja”

**SA LAŽNIM
DIPLOMAMA ZA POSLOVE
SE PRIJAVLJIVALI
POLICIJSKI
SLUŽBENICI,
DIREKTORI, UREDNIK,
KNJIŽEVNIK, ZAPOSLENI U
OPŠTINAMA. INSTITUCIJE
IMAJU PRAVNE MEHANIZME
DA DETALJNO ISPITUJU
DIPLOME, ALI IH
UGLAVNOM NE KORISTE**

**ANDREA PERIŠIĆ
KRISTINA RADOVIĆ**

Dvije vaspitačice koje rade u državnoj predškolskoj ustanovi vrtiću Eko bajka u Pljevljima, stekle su obrazovanje na sumnjivom univerzitetu u entitetu Bosne i Hercegovine - Republici Srpskoj, a na osnovu tih diploma obračunava im se veća mjesečna zarada.

To se vidi iz dokumentacije i odgovora koje su iz Eko bajke na osnovu zahtjeva po Zakonu o slobodnom pristupu informacijama (SPI) dostavili Centru za istraživačko novinarstvo Crne Gore (CIN-CG).

Obje su diplomirale na Pedagoškom fakultetu Nezavisnog univerziteta Banja Luka (NUBL). Ovaj univerzitet je trenutno pod istragom Tužilaštva Bosne i Hercegovine i Državne agencije za istrage i zaštitu (SIPA) zbog nezakonitog izdavanja i prodaje fakultetskih diploma. Nekadašnji rektor ovog univerziteta, Zoran Kalinić, koji je potpisao jednu od ove dvije diplome u koje je CIN-CG imao uvid, uhapšen je u februaru 2023. godine zbog optužbi da je učestvovao u nezakonitim radnjama oko diploma.

CIN-CG je u toku ovog istraživanja došao do više desetina sumnjivih diploma sa različitim

fakulteta iz regiona. Sve te diplome su bez problema priznate u Crnoj Gori, u Ministarstvu prosvjete, nauke i inovacija (MPNI), preciznije Nacionalnom informacionom centru Crne Gore (ENIC centru), koji je posebna organizaciona jedinica MPNI zadužena za poslove priznavanja diploma iz inostranstva.

Neke diplome su posebno zanimljive i na prvi pogled se vidi da nešto nije u redu, pa čudi kako je to prošlo mimo nadležnih. Jedna od takvih diploma koju je priznalo MPNI je ona Podgoričanina XX koji je na Fakultetu za menadžement Internacionalnog univerziteta Brčko distrikt u Bosni i Hercegovini stekao diplomu inženjera građevinarstva 2014. godine, iako je taj univerzitet osnovan 2011, a studije traju četiri godine.

Većina diploma u koje je CIN-CG imao uvid potiče sa Univerziteta Union Nikola Tesla, Nezavisnog univerziteta Banja Luka (NUBL), Internacionalnog univerziteta u

Novom Pazaru, Evropskog univerziteta u Brčkom, Univerziteta u Travniku, Internacionalnog univerziteta Travnik, kao i Visoke škole za primijenjene i pravne nauke Prometej iz Banja Luke.

“U Crnoj Gori, prema našim analizama, ima oko 25 hiljada lažnih diploma”, kaže za CIN-CG Zarija Pavićević, koordinator Alternative Crne Gore, organizacije koja se već duže vrijeme bavi problemom lažnih diploma.

Neke od tih diploma, navodi za CIN-CG bivša poslanica u Skupštini Crne Gore Branka Bošnjak, imaju pojedini poslanici, direktori i članovi odbora, pa i ministri...

“Sve diplome, naročito onih ljudi koji su na važnim javnim funkcijama i odlučuju o strateški važnim pitanjima, treba dobro prečešljati”, smatra ona.

Za rješavanje problema lažnih diploma potrebna je međuresorna saradnja, navode iz MPNI-a.

“U pripremi je formiranje interresorne

radne grupe koju će činiti predstavnici različitih ministarstava i svih relevantnih institucija”, najavljuju iz ovog Vladinog resora.

Sociolog Andrija Đukanović za CIN-CG ističe da je pojava lažnih diploma negativno uticala na percepciju akademskog obrazovanja.

“Akademska postignuća manje se vrednuju, jer se sada sve dovodi u sumnju. Važno je uspeti se na društvenoj ljestvici, zauzeti mjesto, omogućiti sebi položaj i materijalnu korist. Znanje više nije neophodno za napredovanje u društvu. Opšti ambijent podstiče kršenje zakona koje je izdignuto na nivo vrline”.

Đukanović smatra da je društvo koje se bazira na neznanju i kršenju zakona osuđeno na sigurnu propast.

“Šteta je ogromna i sigurna kada ljudi bez znanja zauzimaju pozicije sa kojih donose odluke. Oni su tu zbog ličnog interesa i često interesa određene političke elite, odnosno partije koja žmuri na njihovo obrazovanje i kupuje njihovu lojalnost. Svi su zadovoljni, ali nesvjesni štete koju će napraviti društvu. Biće potrebno mnogo napora da se stvari promijene”.

Institucije imaju pravne mehanizme da temeljno provjere sve diplome iz inostranstva. Istraživanje CIN-CG-a je pokazalo da ih uglavnom ne koriste.

NAJČEŠĆE BEZ DETALJNOG “ČEŠLJANJA”

CIN-CG-u je i više dobro upućenih izvora potvrdilo da institucije ne ispituju detaljno sve okolnosti u postupku priznavanja inostrane diplome.

U 2011. godini Crna Gora je donijela Zakon o priznavanju inostranih obrazovnih isprava i izjednačavanju kvalifikacija (Zakon) koji se temelji na EU preporukama i standardima

u ovoj oblasti. MPNI, prema ovom Zakonu, može da utvrđuje, odnosno cijeni nekoliko kriterijuma prije nego prihvati stranu diplomu. Može da ispituje da li je ustanova koja je izdala diplomu priznata, odnosno akreditovana od nadležnog organa u zemlji u kojoj je stečena obrazovna isprava, sistem obrazovanja u zemlji u kojoj je stečena inostrana obrazovna isprava, trajanje i nivo, odnosno stepen obrazovanja bez upoređivanja obrazovnog programa, vjerodostojnost obrazovne isprave, ali i druge okolnosti od značaja za priznavanje isprave radi zapošljavanja.

Istraživanje CIN-CG-a je pokazalo da su obrazovne institucije sa kojih mahom dolaze lažne diplome bez problema akreditovane i priznate u državama u kojima su osnovane, pa bi, u tim okolnostima, bilo neophodno da institucije dodatno obrate pažnju i ipak ispituju sve druge pojedinosti.

Recimo, diploma sa NUBL jedne od dvije vaspitačice iz vrtića Eko bajka u Pljevljima, izdata je u oktobru 2023. godine, što znači da je proces priznavanja diplome u Crnoj Gori morala proći nakon toga. Taj univerzitet je prije toga, još od februara 2023, pod istragom bosansko-hercegovačkog tužilaštva. To su neke okolnosti u koje je MPNI moralo biti upućeno i zbog toga detaljnije analizirati zahtjev za priznanje diplome, prije nego ga je odobrilo.

Zarija Pavićević
Izvor: Vijesti

CIN-CG je pitao MPNI da li je do sada taj Vladin resor postupao po posljednjem stavu, odnosno da li je u postupku priznavanja diploma ispitivao i druge okolnosti od značaja, kao i da li nam mogu navesti neke primjere u kom je po tom osnovu otkriveno da diploma nije prava.

Iz tog Ministarstva je rečeno za CIN-CG da to čine, iako nemaju obavezu da ispituju sve od navedenih kriterijuma.

“Naši ovlašćeni službenici za vođenje postupka ispituju sve kriterijume pojedinačno, kao i ‘druge okolnosti od značaja’ za priznavanje isprave radi zapošljavanja u koje ubrajamo: osnov upisa, odnosno prepisa na ustanovu visokog obrazovanja u inostranstvu u kom slučaju tražimo imaocu isprave dodatni dokaz o priznatim ispitima, zatim cijene se i godine života kada je upisana obrazovna ustanova, odnosno kada je stečeno obrazovanje”, navode.

Poseban je problem i što se Zakonom o priznavanju inostranih obrazovnih isprava i izjednačavanju kvalifikacija predviđa da jednom izvršeno priznavanje isprave ne podliježe ponovnom preispitivanju.

Ovo pravilo pruža stabilnost i predvidljivost osobama koje su stekle kvalifikaciju

u inostranstvu, olakšava im proces zapošljavanja ili daljeg obrazovanja, objašnjava za CIN-CG viša pravna savjetnica Centra za građansko obrazovanje (CGO) Snežana Kaluđerović. To, međutim, navodi ona, ne isključuje mogućnost krivične odgovornosti, ako postoji sumnja u autentičnost ili zakonitost obrazovne isprave ili procesa priznavanja.

“To može imati pravne posljedice osude u vidu gubitka određenog prava zbog lažne ili falsifikovane isprave, poput prava na zapošljavanje na osnovu te isprave ili prava na dalje obrazovanje na osnovu iste isprave”, ističe Kaluđerović.

Zarija Pavićević smatra da bi ovaj član Zakona ipak trebalo mijenjati.

“Pokušavamo da, u dogovoru sa MPNI, dođemo do zajedničkog predloga u kom pravcu bi se trebalo mijenjati ovo zakonsko rješenje. Zbog toga je formiran i poseban tim”, navodi on.

U 75 ODSTO PRESUDA SAMO USLOVNA KAZNA

CIN-CG je analizirao 58 pravosnažnih presuda koje su se ticale krivičnog djela - fal-

Izvor: Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija

sifikovanje obrazovne isprave, a koje su crnogorski sudovi donijeli između 2009. i 2023. godine. Najviše osuđujućih presuda donio je Osnovni sud u Podgorici - 49, jednu Viši sud u Podgorici, po dvije Osnovni sud u Kotoru, Kolašinu i Cetinju i po jednu Osnovni sud u Rožajama i Baru. U najvećem broju presuda, njih 45, okrivljeni su dobili uslovnu i novčanu kaznu za falsifikovanje diplome, a u samo u devet slučajeva radilo se o zatvorskoj kazni, dok je u jednoj presudi okrivljeni osuđen na rad u javnom interesu, u drugoj na kućni pritvor, a u dva slučaja su oslobođeni.

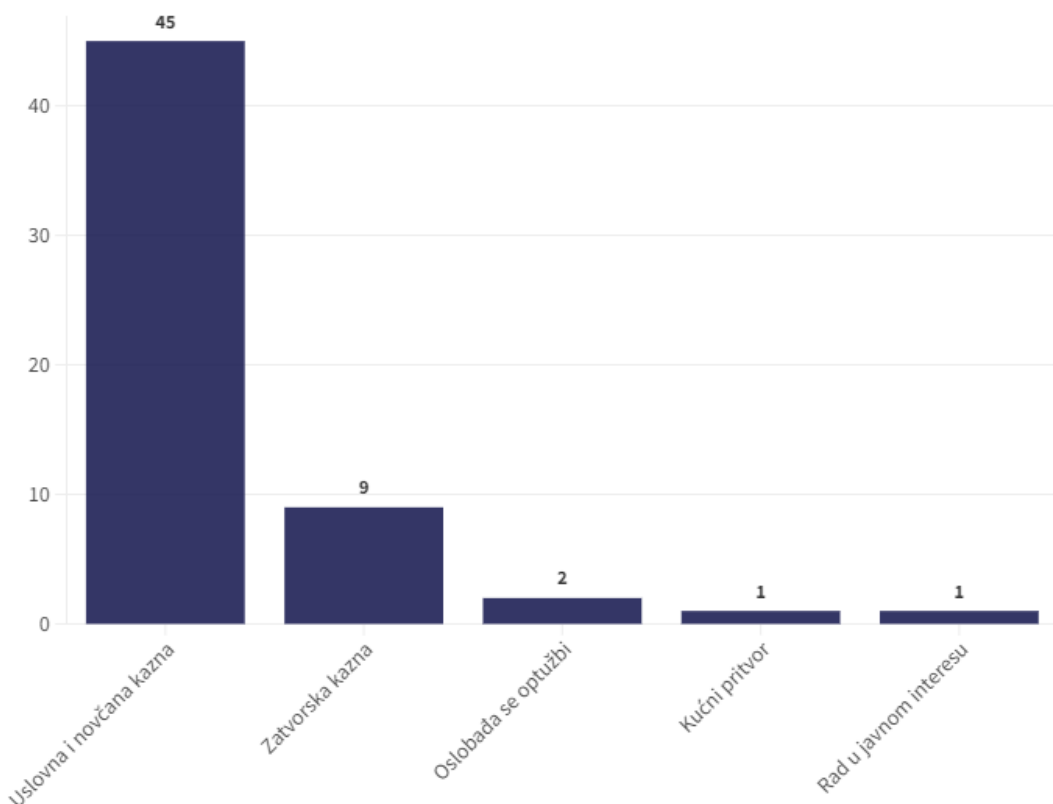
Uslovne kazne su uglavnom bile na godinu ili dvije, a novčane od 30 do 1.250 eura. Najniža kazna zatvora izrečena je na 40 dana i to čovjeku koji je sa lažnom diplomom aplicirao za posao policijskog službenika u Ministarstvu unutrašnjih poslova (MUP).

U najvećem broju slučajeva, 44, falsifikovane su diplome srednje škole, u devet slučajeva radilo se o fakultetskoj diplomi, a u jednom slučaju okrivljeni je pokušao da falsifikuje prosjek kako bi mogao da aplicira za radno mjesto na Istorijskom institutu Crne Gore.

Dogodilo se i falsifikovanje diplome osnovne škole. Okrivljeni je 2017. Ministarstvu prosvjete predao na nostrifikaciju lažnu diplomu o završenoj osnovnoj školi. U odbrani je naveo da je to uradio jer nigdje nije mogao da se zaposli bez osnovne škole.

Jedan od okrivljenih falsifikovao je diplomu Filozofskog fakulteta u Nikšiću, što se otkrilo kada je 2010. aplicirao za mjesto urednika u jednom crnogorskom dnevnom listu, koji je tada bio u državnom vlasništvu i vršio je ulogu javnog glasila. Bio je izabran, a onda ga je neko anonimno prijavio. U

■ Analiza kazni u 58 presuda po osnovu krivičnog djela - falsifikovanje obrazovnih isprava

odbrani je naveo da se na taj korak odlučio “zbog velike podrške iz rukovodeće strukture javnog servisa”.

Interesantan je i primjer čovjeka koji je sa lažnom diplomom Tehničke škole za mašinstvo i saobraćaj iz Kragujevca godinama radio u Ministarstvu unutrašnjih poslova i Specijalnoj antiterorističkoj jedinici. On je za to krivično djelo dobio dvije godine uslovne kazne i ostao je bez posla.

U presudi iz 2015. opisuje se slučaj jednog zaposlenog u Opštini Bijelo Polje koji je duže vrijeme tu radio sa lažnom diplomom ekonomiste za marketing i trgovinu jedne beogradske škole za više obrazovanje. Prvo je bio namještenik zadužen za vođenje biračkog spiska, a potom i savjetnik u Kancelariji za mlade. Imao je čak i uvjerenje o položenom stručnom ispitu za rad u državnim organima. Dobio je tri godine uslovne kazne.

Javnosti je ranije bio poznat slučaj Zorice Stanković, koja je sa lažnom diplomom Prirodno-matematičkog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu obavljala funkciju direktorice JU Druga osnovna škola u Budvi. Ona je dobila godinu dana uslovne kazne. Za ovo se možda ne bi ni saznalo da se u medijima nije pojavila informacija da je njena diploma lažna. U odbrani je Stanković navela da je posrednik u njenom slučaju bila agencija Obrazovni centar Akademija znanja iz Beograda.

Istraživanje CIN-CG-a pokazalo je da gotovo uvijek neko posreduje u procesu nabavke lažnih diploma.

SAMO U JEDNOM SUDSKOM POSTUPKU OKRIVLJEN I POSREDNIK

Hana (ime izmijenjeno zbog zaštite identiteta), nekadašnja studentkinja jednog fakulteta u Novom Pazaru za CIN-CG je opisala kako je izgledalo njeno “studiranje”.

“Upisala sam se na fakultet u Novom Pazaru, po savjetu i uputstvu žene koja je tu radila i koja mi je rekla da ću lako doći do diplome. Prilikom upisa objašnjeno mi je da se ne brinem za predavanja. Tako sam se ja tamo pojavila svega par puta, čisto onako”, počinje priču ona.

Svaka godina “studiranja” koštala ju je oko hiljadu i po eura. Čitav taj proces je prvobitno trebalo da traje četiri godine. Ipak, na drugoj godini joj je ponuđeno da diplomu dobije i ranije, ali da za nju više plati. Tu je počela da sumnja da će i sama biti prevarena.

“Ta žena, posrednica, rekla mi je da prvu ratu za fakultet uplatim na njeno ime u pošti. Bilo mi je čudno zašto uplata nije išla fakultetu, ali sam uradila kako je rekla. Kada god bih tamo otišla, ona bi mi pokazala koje sam sve ispite položila, a ja sam joj svaki put odnijela neki poklon, parfem, cvijeće ili nešto slično”, navodi Hana.

Kasnije je saznala da ti ispiti nijesu upisani kao položeni i da je ta žena zapravo sve vrijeme uzimala novac za sebe.

“Nikad nijesam ni vidjela indeks”, tvrdi ona i nakon toga je odlučila da napusti sve.

Osjeća se prevareno, jer joj nikada nije vraćen novac za fiktivne ispite.

U presudama koje smo analizirali, samo u jednom slučaju okrivljeni je i posrednik. U 2018. je Hercegovljanin osuđen na uslovnu kaznu od dvije godine, jer je učestvovao u nabavci i upotrebi lažnih diploma o završenoj JU Srednjoj mašinsko-tehničkoj školi u Sarajevu.

U mnogima slučajevima su oni koji su htjeli da dođu do lažne diplome tvrdili da su i sami bili prevareni.

Tako je 2018. Cetinjanin osuđen na godinu dana uslovne kazne, jer je htio da nostrifikuje lažnu diplomu o položenom završnom ispitu koju je navodno izdala Srednja tehnička i srednja stručna škola u Trebinju.

On je u odbrani naveo da je na ljetovanju upoznao Lj. iz Trebinja koja mu je kazala da ima tetka koji ima značajne veze u toj školi, pa mu je ponudila da “preko veze” završi četvrti razred. Za diplomu joj je platio 300 eura i bio je uvjeren da je regularna. Međutim, ispostavilo se da je prevaren.

U drugom slučaju, nekadašnji student Ekonomskog fakulteta Univerziteta Crne Gore, koji je imao problem da položi preostalih pet ispita, dao je 8.500 eura izvjesnom čovjeku da mu pomogne da dođe do diplome jednog fakulteta u Srbiji. Upoznao ga je preko prijatelja. Nakon što je preuzeo novac, taj posrednik dao mu je da potpiše 33 blanko priznanice za koje je rekao da će iskoristiti za uplatu 33 ispita na fakultetu. Rekao mu je i da ne mora da se pojavljuje ni na ispitima. U procesu priznavanja diplome otkriveno je da nikada nije ni bio u evidenciji tog fakulteta u Srbiji.

I književnik je falsifikovao diplomu jedne srednje škole iz regiona. Za nju je platio 900 eura čovjeku kojeg je upoznao u firmi u kojoj se zaposlio, a koja mu je kao uslov tražila tu diplomu. Kada su ga iz Ministarstva prosvjete obavijestili da diploma nije validna, tvrdio je da je prevaren.

Međutim, sudovi u ovakvim slučajevima obično nijesu prihvatili odbrane, već su tvrdili da su okrivljeni bili svjesni da diplome nijesu važeće.

MPNI U POSLJEDNJIH 16 GODINA PODNIJELO 122 KRIVIČNE PRIJAVE

Od 2008. godine do danas Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija podnijelo je 122 krivične prijave tužilaštvima zbog sumnji u falsifikat obrazovne isprave. To je informacija koju su iz tog Vladinog resora dostavili CIN-CG-u.

U toku 2023, podnijeli su 28 krivičnih prijava zbog sumnje u falsifikat inostranih obrazovnih isprava svih nivoa obrazovanja. Od toga se pola prijava odnosi na falsifikat

diploma srednjeg, a pola na falsifikat diploma visokog nivoa obrazovanja.

Samo od početka 2024. MPNI je podnijelo 18 krivičnih prijava zbog sumnje u falsifikat diploma. Od toga se u 14 prijava radi o diplomama srednjeg nivoa obrazovanja, a u preostala četiri slučaja o diplomama osnovnog i visokog obrazovanja.

Crna Gora je 2004. godine ratifikovala Lisabonsku konvenciju o priznavanju diploma u oblasti visokog obrazovanja u regionu Evrope, koja je bila i osnov za izradu Zakona o priznavanju i vrednovanju obrazovnih isprava iz 2008. godine.

Ta Konvencija je važan međunarodni dokument za sve zemlje članice ENIC/NARIC mreže koja je zadužena za pružanje savjeta i informacija o nacionalnim i inostranim obrazovnim sistemima. I Crna Gora je dio te mreže.

“Jedan od osnovnih principa Lisabonske konvencije je da priznavanje ne podrazumijeva detaljno upoređivanje studijskih programa. Dakle, u postupku priznavanja ne vrši se izjednačavanje kvalifikacije, već se formalno potvrđuje stečena kvalifikacija”, navode za CIN-CG iz MPNI-a.

U Crnoj Gori se, inače, u postupku priznavanja inostranih obrazovnih isprava o stečenom visokom obrazovanja u svrhu zapošljavanja ne vrši nostrifikacija, odnosno detaljno upoređivanje nastavnih planova i programa, saznaje CIN-CG.

Umjesto toga, samo se formalno potvrđuje stečeni stručni naziv, odnosno naziv kvalifikacije i nivo obrazovanja, bez obaveze polaganja dopunskih ispita.

Iz MPNI-a kažu da se kriterijumi koji se cijene prilikom priznavanja inostrane obrazovne isprave, između ostalog, odnose na provjeru vjerodostojnosti obrazovne isprave, kao i provjeru statusa ustanove koja je izdala diplomu - odnosno to da li je ustanova akreditovana od nadležnih institucija u zemlji porijekla obrazovne isprave.

SVAKE GODINE RASTE BROJ ZAHTEJVA ZA PRIZNAVANJE DIPLOMA, NAJVIŠE SA PRIVATNIH UNIVERZITETA

Evidentno je da je svake godine broj zahtjeva za priznavanjem u svrhu zapošljavanja veći i da su diplome najčešće sa privatnih ustanova visokog obrazovanja, ističu iz MP-NI-a.

Tako su 2018. godine bila 3 074 podnijeta zahtjeva, 2019 - 3 059 zahtjeva, 2020 - 3.505, 2021 - 3.046, a 2022. godine 5.346 zahtjeva.

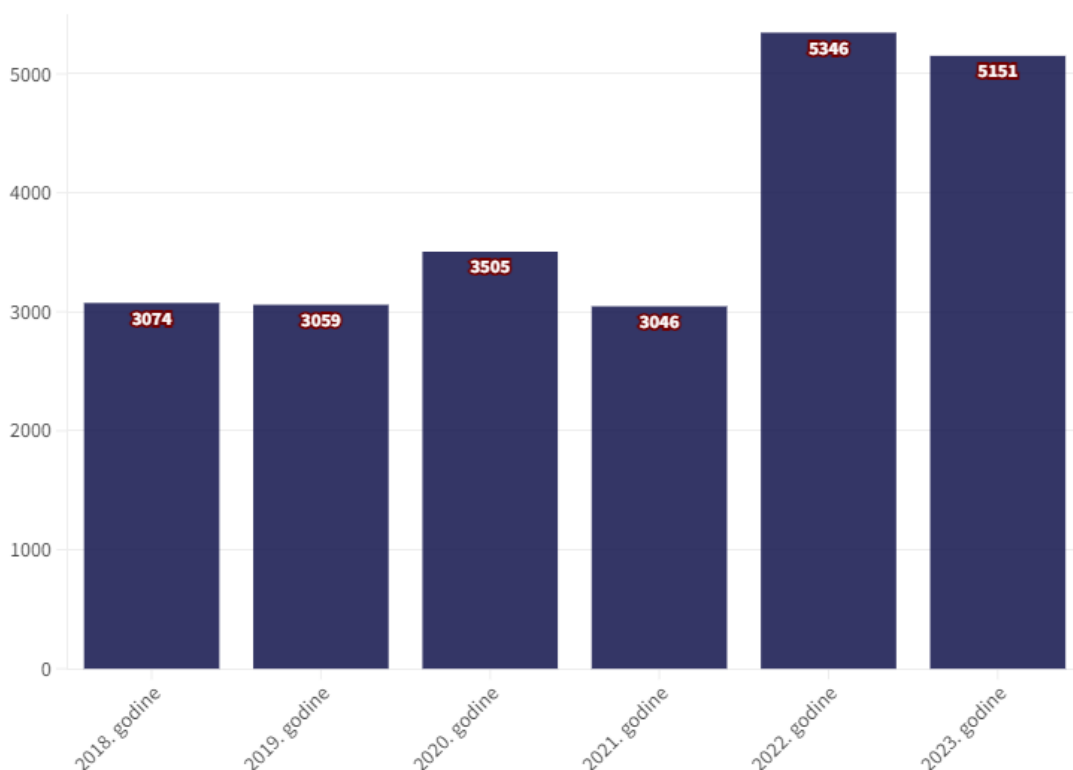
U 2023. godini se ovaj trend rasta broja zahtjeva za priznavanje obrazovnih isprava nastavio, pa je tako zabilježen 5.151 upit. Mahom se radilo o diplomama stečenim u Ruskoj Federaciji, Turskoj i Ukrajini. Od tog broja 1 646 zahtjeva stiglo je iz regiona. Iz Srbije - 1.238, Bosne i Hercegovine - 323,

Sjeverne Makedonije - 47, Slovenije - 23 i Hrvatske - 15 zahtjeva.

U najvećem broju pristiglih upita za priznavanje diploma sa privatnih obrazovnih ustanova radilo se o univerzitetima MB, Edukons, Union Nikola Tesla iz Beograda, kao i NUBL.

Kada su u pitanju državne ustanove, najviše upita pristiglo je od diplomiranih sa Univerziteta u Beogradu, Novom Sadu i Kragujevcu, kao i onih sa Univerziteta Istočno Sarajevo i Univerziteta u Sarajevu.

■ Broj zahtjeva za priznavanje inostranih obrazovnih isprava po godinama

NASILJE MEĐU ZATVORENICIMA U UIKS-U

Strah i sram vežu usta

**IZ RAZGOVORA SA BIVŠIM
ZATVORENICIMA MOŽE SE
ZAKLJUČITI DA
ONI KOJI TRPE
ZLOSTAVLJANJE
RADIJE KRIJU OVAJ
PROBLEM, NEGO ŠTO GA
PRIJAVLJUJU**

ĐURĐA RADULOVIĆ

Prilikom mog prvog iskustva u Istražnom zatvoru susreo sam se hijerarhijom u zatvorskim sobama. U sobi uvijek imaš nekog ko je glavni. To je obično osoba koja je najduže u sobi, takozvani najstariji, kaže za Centar za istraživačko novinarstvo Crne Gore (CIN-CG) Mladen (ime izmijenjeno zbog zaštite identiteta), bivši zatvorenik UIKS-a.

On je više puta boravio u Istražnom zatvoru i Kazneno-popravnom domu u Spužu.

“Glavni u mojoj sobi tada, bio je nasilnik. Nijesmo smjeli protiv njega. Jednom je naredio cimeru da pretuče drugog našeg cimera dok ovaj bude izlazio iz tuš-kabine. Nervirao ga je jer je bio stranac. Niko od nas nije znao zašto je tu, bio je potpuno nekonfliktna, miran”, objašnjava Mladen.

Cimer kome je nasilnik naredio da ga pretuče, osjećao je da to mora da uradi, plašio se “glavnog”, objašnjava Mladen.

“Sačekao je tog nesretnog stranca dok je izlazio iz tuš-kabine, i toliko ga odalamio da je ovaj pao i ozbiljno povrijedio glavu na pločicama kupatila”, objašnjava Mladen.

Stranci su samo jedna od grupa koja se smatra naročito ugroženom po pitanju zlostavljanja među zatvorenim licima, navodi Asocijacija za prevenciju torture, internacionalna nevladina organizacija koja se decenijama bori protiv mučenja i nehumanog i degradirajućeg tretmana u zatvorenim institucijama.

I dok bilo koja vrsta različitosti predstavlja rizik za mučenje od strane drugih zatvorenika, više sagovornika CIN-CG-a, koji su boravili u Upravi za izvršenje krivičnih sankcija (UIKS), smatra da neki oblik nasilja iskusi veliki broj zatvorenik, i da pravila nema. Dovoljan je jedan zlostavljač u sobi, da se ionako traumatično iskustvo zatvora, pretvori u noćnu moru za sve koji tu borave.

Komiteta protiv torture Ujedinjenih nacija (CAT), kao i Evropski komitet za sprečavanje mučenja (CPT), prepoznaju nasilje između zatvorenika kao ozbiljan izvor torture, za koji je potrebno ciljano djelovanje i osmišljavanje programa. Nasilni incidenti među

zatvorenicima su redovna pojava u skoro svim zatvorskim sistemima, tu spadaju različiti fenomeni, od suptilnih oblika zlostavljanja do otvorenog zastrašivanja i ozbiljnih fizičkih napada, navodi se u priručniku za zaposlene u zatvorima Evropske komisije "Borba protiv zlostavljanja u zatvorima".

Zatvorske neformalne hijerarhije uglavnom dovode do ove vrste nasilja, a izvor su često i loši uslovi, kao što je pretrpanost, koja je u UIKS-u jedan od vodećih problema, naročito u Istražnom zatvoru. Godinama su i strane i domaće organizacije upozaravale na intenzitet nasilja među zatvorenicima u UIKS-u.

"Nasilje među zatvorenicima predstavlja lo je konstantan problem u Istražnom zatvoru i Upravi za izvršenje krivičnih sankcija, glavnom zatvoru u zemlji. Tokom ove godine prijavljeni su slučajevi nasilja u ovom zatvoru koji se pripisuju dugogodišnjem sukobu između dvije najveće organizovane kriminalne grupe u zemlji", navodi Izvještaj

o ljudskim pravima za Crnu Goru Stejt departmenta za 2023. godinu, koji je izašao u aprilu.

Iz UIKS-a, pak, kažu za CIN-CG da se ni u jednom od slučajeva sukoba između zatvorenika nije radilo o pripadnicima suprotstavljenih klanova.

“Smatramo neophodnim istaći da se u UIKS-u prilikom smještaja lica lišenih slobode, naročita pažnja posvećuje bezbjednosnom aspektu, te se onemogućava ostvarivanje kontakta između lica za koja postoje saznanja i informacije da pripadaju suprotstavljenim kriminalnim grupama”, objašnjavaju iz UIKS-a.

Oni su potvrdili da je tokom 2023. bilo slučajeva tuča između cimera u zatvorskom smještaju, a protiv njih su pokrenuti disciplinski postupci.

DESETINE DISCIPLINSKIH POSTUPAKA SVAKE GODINE

Tokom 2023. godine zbog tuče i nanošenja tjelesnih povreda disciplinske mjere su izrečene za 80 zatvorenika UIKS-a, pokazuju podaci koje je UIKS dostavio CIN-CG-u. To je povećanje u odnosu na 2022. godinu kada su disciplinske mjere izrečene za 54 zatvorenika.

Iz kancelarije Zaštitnika ljudskih prava i sloboda, kojoj zatvorenici mogu prijaviti slučajeve nasilja i kršenja ljudskih prava, kažu da veoma rijetko dobijaju prijave za zlostavljanje od strane drugih zatvorenika. Uglavnom se prijave tiču kršenja prava od strane UIKS-a ili zlostavljanja koje su pretrpjeli od zaposlenih. Tako ni prošle godine nije bilo prijava zatvorenika Ombudsmanu za nasilje doživljeno od drugih zatvorenih lica, podaci su Godišnjeg izvještaja ove kancelarije za 2023.

Ipak, iz ove kancelarije objašnjavaju da to nije dokaz da niko od zatvorenika ne trpi zlostavljanje.

“Među zatvorenicima oduvijek postoji poseban vid društvene organizacije i u nju je jako teško ući i znati šta se tačno dešava”, objašnjavaju za CIN-CG iz ove kancelarije.

Ni u Osnovnom sudu u Danilovgradu, koji je nadležan za krivična djela u UIKS-u, nisu se vodili postupci za nasilje među zatvorenicima, već isključivo za nasilje zaposlenih prema njima, potvrdili su za CIN-CG iz tog suda.

U Strategiji za izvršenje krivičnih sankcija 2023- 2026. navodi se da je “evidentan značajan pad broja slučajeva nasilja među zatvorenicima/cama, što je dijelom rezultat sprovedenih posebnih programa tretmana za počinioce nasilničkog ponašanja”.

Ipak, podaci disciplinskih prijava koje su službenici UIKS-a podnosili protiv zatvorenika, ne pokazuju da je broj incidenata u posljednje četiri godine u padu. Prošle godine bilo je najviše prijava od 2020. - njih 120.

Dokumenta iz posljednje dvije godine u vezi sa ovom pojavom pokazuju konfliktnu podatke. Tako je Komitet protiv torture UN-a 2022. u svojim preporukama Crnoj Gori, izrazio zabrinutost u vezi sa nasiljem među zatvorenicima i preporučio poboljšanje kapaciteta osoblja i prostorija, kako bi se prevenirala ova vrsta nasilja. Međutim, posljednji izvještaj Komiteta za sprečavanje mučenja Evropske komisije, koji se odnosi na posjetu iz 2022. godine, navodi da je nasilje među zatvorenicima u UIKS-u relativno rijetka pojava, a broj prijava “gotovo nepostojeći”. I kada se ovakva vrsta nasilja desi, sa njom su se zatvori uspješno nosili, tako što su vršili premještaje iz ćelija uz detaljne procjene rizika, navodi se dalje.

To je značajan napredak u odnosu na prethodne izvještaje ovog Komiteta. U tri prethodna izvještaja, koja su se odnosila na posjete iz 2017, 2013. i 2008. godine, Komitet je zabilježio visoku stopu nasilja među zatvorenicima i slab odgovor UIKS-a na ovaj problem.

“ZNAJU DA MORAJU DA ČUTE”

Nakon što se stranac iz Mladenove priče, uz vrisku srušio na pod od siline udarca, komandiri su se odmah pojavili, i pitali o čemu je riječ.

“Žrtvi je bilo jasno da ne smije da pisne, ali i nama ostalima. Morali smo da svjedočimo i potpišemo komandirima, onako kako nam je kazao ‘glavni’ - da se čovjek slučajno poklizao na pločice u kupatilu. Bilo nas je strah da i mi tako ne završimo”, nastavlja Mladen.

On je i sam, kako objašnjava, kada je u jednom trenutku postao “najstariji u sobi”, koristio tu poziciju.

“Otimao sam terapiju za bolest zavisnosti, buprenorfin, od momka koji je tek došao. Tako sam i ja postao zlostavljač, ne iz želje da nekog mučim, nego su mi trebale tablete, zbog zavisnosti”, objašnjava.

Mladen nije primao terapiju za bolest zavisnosti, koja je veoma tražena u zatvoru, a samo je dio zatvorenika dobija na recept. O ovom problemu CIN-CG već je pisao.

“Postoje nepisana pravila, oni koji tek dođu u sobe znaju da moraju da čute. Teško dolazi do toga da te neko prijavi za bilo što”.

Iz razgovora sa bivšim zatvorenicima, može se zaključiti da oni koji trpe zlostavljanje radije kriju ovaj problem, nego što ga prijavljuju.

“Većina neće to da prijavi, još bi gore prošao onaj koji uradi tako nešto. Ne znaš šta je gore kad si žrtva, strah ili stid što ti se to dešava”, objašnjava Mladen.

“Prilikom mog prvog iskustva sa istražnim zatvorom, cimer iz sobe, koji je djelovao kao neko ko je glavni, oteo mi je odjeću i cigarete. Shvatio sam da je bolje da se ne kačim sa njim, i da ništa ne pominjem”, kaže za CIN-CG Mirko (ime izmijenjeno zbog zaštite identiteta), bivši pritvorenik u Istražnom zatvoru UIKS-a.

Objašnjava da je cimer oteo stvari od njege da bi ih kasnije preprodavao u zamjenu za psihoaktivne supstance od drugih zatvorenika. Kako kaže, shvatio je da je problematični cimer u drugarskom odnosu sa komandirima, pa je bio uvjeren da prijavljivanje ne bi vodilo ničemu.

“U sobi pored moje, bio je baš opasan nasilnik. Nije dozvoljavao cimerima da koriste WC kad su htjeli, morali su da ga pitaju. Svi smo znali da se to dešava, ali niko neće da prijavi te stvari”, kaže za CIN-CG Danilo (ime izmijenjeno zbog zaštite identiteta), takođe bivši zatvorenik.

Naročito je učestalo psihičko nasilje, kaže Mladen.

“Najbenigniji vid zlostavljanja u zatvoru su uvrede i seksualni eksplicitni komentari na račun partnerki, izmišljanje priča o tome kako te žena vara”, govori Mladen, koji tvrdi da je to doživio više puta.

“Užasno je, ali znao sam da treba da iskuliram jer bih sebi napravio problem da sam to probao da riješim na bilo koji način”, objašnjava sagovornik CIN-CG-a.

Iz kancelarije Zaštitnika kažu za CIN-CG da su u posljednjih osam godina istraživali svega jedan slučaj navoda za zlostavljanje među zatvorenicima. Osoba koja je prijavila zlostavljanje, zapravo je sama bila zlostavljač upravo onih koje je prijavila, utvrdila je pomna istraga Zaštninika. Lica koja je zlostavljač mučio su ćutala sve dok nije došlo do postupka, evidentno je iz dokumentacije koju je Zaštitnik dostavio CIN-CG-u.

Jedan slučaj ponižavajućeg tretmana zatvorenika V. J. od strane cimera dospio je 2020. u medije. Prilikom ponižavanja zatvorenika, cimeri su ga snimali, dok mu naređuju da sa povezom oko očiju, vezan leđima za dugačku šipku, vrši određene pokrete.

Iako su i UIKS i tužilaštvo ispitivali slučaj, sa pretpostavkom da je riječ o zlostavljanju,

V. J. je u potpunosti negirao ove navode i govorio je da je samo “radio vježbe”.

Tada su izvori “Vijesti” iz Istražnog zatvora za taj medij izjavili da je zlostavljanje V. J. svakodnevno, ali da “ne prijavljuje ništa jer se plaši odmazde”.

I 2019. je objelodanjen jedan slučaj zlostavljanja zatvorenika od strane cimera, koji je također sniman. Nakon što je snimak dospio u javnost mučeni zatvorenik tvrdio je da je dugo prijavljivao zlostavljanje upravi UIKS-a, ali iz ove institucije su negirali da je bilo prijava.

NA NASILJE ODGOVARALI NASILJEM

Da nasilja među zatvorenicima ima, potvrđuje i nasilje koje nad onima koji izazivaju nered vrše službenici UIKS-a. Tako gotovo svake godine dolazi do primjene sile prema zatvorenim licima od strane zaposlenih UIKS-a, često nakon njihovih međusobnih sukoba, pokazuju dokumenta Zaštitnika.

Sagovornik CIN-CG-a koji je boravio prije oko deset godina u UIKS-u navodi da je nakon tuče bio mučki zlostavljan od strane zaposlenih UIKS-a, toliko da su mu, kako tvrdi, unutrašnji organi otkazali i jedno vrijeme nije mogao normalno da jede, pije, ili ide u toalet.

“Vezali su me lisicama za radijator i tukli po tabanima, po bubrežima, krvnički. Nisam mogao da vidim ko su, bili su pod maskama”, kaže nekadašnji zatvorenik.

On nikada nikome nije ispričao šta je doživio. Ne želi ni danas da ulazi u detalje, teško mu je da se sjeća. Nasilje je, objašnjava, doživio kao poniženje. Za razliku od nekih zatvorenika, koji su prijavljivali zlostavljanje za koje se smatra da je ranijih decenija bilo na gore nivou nego danas, on nikada nikog nije prijavio. Kako kaže, najviše je takvih - koji su pretrpjeli torturu nakon

problematičnog ponašanja, ali je nisu prijavili.

Bezbjednost i sigurnost zatvorenika moraju biti nadležnost institucije, a zaposleni u zatvoru moraju biti na stalnom oprezu da bi zaštitili zatvorene od nasilja, kako verbalnog i psihološkog, tako fizičkog, navodi Asocijacija za prevenciju torture.

Da bi se izašlo na kraj sa fenomenom nasilja među zatvorenicima, zatvorsko osoblje mora biti spremno da uoči znake problema i biti odlučno i adekvatno obučeno da interveniše kada je to potrebno. Pozitivni odnosi između osoblja i zatvorenika, zasnovani na svijesti o sigurnosti i brizi u zatvoru, odlučujući je faktor u ovom kontekstu, to u velikoj mjeri zavisi od toga da li osoblje posjeduje odgovarajuće sposobnosti međuljudske komunikacije, navodi se u priručniku Evropskog savjeta “Borba protiv zlostavljanja”.

GLOBALNI PROBLEM

Početak godine, region je potresla priča iz zatvora u Srbiji, gdje je penzioner, koji je nakon što je bacio petardu sa prozora, izvršio na izdržavanju jednomjesečne kazne u zatvoru Padinska skela, jer nije imao novca da plati za prekršaj. Nikada nije izašao iz zatvora - ubijen je nakon najbrutalnijih oblika mučenja i silovanja predmetom, od strane cimera, koji su tu također bili smješteni zbog sitnih prekršaja, i nikada ranije nisu gonjeni.

Ovaj primjer pokazuje da granice kada je u pitanju zlostavljanje nekada gotovo da ne postoje. Određen nivo nasilja postoji u svim zatvorenim institucijama samo zbog činjenice oduzete slobode, i tenzije i frustracije koje to nosi sa sobom, navodi Asocijacija za prevenciju torture.

Osim toga, zatvorska populacija je generalno konfliktna, što predstavlja dodatne rizike, navode relevantne institucije.

CPT je početkom mjeseca upozorio na povećanje gužvi i nasilja između zatvorenika na Kipru, a prošle godine je upozorio Moldaviju da hitno reaguje na nasilje među zatvorenicima, koje proizilazi iz neformalnih zatvorskih hijerarhija, gdje čak postoji sistem “kasti”. Tako u tom neformalnom sistemu postoje takozvani “nedodirljivi” ili “poniženi”, kojima je zabranjeno da imaju kontakt sa zatvorenicima “viših” kasta, smiju da hodaju samo uz zid, zabranjen im je pristup javnim i rekreativnim površinama, kantini i vešeraju koji koristi generalna zatvorska populacija. Njima je zabranjeno da rade sa drugima koji su smješteni u zatvoru, a imaju i najgore uslove smještaja, navodi se u izvještaju CPT-a za 2023.

U zemljama Latinske Amerike zatvorenici su toliko ojačali da neformalno preuzimaju uprave zatvora, i vladaju njima. Oružje lako ulazi u ove zatvore, a klanovi su toliko moćni da organizuju bjekstva i ubistva čuvara ili preuređuju život u zatvoru tako da žive komotno, pa čak uvode svoje porodice da žive sa njima. Tako je trideset zatvorenika pobjeglo prošle godine iz zatvora u Meksiku, prilikom čega su ubili sedamnaestoro ljudi, uglavnom čuvara. Najmoćniji klanovi Brazila formirani su upravo u zatvoru.

UIKS TVRDI DA NIJE BILO SLUČAJEVA SILOVANJA

Sagovornici CIN-CG-a uvjereni su da je u UIKS-u posljednjih godina dolazilo i do najtežih oblika zlostavljanja.

Znam da je jedan baš nasilan tip naredio nekolicini njih da seksualno zlostavljaju jednog čovjeka sa kojim je bio u konfliktu”, kaže Mladen.

Kako navodi, seksualno zlostavljanje izvršeno je predmetom, a u to su bili upućeni brojni zatvorenici koji su zlostavljanog zbog ovog slučaja ismijavali, što je nanosilo dodatnu bol. Događaj se, kaže, desio u perio-

du 2018-2019.

UIKS ne raspolaže podacima da je u ovom periodu došlo do seksualnog zlostavljanja ijednog lica lišenog slobode, a prema evidenciji UIKS-a nije bilo slučajeva silovanja ni prethodnih 10 godina, kazali su za CIN-CG iz ove institucije.

Dva slučaja prijave silovanja u UIKS-u bila su u medijima 2019. godine. Međutim, tužilaštvo je tada odbacilo krivične prijave, usljed nedostatka dokaza.

“U nedostatku dokaza tužioci najčešće obustavljaju istragu i slučaj torture nad zatvorenikom odlazi u zaborav. To je posljedica neefikasnosti krivičnog postupka, jer ako ne može da se utvrdi ko je činio određenu radnju, onda nema krivičnog djela”, kazao je tadašnji zamjenik tamošnjeg ombudsmana Miloš Janković za Dan.

Seksualno zlostavljane u muškim zatvorima je fenomen koji se obično ne prijavljuje, i koji i nanosi stigmatu, navodi organizacija Panel Reform, u svom izvještaju Globalni zatvorski trendovi za 2023. Navodi se da su u jednoj studiji rađenoj u Engleskoj i Velsu čak i zaposleni u zatvoru stigmatizovali žrtve silovanja u muškim zatvorima.

DA LI SE IZMJENE GRANICA PARKA PRIRODE RIJEKA ZETA TRAŽE ZBOG PRIVATNIH INTERESA

Dok se čeka na zaštitu, rizik od devastacije raste

**OPŠTINA DANILOVGRAD
VEĆ PET GODINA
KRŠI OBAVEZE
PROISTEKLE NAKON
PROGLAŠENJA
ZAŠTIĆENOG PODRUČJA,
A SAD TRAŽE I
PROMJENE GRANICA**

TIJANA LEKIĆ

I ako je prošlo pet godina od proglašenja Parka prirode (PP) Rijeka Zeta, Opština Danilovgrad nije preuzela zakonske obaveze i uspostavila djelotvoran sistem zaštite ovog područja. Ni novo rukovodstvo Danilovgrada, na čelu sa Pokretom Evropa Sad (PES), koje je krajem 2022. došlo na vlast, nije preduzelo ništa na tom polju. Štaviše, oni su ranije ove godine od Agencije za zaštitu životne sredine (EPA, u daljem tekstu Agencija) tražili izmjene granica zaštićenog područja.

Agencija, koja je 2019. odredila opseg zaštićene teritorije u Studiji zaštite PP Rijeka Zeta, odbila je zahtjev za reviziju granica, potvrdili su za Centar za istraživačko novinarstvo Crne Gore (CIN-CG) iz tog organa.

Kako objašnjavaju, izmjene granica bi bile protivzakonite. „Zakonski propisi predviđaju da se pristupi reviziji zaštićenog područja samo ako je došlo do izmjena u stanju životne sredine. Ovom organu nije poznato da je do toga došlo“, kazali su iz Agencije za CIN-CG.

Iz Opštine Danilovgrad nijesu odgovarali na

pitnja CIN-CG-a zašto su predlagali izmjene granica zaštićenog područja.

„Sve ukazuje na to da se radi o lobiranju ljudi iz opštine u korist investitora koji su zainteresovani za izgradnju objekata na zaštićenom zemljištu“, objašnjava za CIN-CG ekolog i biolog **Vuk Iković**, odbornik pokreta Preokret u Skupštini Opštine Danilovgrad.

Na sjednicama Skupštine Opštine Danilovgrad mogli su se čuti i predlozi za ukidanje PP Rijeka Zeta, koji su dolazili od predsjednika opštine **Aleksandra Grgurovića**, ali i drugih odbornika.

Prošle godine pokrenuta je i peticija za ukidanje PP Rijeka Zeta, ali ipak je nije potpisao dovoljan broj ljudi. Iković je uvjeren da iza inicijative stoji interesna skupina iz rukovodstva opštine. „Postupanje pojedinaca iz opštinske vlasti predstavlja zloupotrebu moći, jer bi promjene granica služile isključivo interesima pojedinaca“, kazao je Iković.

PP Rijeka Zeta proglašen je parkom prirode zbog svojih ambijetalnih i bioloških karakteristika. Ima bogat biodiverzitet, a mnoge vrste su zaštićene.

OPŠTINA DANILOVGRAD IGNORIŠE OBAVEZU ZAŠTITE

Nakon što je Skupština Crne Gore krajem 2019. donijela odluku o proglašenju PP Rijeka Zeta, Opština Danilovgrad bila je u obavezi da u roku od šest mjeseci osnuje Privredno društvo za upravljanje parkom, a tri mjeseca nakog toga da donese i Plan upravljanja. Međutim, ništa od toga se još nije desilo.

Time Opština Danilovgrad već gotovo pet godina krši Zakon o zaštiti prirode, a prostor je pod prijetnjom od različitih vrsta devastacije: urbanizacije, zagađenih industrijskih voda, smeća. „Jedini izlaz iz situacije je da Opština Danilovgrad shvati da se nalazi u jednom od najvažnijih prostora biodiver-

ziteta u cijeloj državi i da konačno počne da primjenjuje zakonske obaveze zaštite”, kažu iz Agencije.

Iz ove opštine pak tvrde da plan upravljanja nije još donesen zbog kompleksnosti procedure. „Prije donošenja plana, potrebno je uspostaviti privredno društvo koje će upravljati parkom. Radimo na stvaranju neophodnih uslova za to, nakon čega će se pristupiti izradi Plana”, kazali su iz PR službe Opštine Danilovgrad za CIN-CG.

Iković objašnjava da je tim naučnika još prije dvije godine dostavio Predlog plana upravljanja Opštini Danilovgrad. „Međunarodna organizacija The nature conservacy (TNC), finansirala je više istraživačkih projekata u vezi sa rijekom Zetom, kao i izradu Predloga plana upravljanja parka prirode. Ovaj dokument skuplja prašinu u kancelariji gradonačelnika”, kaže Iković, koji je kao biolog bio dio tima koji je radio na predlogu plana.

„PP Rijeka Zeta proglašeno je za zaštićeno područje isključivo kako bi se podigao kvalitet života u Opštini Danilovgrad, da bi se zaštitila međunarodno značajna staništa i da bi od te zaštite profitirala cijela opština”, kažu iz Agencije. Kako ističu, ne postoji opravdanje što ni nakon pet godina nema upravljačke strukture.

Iz Agencije ističu pozitivan primjer Opštine Podgorica, koja je, u manjem obimu, takođe nadležna za upravljanje PP Rijeka Zeta. „Oni su uspjeli da uspostave određenu upravljačku strukturu i sistem zaštite”, objašnjava ju iz Agencije.

Od 80 zaštićenih područja Crne Gore, samo su 22 zaštićena po svim zakonskim procedurama zaštite, navodi se u „Analizi nedostataka postojeće politike i prakse koja se odnosi na upravljanje zaštićenim područjima”, koju su prošle godine sprovedi Parkovi Dinarida i TNC. Samo 53 zaštićena područja imaju upravljačko tijelo, a svega osam ima validni plan upravljanja, navodi se u Analizi.

KONTRADIKTORNI PLANOVI PLODNO TLE ZA MALVERZAVCIJE

Opština Danilovgrad nije ukkladila Odluku o proglašenju PP Rijeka Zeta sa prostorno-urbanističkim planom (PUP) opštine. Posljedica toga je da se ne zna koje su tačno granice parka, pa se ne zna ni koju su objekti dozvoljeni za gradnju i gdje.

Posebno je komplikovano to što nijesu jasno određene druga i treća zona zaštite, jer u drugoj zoni nije dozvoljena gradnja

ja stambenih i poslovnih objekata, dok u trećoj jeste.

Ipak iz Opštine Danilovgrad tvrde da nije su nadležni za problem dokumenata koja su sami proglasili. „Agencija za zaštitu životne sredine je nadležna za tehničku i stručnu korekciju grešaka u preklapanju zona”, kažu za CIN-CG.

Iz Agencije za zaštitu životne sredine pak kažu da su granice zaštićenog područja jasno zacrtane 2019. i da se kao takve moraju poštovati. Tada je hiljade parcela stavljeno pod zaštitu. „Opštini Danilovgrad je 2019. godine od strane Uprave za katastar i državnu imovinu dostavljen spisak parcela

koje se nalaze u okviru zaštićenog područja”, navode iz Agencije.

„Neophodno je da se PUP uskladi sa Odlukom PP Rijeka Zeta, kao što je to urađeno u Podgorici”, ističe Iković. U Podgoričkom dijelu parka postojao je sličan problem, objašnjava on. „Podgorički dio PP Rijeka Zeta takodje nije bio usaglašen sa PUP-om Glavnog grada. Zato je donesena odluka koja stavlja van snage dio PUP-a koji se odnosi na zaštićene zone”, navodi Iković.

POS LJEDICE MOGU BITI OZBILJNE

Dok Opština Danilovgrad izbjegava uspostavljanje režima zaštite, u PP Rijeka Zeta cvijetaju zagađenje, nelegalna gradnja, odlaganje otpada, krivolov, objašnjava Iković.

„Bespravna urbanizacija prijeti održivosti ekosistema PP Rijeka Zeta, jer dovodi do uništavanja staništa životinjskih i biljnih vrsta”, kaže Iković.

Naročito je problem neplanska, raspršena gradnja. „U tom slučaju se za svaki objekat iznova dovodi put, vodovodna mreža, elektro i kanalizaciona mreža, što je negativni pritisak za staništa i poljoprivredu”, ističe Iković.

„S obzirom na to da granice parka nije su još markirane na terenu, niti se nalaze u katastarskom operatu, ne postoji spisak bespravno izgrađenih objekata po zonama unutar parka prirode”, kažu za CIN-CG iz Sekretarijata za urbanizam Opštine Danilovgrad. Kazali su da ne posjeduju ni spisak vlasnika parcela u zaštićenim zonama parka.

Iz Osnovnog suda u Danilovgradu potvrdili su za CIN-CG da od 2020. godine do danas “nije bilo formiranih predmeta koji se tiču protivpravne gradnje, ilegalnog odlaganja građevinskog otpada, ni zagađenja životne sredine otpadom u PP Rijeka Zeta”.

Zbog nedostatka plana upravljanja ne zna se ni koji su tačno objekti dozvoljeni za gradnju. Tako je na primjer, prema Odluci o proglašenju, u drugoj zoni zaštite dozvoljena izgradnja turističke infrastrukture “koja je u funkciji očuvanja prirode”. Ipak iz Opštine Danilovgrad objašnjavaju da će tek plan upravljanja tačno definisati šta će se sve potpadati pod takvu infrastrukturu. Do tada je ova klauzula ostavljena na slobodno tumačenje vlasnicima parcela.

Plan upravljanja zakonski treba da sadrži detaljnu strategiju zaštite - dugoročne ciljeve zaštite i održivog razvoja, mjere zaštite, očuvanja, upravljanja, unaprjeđivanja i korišćenja zaštićenih područja... Bez ovog dokumenta nemoguće je organizovano pristupiti zaštiti.

NE KORISTI SE POTENCIJAL ZA BIOPOLJOPRIVREDU

Studija zaštite PP Rijeka Zeta predviđa da veliki dio površine bude zaštićen kao biopoljoprivredno zemljište, koje će doprinjeti organskom uzgoju, ali i turizmu. Ipak, ovo zemljište se trenutno pretvara u građevinsko, upozoravaju iz Agencije.

Gotovo polovina površine PP predstavlja plodno poljoprivredno zemljište, navodi se u Socio-ekonomskoj studiji PP Rijeka Zeta koju je 2021. izradila Agencija. Od ostalih površina, najznačajnije su šume koje zauzimaju 32 odsto površine, dok naselja zauzimaju svega oko 14 odsto. Posljednjih godina obim poljoprivredne proizvodnje opada, a širi se gradnja, navodi se u Studiji.

Projekat PP Rijeka Zeta usaglašen je sa evropskom Zelenom agendom za Zapadni Balkan, koja predviđa tranziciju sa tradicionalnog modela na održivu ekonomiju. Potpisivanjem Deklaracije o Zelenoj agenda, 2020. zemlje Zapadnog Balkana su se obavezale da će sprovoditi mjere u oblasti sprečavanja klimatskih promjena i zagađenja, razvoja energije, saobraćaja i cirkularne ekonomije, kao i razvoja biodiverziteta, održive poljoprivrede i proizvodnje hrane.

Ni iz Opštine Danilovgrad, ni iz Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede (MPŠV) nijesu odgovorili na pitanje CIN-CG-a da li planiraju subvencije za razvoj poljoprivrede u PP Rijeka Zeta.

Iković objašnjava da je poljoprivrednim domaćinstvima neophodna podrška nadležnih organa. „Privatnici koji imaju vri-

jedno zemljište u zaštićenoj zoni uglavnom nijesu stimulisani da se bavi poljoprivredom. To bi zahtijevalo velike investicije, a od poljoprivrede može da se zaradi uglavnom tek nakon tri do pet godina. Zato građani radije prodaju zemlju”, kaže Iković.

U Danilovgradu raste broj seoskih domaćinstava koja su orijentisana na seoski turizam, i sve veći je broj zainteresovanih za kampove i sportove na vodi, kaže Iković. „Ove aktivnosti su razvojna šansa Danilovgrada. Na nama je da iskoristimo resurse i povećamo vrijednost naše ravnice i rijeke Zete” kaže Iković.

JOŠ NERIJEŠEN PROBLEM OTPADNIH VODA

Jedan od najznačajnijih problema u području PP Rijeka Zeta godinama predstavljaju otpadne vode, posebno iz industrijsko-proizvodnih pogona.

Da bi poslovala u jednom parku prirode proizvođači moraju imati neophodne ekološke saglasnosti.

Farma svinja u Spužu još nema saglasnost na elaborate o procjeni uticaja na životnu sredinu, dok je klanica “Primato P” dobila rješenje da izrada ovog elaborata nije potrebna, potvrdili su za CIN-CG iz Opštine Danilovgrad.

Prema tvrdnjama ekologa i stručnjaka “Primato P” je jedan od najvećih zagađivača rijeke Zete.

„Izlivanje otpadnih voda iz proizvodnih pogona negativno utiče na kvalitet vode i ne ugrožava samo biodiverzitet, već i stanovništvo. Industrijske vode sadrže različite hemijske zagađivače. Obaveza ugradnja filtera za prečišćavanje otpadnih voda je jedan od mehanizama zaštite”, objašnjava Iković.

Smjernice za sprovođenje Zelene agende za Zapadni Balkan izlivanje otpadnih voda smatraju jednim od najvećih problema.

Ulaganje u upravljanje otpadom i đubrivom i postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda za ponovnu korist u poljoprivredi jedna je od važnih preporuka.

Socio-ekonomska analiza PP Rijeka Zeta, koju je uradila Agencija, prepoznaje kao glavne vrijednosti ovog područja prisustvo endemske mekousne pastrmke, kao i drugih endemskih, rijetkih i ugroženih zaštićenih vrsta. Park posjeduje veliku raznolikost staništa, među kojima je Natura 2000, ali i druga važna staništa za određene vrste koja su zaštićene zakonima Evropske unije.

PARK PRED USTAVNIM SUDOM

U martu ove godine advokat iz Podgorice podnio je žalbu Ustavnom sudu Crne Gore za preispitivanje ustavnosti proglašenja PP Rijeka Zeta, potvrdili su za CIN-CG iz tog suda, ali nijesu htjeli da daju više informacija, jer kako navode, predmet tek treba da se rješava.

Iz Agencije za zaštitu životne sredine (EPA) tvrde da su u toku proglašenja PP Rijeka Zeta ispoštovane sve zakonske procedure u vezi sa informisanjem građana, te da nije bilo velikog broja primjedbi. „Nakon javne rasprave, Agencija je dobila svega desetak primjedbi i nijedna nije bila od suštinskog značaja. Uglavnom su građani dostavljali primjedbe o odlagalištima otpada i slično, to jest o faktorima koji ne utiču na proglašenje PP Rijeka Zeta i na granice zaštićenog područja”, naveli su iz Agencije.

„Kada je prije pet godina Skupština Crne Gore usvojila Odluku o proglašenju PP Rijeka Zeta, bili su svi svjesni da to podrazumijeva i novi model upravljanja, ne samo životnom sredinom nego i ekonomijom. Već tada se znalo da će proglašenje ovog parka otvoriti novi model korišćenja zemljišta u parku prirode”, kaže Vuk Iković.

TRŽIŠTE RADA U CRNOJ GORI NE PRATI PROMJENE U SISTEMU OBRAZOVANJA

Poslodavci ne cijene dovoljno bečelor diplome

**NA ZAVODU ZA
ZAPOSŁJAVANJE
TRENUTNO JE
SLOBODNO VIŠE OD 4.000
RADNIH MJESTA ZA
VISOKOŠKOLCE, ALI OD
TOGA ZA ONE SA BEČELOR
DIPLOMOM SVEGA 126.
ZASTARJELE
SISTEMATIZACIJE MNOGIH
PREDUZEĆA U CRNOJ GORI
STVARAJU PROBLEM ONIMA
KOJI SU ZAVRŠILI FAKULTET
PO NOVOM ZAKONU O
VISOKOM OBRAZOVANJU IZ
2017. GODINE, A KOJIH JE
NA ZAVODU PREKO 1.000.
POSLODAVCI U
INOSTRANSTVU VIŠE
VREDNUJU BEČELOR
DIPLOME NEGO KOD NAS**

KRISTINA RADOVIĆ

Trenutno imam ugovor o radu na određeno vrijeme, do povratka kolegice koja je na porodijskom, na poziciji administrator asistenta za koju je potrebno 180 kredita. Završila sam bečelor studije. Radno mjesto koje trenutno pokrивam ne propisuje 180 kredita. Međutim, s obzirom na to da se moj trenutni ugovor uskoro završava, iz firme su pokušali da pronađu novo radno mjesto na koje bih mogla preći. Nažalost, svi dostupni poslovi postavljaju kao uslov 240 kredita”, kaže sagovornica Centra za istraživačko novinarstvo Crne Gore (CIN-CG), koja je željela da ostane anonimna.

Ona je samo jedna od onih koji imaju problem zbog sistema rada, koji nije prilagođen novom sistemu obrazovanja. Tako, danas bečelor diplomci ne mogu lako doći do posla, jer mnoge sistematizacije državnih preduzeća ne prepoznaju tu diplomu.

Prema podacima Zavoda za zapošljavanje Crne Gore (ZZZCG) trenutno je preko 34 hiljade nezaposlenih osoba. Od toga je visokoškolaca pre-

ko 3.500, a onih sa bečelor diplomom nešto više od 1.000.

Prve generacije upisane po novom modelu studija, koji su završili trogodišnje osnovne studije na svom ličnom primjeru osjetili su posljedice neusklađenosti sistema visokog obrazovanja i tržišta rada, kaže za CIN-CG **Andrej Vukčević** doskorašnji predsjednik Studentskog parlamenta Univerziteta Crne Gore (SPUCG).

“Sa završenim osnovnim studijama su nedovoljno kvalifikovani za najveći broj

poslova, a sa završenim master studijama prekvalifikovani za te iste poslove”, rekao je Vukčević.

Crna Gora je usvojila novi Zakon o visokom obrazovanju 2017. koji podrazumijeva program studija: tri godine osnovnih, dvije godine master i tri godine doktorskih studija.

“Primjenom modela 3+2+3 sistem visokog obrazovanja u Crnoj Gori je usaglašen sa važećim modelom definisanim Bolonjskim procesom i uspostavljenim u Bolonjskoj deklaraciji i Evropskom prostoru visokog obrazovanja (EHEA)”, navodi se u nacrtu Strategije razvoja visokog obrazovanja 2024-2027 (Strategija).

To znači da na kraju osnovnih trogodišnjih studija, student dobija bečelor diplomu, koja podrazumijeva 180 kredita i stiče VI nivo kvalifikacije, a na kraju dvogodišnjih master programa od 120 kredita, stiču VII-2 nivo kvalifikacije.

U najvećem broju zemalja koje pripadaju Evropskom prostoru obrazovanja dominan-

Andrej Vukčević
Izvor:
Privatna arhiva

tan je upravo ovaj model. Međutim, u sistematizaciji crnogorskih preduzeća rijetko je tražen nivo kvalifikacija od 180 kredita, pa se praktično nemoguće zaposliti ako nemate master studije.

Stari sistem obrazovanja je podrazumijevao četiri godine studiranja i 240 kredita, čemu su prilagođene sistematizacije mnogih crnogorskih firmi.

“Studenti su prinuđeni da upisuju master studije kako bi uopšte mogli da konkurišu na tržištu rada, jer je za najveći broj poslova zahtijevana diploma od 240 kredita koju studenti na jedinom državnom univerzitetu, po trenutnom modelu studija, ne mogu steći ni u jednom trenutku”, kažu za CIN-CG iz SPUUG.

Iz Ministarstva prosvjete, nauke i inovacija (MPNI) potvrđuju da problem postoji i da će preduzeti mjere da se situacija poboljša, ali ne preciziraju šta će tačno preduzeti.

“Evidentno je da bečelor nivo obrazovanja nije dovoljno prepoznat na našem tržištu rada, posebno kada je u pitanju državna uprava, pa će resorno ministarstvo predložiti niz mjera kako bismo inicirali rješenje ovog problema”, kažu za CIN-CG iz MPNI.

Kako kažu iz tog resora radi se i na izmjenama i dopunama Zakona o visokom obrazovanju, koji treba dodatno da definiše pitanja iz oblasti visokog obrazovanja u Crnoj Gori.

Istraživanje CIN-CG-a, kao i navodi stručnjaka, potvrđuju da je crnogorskim studentima koji imaju bečelor diplome lakše doći do posla u inostranstvu.

POSLODAVCI RIJETKO TRAŽE BEČELOR DIPLOME

Ukupan broj slobodnih radnih mjesta koje su poslodavci prijavili ZZZCG-a, od januara do jula 2024. godine, bio je preko 15 000. Od toga za zapošljavanje visokoškolaca je

objavljeno preko 4 000 slobodnih radnih mjesta, a od tog broja za one sa bečelor diplomom svega je 126 slobodnih radnih mjesta.

Sistematizacija radnih mjesta i mnogih državnih preduzeća nije usklađena sa novim modelom studiranja. Tako na primjer sistematizacija Radio-televizije Crne Gore (RTCG) iz 2017. godine većinom propisuje radna mjesta za 240 kredita ili četiri godine osnovnih studija koje više ne postoje.

Sistematizacija Crnogorskog narodnog pozorišta (CNP) iz 2020. godine propisuje radna mjesta gdje se u većini slučajeva zahtijeva 240 kredita nivo kvalifikacije za glumce, reditelje, izvršne producente, kostimografe, slikare... Bečelor diploma u CNP-u traži se za koordinate program, suflere, dizajnere svjetla i zvuka i druge.

Prema sistematizaciji iz 2022. Ministarstva unutrašnjih poslova (MUP) za radna mjesta samostalnog savjetnika I, načelnika, šefa, policijskog službenika nadzora za operativne poslove, samostalnog savjetnika i za poslove analitike i planiranja, inspektora, višeg savjetnika I - šalterskog službenika propisuje 240 kredita.

Prema sistematizaciji Uprave policije (UP) iz 2021. godine za savjetnika direktora, pomoćnika direktora - rukovodioca sektora, načelnik odsjeka, zamjenika načelnika odsjeka, policijskog službenik za poslove izvršenja prinudne naplate i mnoga druga mjesta potreban je takođe stepen veći od bečelor diplome, četvorogodišnje studije, to jest stepen VII-1.

Hotelska grupa Budvanska rivijera (HGBR) prema sistematizaciji iz 2021. propisuje radna mjesta za nivo kvalifikacije VII-1, dakle isto 240 kredita, kao što su: sekretar društva, zamjenik izvršnog direktora.

Sistematizacija Pošte Crne Gore (PCG) iz 2022. godine propisuje većinu radnih mjesta sa univerzitetskom diplomom za VII-1

nivo kvalifikacije, pa se taj stepen traži za rukovodioce razvoja i inovacija, internog revizora, više stručne saradnike za upravljanje projektima, rukovodioce ljudskim resursima i brojne druge.

Međutim, za razliku od nekih drugih državnih sistema PCG je sistematizacijom predvidjela i pozicije za one sa bečelor diplomom, pa oni mogu konkurisati za pozicije koordinatora za razvoj i upravljanje poslovnim procedurama i standardima, stručnog saradnika za upravljanje korporativnim procedurama i standardima i druge.

Sistematizacija Javnog preduzeća za upravljanje Morskim dobrom (JPMD) je uskladila nivo kvalifikacija sa novim sistemom obrazovanja tako što se za određen broj radnih mjesta predviđa VI ili VII nivo kvalifikacije. U sistematizaciji ovog preduzeća jednako se kvalifikuje bečelor diploma sa nekadašnjim studijama od četiri godine.

“Analiza o najtraženijim zanimanjima je rađena prema redovnim mjesečnim izvještajima Zavoda za zapošljavanje. U ovim stasistikama se nije našao nijedan oglas za osobe koje su završile bečelor studije ili master studije prava, pa se iz toga zaključuje da nije bilo oglasa za slobodna radna mjesta sa nivoom VII-2, niti sa nivoom VI”, kaže za CIN-CG dekanica Pravnog fakulteta Univerziteta Crne Gore (UCG) **Aneta Spaić**.

Od 430 oglasa za pravika koji su raspisani od septembra 2022. do septembra 2023. godine 28 je bilo za specijalistu prava VII-1 nivo, a 402 za pravika sa 240 kredita, opet VII-1 nivo, ističe Spaić.

“Logično je pretpostaviti da je teško uticati na izmjene sistematizacija, jer poslodavci traže pravika koji može polagati i pravosudni ispit, a po važećem Zakonu o pripadnicima u sudovima i državnom tužilaštvu to je i dalje VII-1 nivo” kaže za CIN-CG Spaić.

Za službenike i namještenike, kao i sve zaposlene u državnoj upravi, kada je riječ

o visokoobrazovanim kadrovima, stepen stručne sprema kome odgovaraju četvorogodišnje studije, uslov je za zasnivanje radnog odnosa na poziciji koja podrazumijeva akademsko obrazovanje, ističe **David Vukićević** predsjednik Mreže za omladinski aktivizam Crne Gore (MOACG). Objašnjava da se iz tog razloga, današnji studenti često odlučuju na pohađanje master studija, ne vođeni željom za daljim akademskim usavršavanjem u pogledu naučno-istraživačke djelatnosti, koliko s ciljem ostvarivanja formalnih preduslova za rad u javnom sektoru.

“Osoba sa bečelor diplomom može raditi u javnom sektoru, ali na mjestima sistematizovanim za IV stepena stručne sprema, odnosno srednje škole, što svima koji su završili osnovne bečelor studije nije odgovarajuće”, ističe Vukićević.

David
Vukićević
Izvor:
Privatna
arhiva

ZA KOGA SU PITANJA O TRŽIŠTU RADA?

Prema odgovorima koje je dobio CIN-CG nejasno je ko je nadležan da se bavi ovim problemom i pozicijom svršenih studenata sa bečelor diplomom na tržištu rada.

Iz Ministarstvu rada i socijalnog staranja (MRSS) na pitanja u kojoj mjeri su bečelor diplome zastupljene za tržištu rada, kažu da oni nijesu nadležni, već Ministarstvo javne uprave (MJU) ili Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija (MPNI). Međutim, iz

MJU-a takođe odgovorili da to nisu pitanja za njih, već za MRSS ili za MPNI. U MPNI su svjesni problema, ali još nije dovoljno urađeno da se on riješi.

U Strategiji razvoja visokog obrazovanja 2024-2027 piše da je od početka studija stvoreno nepovjerenje da trogodišnji ciklus može obezbijediti odgovarajuće kompetencije za potrebe tržišta rada. Prethodno četvorogodišnje obrazovanja i njegovo poistovjećivanje sa četvorogodišnjim studijama u novom modelu potisnuli su osnovne studije u drugi plan. Jedna godina za specijalističke studije bila je prihvatljiva i za ponudu i potražnju, a finansiranje iz budžeta pružalo je mogućnost studentima za njihovo nesmetano završavanje.

U predlogu Nacionalne strategije zapošljavanja 2021-2025 predviđeno je unapređenje kvaliteta obrazovanja i usaglašavanja sa potrebama tržišta rada. "Tržište rada odlikuje prostorna i kvalifikaciona neusklađenost pa istovremeno postoji nezaposlenost i nepopunjena tražnja za radnike. To znači da postoji prostor i razlog za poboljšanje djelovanja tržišta rada", navodi se u predlogu te Strategije.

"Čini se da novi model studija, na osnovu onoga što je pokazalo vrijeme, najviše u pogledu konkurentnosti bečelor diplome na tržištu rada nije ispunio očekivanja, te ne odgovara najvećem broju studenata. Iz ove perspektive, možemo reći kako se ovaj model studija kroz nekoliko posljednjih godina pokazao kao vrlo neadekvatan, nepravedan i neodgovarajući za crnogorsko društvo", kažu za CIN-CG iz SPUCG-a.

Bečelor studije je trebalo da dobiju na značaju. Ipak, od sprovođenja ovog modela studija nije došlo do adekvatnog vrednovanja trogodišnjih diplome.

"Studenti su na neki način primorani da upišu dvogodišnje master studije koje pored tri semestra ispita podrazumijevaju pisanje odbrane master rada", kažu iz SPUCG-a.

Mladih starosti od 15 do 29 godina u ukupnom broju registrovanih nezaposlenih lica u maju 2023. godine bio je skoro 20 odsto, piše u izvještaju Evropske komisije o napretku Crne Gore za 2023. godinu.

RAZLIČITI SISTEMI OBRAZOVANJA I U ZEMLJAMA REGIONA

Za razliku od našeg tržišta rada, italijanske državne firme podržavaju bečelor diplome za poslove kao što su instruktor administrativnog i računovodstvenog menadžmenta, radnici na informacionoj bezbjednosti, logopedi, menadžeri koji rade na projektima, instruktori informacionih usluga, ekonomsko-finansijski instruktori i mnoge druge pozicije.

"U evropskim državama, dosta pažnje se posvećuje tome da mladi, odmah nakon izlaska iz sistema visokog obrazovanja, dobiju priliku za obavljanje pripravnčkog staža, usavršavanje, ponudu za posao ili, ukoliko žele, nastavak obrazovanja", kažu iz SPUCG.

U zapadnoj Evropi bečelor diploma je u pogledu mogućnosti za zapošljavanje mnogo veće snage, odnosno da su oni mladi, koji su stekli diplomu visokog obrazovanja u iznosu od 180 kredita mnogo konkurentniji na tržištu rada, objašnjava Vukčević.

Ističe da komparativna iskustva pokazuju da su studije u trajanju od tri godine bila dovoljne za sticanje potrebnih znanja i vještina za većinu profesija, i da se mladima omogućavao izlazak na tržište rada veoma rano.

U Hrvatskoj bolonjski sistem je prihvaćen 2007. godine. Područje visokog obrazovanja u Hrvatskoj regulisano je Zakonom o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju iz 2003. godine.

Hrvatski sistem obrazovanja podrazumijeva preddiplomski studij kojim se stiže

bečelor diploma. Postoje i izuzeci, pa tako neki univerzitetski preddiplomski studijski programi, poput studija ekonomije na Ekonomskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, traju osam semestara i njihovim se završetkom stiže 240 kredita.

Sistem obrazovanja u Srbiji se razlikuje od drugih zemalja. "Osnovne akademske studije imaju od 180 do 240 kredita. Osnovne strukovne studije imaju 180 kredita. Specijalističke strukovne studije imaju najmanje 60 kredita", navodi se u Zakonu o visokom obrazovanju Srbije. Master strukovne studije imaju najmanje 120 kredita kada je prethodno ostvaren obim prvog stepena akademskih ili strukovnih studija od najmanje 180 kredita.

I u Bosni i Hercegovini je slično, visoko obrazovanje se organizuje u tri ciklusa. Na kraju prvog ciklusa student dobija bečelor diplomu stečenu nakon najmanje tri i najviše četiri godine redovnog studija, koji se vrednuje sa najmanje 180 odnosno 240 kredita. Drugi ciklus vodi do akademskog zvanja master, stečenog nakon završenog dodiplomskog studija, koji traje jednu ili dvije godine, a vrednuje se sa 60 odnosno 120 kredita, i to tako da u zbiru s prvim ciklusom nosi 30.

I u nekim od ovih zemalja, nije u potpunosti usklađen sistem rada sa refromama u sistemu obrazovanja, posebno nakon prelaska na bolonjska pravila, ali se na usklađivanju, ipak, u većini zemalja u regionu radi intezivnije nego u Crnoj Gori, čiji donosioci odluka tek treba da se uhvate u koštac sa ovim problemom.

BOLONJSKA DEKLARACIJA I BEČELOR DIPLOMA

Bolonjski sistem obrazovanja je nastao tako što su ministri obrazovanja 29 evropskih država u Bolonji 19. juna 1999. pot-

pisali Bolonjsku deklaraciju. Na sljedećim sastancima u Pragu 2001, Berlinu 2003, Bergenu 2005, Londonu 2007. i Levenu 2009. lista članica se proširila tako da danas gotovo sve zemlje Evrope i Rusija učestvuju u ovom procesu.

Pored strukturiranja sistema visokoškolskog obrazovanja, ideja Bolonjske deklaracije je da spoji studente svih evropskih zemalja, da ukloni granice između država i da njeguje zajedništvo među studentima, kolektivnog duha i solidarnosti. Zalaže se za jačanje evropskih univerziteta kako bi mogli da konkurišu prestižnim svjetskim fakultetima.

Jedan od glavnih ciljeva Bolonjske deklaracije je mobilnost studenata, odnosno slobodno kretanje studenata, profesora i naučnih istraživača. Fakultetski radnici bi trebalo da razvijaju znanje o drugim zemljama potpsinicama, a krajnji cilj bio bi integrisanje različitih kultura i negovanje tolerancije.

"Crna Gora participira u Bolonjskom procesu još od 2003. godine, a 2007. godine na Ministarskoj konferenciji održanoj u Londonu, potvrđeno je članstvo i status Crne Gore u tom procesu kao samostalne i međunarodno priznate države. Kroz participiranje u Bolonjskom procesu, Crna Gora potvrđuje i svoje djelovanje u okviru Evropskog prostora visokog obrazovanja (EHEA)" piše na sajtu Agencije za kontrolu i obezbjeđenje kvaliteta visokog obrazovanja (AKOKVO).

Preko sistema Erasmus i drugih za razmjenu studenata hiljade mladih sa univerziteta iz Crne Gore dobili su priliku da studiraju na nekim od univerziteta po Evropi, što je značajno unaprijedilo njihova znanja.

